

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Національна академія внутрішніх справ

На правах рукопису

СТРАТІЙ ОЛЕКСІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.95:343.13(477)

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД

19.00.06 – юридична психологія

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук

Науковий керівник:

Марчак Віталій Ярославович,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 «УГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ» ЯК ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ: ПОНЯТТЯ, СТАНОВЛЕННЯ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	13
1.1. Становлення та розвиток інституту «угод у кримінальному провадженні» в Україні	14
1.2. Міжнародний досвід укладання угод у кримінальному провадженні.....	28
1.3. Теоретико-методологічні основи дослідження угоди як способу вирішення кримінально-правового конфлікту у кримінальному провадженні	58
Висновки до розділу 1.....	79
РОЗДІЛ 2 ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ УКЛАДЕННЯ УГОДИ ЯК КОМПРОМІСНОГО РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	82
2.1. Юридико-психологічні особливості укладання угоди про визнання винуватості	83
2.2. Психолого-правова характеристика укладання угоди про примирення.....	112
Висновки до розділу 2.....	132
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ТА ЗАСОБИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ «УКЛАДЕННЯ УГОД» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	134
3.1. Основні напрями підвищення ефективності функціонування інституту «угод у кримінальному провадженні»	134

3.2. Психологічні особливості діяльності суб'єктів укладення угоди	
у кримінальному провадженні	150
Висновки до розділу 3.....	170
ВИСНОВКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	179
ДОДАТКИ.....	200

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет	ВУЦВК
Господарський процесуальний кодекс України	ГПК
Європейський Союз	ЄС
Кодекс законів про працю України	КЗПП
Кримінальний кодекс України	КК
Кримінальний процесуальний кодекс України	КПК
Організація Об'єднаних Націй	ООН
Сполучені Штати Америки	США
Українська Радянська Соціалістична Республіка	УРСР
Центральний Виконавчий Комітет Союзу Радянських Соціалістичних Республік	ЦВК СРСР
Цивільний кодекс України	ЦК
Цивільний процесуальний кодекс України	ЦПК

ВСТУП

Актуальність теми. Становлення сучасної української держави зі змінами в економіці та соціальній сфері, крім позитивних наслідків, потягло за собою значне зростання злочинності. Відтак назріла потреба переосмислення та реформування окремих інститутів кримінального та кримінального процесуального права, зокрема, у 2012 році законодавцем було введено «кримінальне провадження на підставі угод». Аналіз цієї новели, яка регламентує умови і порядок укладення угоди в кримінальному провадженні, приводить до висновку, що робота з підготовки цих нововведень проводилась у відриві від досягнень юридичної психології, заснованих у свою чергу на вимогах практики. З огляду на те, що правозастосовна практика в українському кримінальному судочинстві з цього питання відсутня, то загалом використано позитивний досвід країн, які цей етап у своєму розвитку вже пройшли.

Організація Об'єднаних Націй рекомендує використовувати неофіційні механізми врегулювання спорів, включаючи посередництво, арбітраж чи місцеву практику для того, щоб сприяти примиренню і відшкодуванню шкоди жертвам (п. 7 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою). У рішенні Ради Європейського Союзу «Про становище жертви у кримінальному провадженні» містяться зобов'язання для всіх країн ЄС щодо розповсюдження медіації у кримінальних провадженнях та забезпеченні прийняття до розгляду будь-якої угоди між жертвою і правопорушником, досягнутої в процесі медіації.

Водночас у національному правовому полі України практика договірних процедур у сфері кримінальної юстиції майже відсутня. В середовищі прокурорсько-слідчих працівників і суддівського корпусу відсутнє єдине розуміння процесуальних правовідносин у сфері кримінального провадження на підставі угод, що призводить до колізій правозастосування, а іноді – і до

виникнення конфліктних ситуацій, які негативно позначаються на ефективності досудового розслідування в цілому.

Звідси виникає необхідність розроблення додаткових норм кримінального процесуального законодавства, які стосуються правових та організаційних питань укладення та реалізації угоди в кримінальному провадженні. Така потреба свідчить про теоретичну та практичну значущість та актуальність комплексного дослідження правових і психологічних особливостей діяльності учасників, порядку укладення та реалізації угоди у кримінальному провадженні з метою визначення перспективної стратегії його розвитку на основі глибокого аналізу історичного становлення на території України, зарубіжного досвіду та судової практики.

Вагомий внесок у дослідження правових проблем кримінального провадження на підставі угод зробили такі науковці, як О. В. Бахновський, В. Ф. Бойко, О. О. Васяєва, Л. В. Головка, К. Ф. Гуценко, В. В. Землянська, Г. Зер, А. В. Іщенко, Н. С. Карпов, М. С. Костенко, К. К. Кочергін, Ю. В. Кувалдіна, В. Т. Маляренко, Н. В. Нестор, Д. Д. Ньюмен, В. М. Ніколайчик, М. Райт, В. М. Тertiшник, Л. У. Уайнреб, Л. Д. Удалова, О. С. Шаталов, О. О. Шишкін та ін.

Аналізові ж психологічної складової досліджуваної проблематики присвячено низку праць вчених, а саме: Д. О. Александрова, В. Г. Андросюка, Л. І. Казміренко, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, О. І. Кудерміної, Д. М. Максименка, В. Я. Марчака, В. С. Медведєва, Л. Е. Орбан-Лембрик, І. М. Охріменка, О. К. Черновського, Ю. В. Шепітька, О. М. Цільмак й ін.

Незважаючи на чималий доробок з окресленої проблематики, слід визнати, що далеко не всі питання піддано необхідному аналізу, узагальненню й відповідному відображенню. Таким чином, необхідність дослідження цих питань має важливе теоретичне і практичне значення та спрямована на удосконалення організаційно-правових та психологічних засад проведення досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень у яких можуть

бути укладені угоди про визнання винуватості чи примирення. Зазначене зумовлює **актуальність** обраної для дисертації теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р., затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р; положень Державної цільової програми «Проблеми вдосконалення організації й діяльності суду та правоохоронних органів в умовах формування соціальної, правової та демократичної держави» (державна реєстрація № 0186.0.099031); Пріоритетних напрямів дисертаційних досліджень МВС України, що потребують першочергового розроблення і впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ України на період 2010-2014 рр., затверджених наказом МВС України від 29 липня 2010 р. № 347; Державної цільової програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України на 2008-2015 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 974; планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2010-2014 рр. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради НАВС (протокол № 22 від 25 листопада 2014 р.) та схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України.

Мета і задачі дослідження. *Мета* роботи полягає в обґрунтуванні правових та психологічних особливостей досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження на підставі угод для розроблення пропозицій і рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування інституту «укладення угод» у кримінальному провадженні.

Для досягнення цієї мети сформульовані такі *задачі*:

– висвітлити процес становлення та розвитку інституту «угод у кримінальному провадженні» в Україні;

- дослідити міжнародний досвід укладення угод у кримінальному провадженні;
- розкрити теоретико-методологічні основи дослідження угоди як способу вирішення кримінально-правового конфлікту у кримінальному провадженні;
- установити юридико-психологічні особливості укладення угоди про визнання винуватості;
- надати психолого-правову характеристику укладення угоди про примирення;
- визначити основні напрями підвищення ефективності функціонування інституту «угод у кримінальному провадженні»;
- з'ясувати психологічні особливості діяльності суб'єктів укладення угоди в кримінальному провадженні для їх врахування у практичній діяльності;
- розробити пропозиції й рекомендації щодо підвищення ефективності функціонування інституту «укладення угод» у кримінальному провадженні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають при досудовому розслідуванні та розгляді в суді кримінального провадження на підставі угод.

Предмет дослідження – психолого-правові особливості кримінального провадження на підставі угод.

Методи дослідження. Застосовано комплекс взаємопов'язаних загальнонаукових та спеціально-наукових методів, зокрема: *історико-правовий* – для аналізу сучасного стану наукових досліджень, становлення й розвитку інституту «угод у кримінальному провадженні» в Україні, міжнародного досвіду укладення угод у кримінальному провадженні (розділ 1); *герменевтичний* – під час розкриття сутності поняття «угода» та можливості її реалізації у кримінальному провадженні (підрозділ 1.3); *діалектичний* – для з'ясування змісту реалізації умов угоди в кримінальному провадженні (підрозділ 1.1, розділи 2, 3); *структурно-функціональний* – для визначення юридико-психологічних особливостей укладення угоди про визнання винуватості та надання характеристики укладення угоди про примирення (розділ 2); *формально-логічний і семантичний методи* – для розмежування понять і термінів, аналізу змістового

значення деяких кримінально-правових категорій (підрозділ 1.1, розділ 2); *соціологічний метод* – для якісного аналізу теоретичних і прикладних проблем щодо угод в кримінальному провадженні. Для досягнення мети та розв’язання поставлених задач у роботі використано комплексний підхід до застосування вищезазначених наукових методів, що дало змогу всебічно розглянути психологічні особливості кримінального провадження на підставі угод.

Обґрунтованість і достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій визначається і забезпечується *емпіричною базою дослідження*, яку становлять результати узагальнення слідчої та судової практик; дані, отримані під час опитування 276 респондентів (185 слідчих та 91 суддю).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням психолого-правових особливостей укладення угоди та можливості реалізації її умов у сучасних реаліях кримінального провадження. Вона конкретизується в одержаних висновках і пропозиціях, зокрема:

вперше:

– наведено авторське визначення поняття угоди в кримінальному провадженні як письмового, добровільного юридичного акту, який може укладатися між обвинуваченим (підозрюваним) та прокурором або потерпілим упродовж кримінального провадження з моменту пред’явлення підозри й до виходу суду в нарадчу кімнату, та встановлює взаємоприйнятні умови і взаємодопустимі законом дії, права та обов’язки сторін кримінального провадження, потерпілого, спрямованого на взаємну згоду, домовленість про результати кримінального провадження, які взаємоприйнятні для його учасників, а з позиції юридичної психології, як усвідомленого, цілеспрямованого, вольового акту визначених у кримінальному процесуальному законі учасників кримінального провадження, здійснюючи який, вони прагнуть до досягнення певних юридичних наслідків;

– запропоновано вважати інститут «угод у кримінальному провадженні» результатом диференціації кримінальних процесуальних форм, які регулюють договірну модель відносин між державою і обвинуваченим або потерпілим й обвинуваченим, як закономірне явище розвитку кримінального процесуального права, оскільки угода в кримінальному провадженні укладається шляхом попередніх домовленостей, переговорів між сторонами кримінального процесу та є результатом перетворювань кримінального процесуального права у напрямі демократизації, дотримання прав і свобод людини;

– аргументовано, що модель співпраці, яка може бути покладена в основу рішення про укладення угоди в кримінальному провадженні, є сукупністю таких елементів: 1) активне сприяння в розслідуванні злочину у межах кримінального провадження; 2) викриття себе та інших винних осіб, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, або повідомлення про іншу їхню злочинну діяльність; 3) відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди;

– встановлено, що з часів Київської Русі й до Української Радянської Соціалістичної Республіки інститути звільнення від кримінальної відповідальності (покарання) у зв'язку з примиренням сторін та спрощеного судового розгляду у випадку визнання винуватості розглядалися як можливі способи врегулювання кримінально-правових конфліктів. Головним, що зближує розглянуті інститути з сучасним кримінальним провадженням у формі угод, є те, що їх застосування ґрунтувалося на згоді сторін, а отже – можуть розглядатися як історичні прототипи сьогоденні діючих компромісних конструкцій;

– обґрунтовано, що психологічна складова діяльності сторін при укладенні угоди в кримінальному провадженні складається з комунікативної, конструктивної (реконструктивної), організаційної та соціальної сторін. Погодження умов угоди передбачають спільну психологічну діяльність учасників угоди, яка веде до вирішення спірних питань і суперечностей з урахуванням потреб (цілей, інтересів, намірів) кожної зі сторін;

– доведено, що основним напрямом підвищення ефективності функціонування інституту «угод у кримінальному провадженні» є залучення в

переговорний процес між сторонами угоди професійного психолога як медіатора-посередника, який налагоджує та забезпечує канали організаційних, інформаційних, комунікативних, психологічних та інших зв'язків між сторонами угоди;

– запропоновано зміни та доповнення в статтю 469 Кримінального процесуального кодексу України;

удосконалено:

– положення чинного КПК України щодо порядку укладення угод у кримінальному провадженні;

– організаційні та змістові характеристики укладення угод у кримінальному провадженні;

– теоретико-практичне визначення умов, які можуть бути передбачені угодами про визнання винуватості та про примирення у кримінальному провадженні;

дістало подальшого розвитку:

– уявлення про договірну природу угод у кримінальному провадженні;

– вчення про використання спеціальних психологічних знань на досудовому слідстві та в судовому провадженні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі висновки і пропозиції використовуються за такими напрямками:

– у правозастосовній діяльності – при провадженні досудового розслідування (акт впровадження в практику Головного слідчого управління МВС України від 10 квітня 2015 р.; акт впровадження в практику слідчого управління МВС України в Чернівецькій області від 12 січня 2015 р.), та судового розгляду кримінальних проваджень на підставі угод (акт впровадження Апеляційного та місцевих загальних судів Чернівецької області від 20 січня 2015 р.);

– у навчальному процесі та науково-дослідній діяльності – при підготовці навчально-методичних матеріалів та викладанні дисциплін «Юридична

психологія», «Кримінальна психологія», «Вчення про суб'єкт злочину», «Кримінальне процесуальне право України» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 10 лютого 2015 р.; акт впровадження Академії прокуратури України від 16 квітня 2015 р.; акт впровадження юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича від 12 січня 2015 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, висновки та рекомендації оприлюднено на чотирьох науково-практичних конференціях, зокрема: «Теорія та практика юридичної освіти» (м. Київ, 20 квітня 2012 р.), «Професійне становлення особистості» (м. Одеса, 15 лютого 2013 р.), «Актуальні проблеми юридичної психології» (м. Київ, 25 квітня 2014 р.), «Юридична психологія в Україні : здобутки та перспективи» (м. Київ, 24 квітня 2015 р.).

Публікації. Основні положення, що сформульовані в дисертації, відображено в десяти наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у наукових фахових виданнях з юридичних наук; дві статті – у фахових іноземних виданнях (Республіка Молдова); а також чотири тези – у збірниках доповідей науково-практичних конференцій.

РОЗДІЛ 1

«УГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ» ЯК ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ: ПОНЯТТЯ, СТАНОВЛЕННЯ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

До 20 листопада 2012 року будь-які договірні відносини між обвинуваченим, прокурором, потерпілим і судом містили елементи «корупційності». Зі вступленням в силу нового КПК взаємовідносини між цими учасниками кримінального провадження стали носити офіційний характер. Введення інституту «угод у кримінальному провадженні» виявилось однією з найперспективніших і дискусійних новел кримінального процесуального законодавства та практики останнього часу. Цілий блок нових норм, передбачений Главою 35 «Кримінальне провадження на підставі угод», введений КПК 14 травня 2012 року, створив основу для формування нового правового інституту й розвитку змагального кримінального процесу в Україні. Цим правовим інститутом передбачено два види угод, які укладаються в кримінальному провадженні: про визнання винуватості та про примирення. Угода про визнання винуватості укладається між прокурором, який представляє сторону обвинувачення, та підозрюваним чи обвинуваченим, які представляють сторону захисту. Таку угоду можна назвати ще «угодою з правосуддям». Угода про примирення укладається між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. Таку угоду можна назвати ще «медіативною угодою».

Вивчення норм КПК і спеціальної літератури із зазначеної проблематики дозволяє констатувати, що застосування процедур примирення у кримінальному провадженні відповідає світовим тенденціям, які складаються в останні десятиліття. ООН рекомендує використовувати неофіційні механізми врегулювання спорів, включаючи посередництво, арбітраж чи місцеву практику для того, щоб сприяти примиренню і відшкодуванню шкоди жертвам (п. 7 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою) [63]. У рішенні Ради ЄС «Про становище жертви у кримінальному

провадженні» містяться зобов'язання для всіх країн ЄС щодо розповсюдження медіації у кримінальних провадженнях та забезпеченні прийняття до розгляду будь-якої угоди між жертвою і правопорушником, досягнутої в процесі медіації [222]. Оскільки важливим завданням нашої держави є входження до ЄС, то однією з вимог є імплементація та застосування європейських законодавчих норм у національне законодавство.

У цьому розділі ми розглянемо поняття угоди в кримінальному провадженні як кримінально-правового явища, міжнародний досвід укладання угод у кримінальному провадженні та становлення і розвиток цього інституту в Україні.

1.1. Становлення та розвиток інституту «угод у кримінальному провадженні» в Україні

Стародавній кримінальний процес в Україні за часів Київської Русі мав яскраво виражений приватно-позовний характер. Згідно з Руською Правдою, незалежно від того, на що посягав винний – на особу чи на власність, це діяння позначалось як «образа». Іншими словами, протиправна поведінка (правопорушення) в термінології староруського права за аналогом була найбільш близькою поняттю «образа». У дослідницькій літературі існують різні погляди на поняття «злочин» у староруському праві. Більшість дослідників вважали, що Руська Правда для позначення злочину використовувала саме термін «образа» [31, с. 311]. Якщо хтось потерпів щось неприємне, тобто був «ображений», – то відносно нього був вчинений злочин. В. І. Сергєєвіч вважає, що у цьому визначенні відображається погляд на злочин, як на матеріальну шкоду [180, с. 342]. Продовжуючи цю думку, І. М. Радін відзначає, що стародавній людині для наявності «образи» достатньо було факту матеріальної шкоди; вона зовсім не цікавилась намірами злочинця – хотів він її образити чи ні. Для потерпілого було

достатньо заподіяння матеріальної шкоди йому самому чи його майну, щоб вважати обов'язком відплатити причині своєї шкоди [171, с. 257-258].

Крім матеріальної шкоди, під «образою» розумілось і заподіяння моральної шкоди, оскільки в Руській Правді згадується про відповідальність за вибивання вусів та бороди.

Отже, термін «образа» може означати заподіяння матеріальної або моральної шкоди. Такими є різні посягання на особу, майно і особисту честь та гідність людини (вбивство, каліцтво, крадіжка, невивплата боргів, і т. ін.).

Цікавою є думка М. А. Максимейка, який вважав образу лише складовою частиною злочину. На його думку, заподіяння образи – це завдання шкоди не конкретній особі, а усьому суспільству, адже не всі потерпілі від особистих чи майнових правопорушень звідують відчуття образи [127, с. 143].

Образа-правопорушення розглядаються середньовічною свідомістю перш за все як порушення приватного інтересу, і тільки потім – як порушення правової установки, тобто приватно-правовий елемент трактування правопорушення переважає над публічно-правовим [154, с. 213].

Найбільш явно ця особливість трактування правопорушення відобразилась у процесуальному праві Стародавньої Русі. Уже перша стадія процесу – заклич – переконливо показує, що порушений інтерес приватної особи і сам потерпілий повинен займатися відновленням справедливості [178, с. 47]. Кримінальне провадження могло бути розпочато тільки за скаргою потерпілого від злочинного діяння або його сім'ї [119, с. 127-130], конфлікт міг бути вирішений на підставі згоди сторін учасників конфлікту.

Закlichem називалося оприлюднення приватної «образи» перед суспільством, міською чи сільською общиною, після чого потерпілий міг розпочинати законну процедуру переслідування винного, тобто процедуру зводу та гоніння по сліду. На цих стадіях приватний характер процесу прямо вказує на обов'язок потерпілого проводити необхідні процесуальні дії. Підозрюваний також повинен був самотійно доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Крім того, ця стаття передбачала обов'язок покупця краденої речі забезпечити

свідчення двох вільних людей або митника, які могли підтвердити придбання ним цієї речі на торгу. Це не позбавляло покупця краденої речі від втрати цієї речі, а тільки рятувало від подальшого позову. Якщо покупець краденої речі знаходив з часом продавця, то останній повністю покривав витрати і ніс відповідальність за злочин.

Руська Правда [40] закріплювала право потерпілого на кровну помсту або відмову від неї в обмін на отримання плати за заподіяну шкоду. Можливість примирення потерпілого і винного була передбачена до звернення в суд. При цьому вони могли вступити в угоду як безпосередньо, так і через посередника. Умовою примирення було відшкодування шкоди і публічне вибачення.

З появою князівської влади на Русі покарання набуває публічного характеру. Наприклад, за вчинення вбивства викуп міг стягуватися на користь князя. Проте такий викуп мав місце тільки у випадку відсутності потерпілих (приватних месників), які мали право на кровну помсту. Таким чином, можна відзначити узаконення кровної помсти як виду покарання та скорочення кількості його застосування. Крім того, можна констатувати виникнення нового принципу покарання, який не сумісний із правом приватної (кровної) помсти.

Руській Правді відомі наступні злочини та покарання за їх вчинення [60, с. 67]:

1. Проти князівської влади у вигляді повстань – каралися смертною карою, в основному через повішання.

2. Проти релігії у вигляді крадіжок церковного майна, введенням до церкви тварин або птахів, молитва під стодолю, в дібровах, біля води, знахарство, чаклунство, відьмування – каралися тілесними ушкодженнями: побиттям, каліцтвом.

3. Проти особи у вигляді убивства з пограбуванням, убивство огнищанина «в обиду», убивство огнищанина «в розбої», убивство людини «в сваде» чи «на пиру явлено», убивство «на розбои без всякої свади», заподіяння каліцтва чи поранення, побоїв – каралися кровною помстою за рішенням суду (скасована у

ХІІ ст.), грошовим відшкодуванням збитків (вира): у вигляді штрафу, компенсації потерпілому, уроку, головщини.

4. Проти власності у вигляді розбою, крадіжки, знищення чужого майна, підпалу, протизаконного користування чужим майном, потрава – каралися продажем (грошовий штраф на користь князя за вчинення майнових злочинів).

5. Проти родини і християнської моралі у вигляді перелюбства, подружньої зради, кровозмішення, зігнання плоду, позашлюбної вагітності, скотолозтва та інших статевих злочинів – каралися потіком та пограбуванням (вища міра покарання у вигляді конфіскації майна і вигнання з общини).

Ставлення до кровної помсти у різних народів було різним: у когось вона вважалася доблестю, у когось – обов’язком, у когось – необхідністю [200, с. 154]. Викуп з’явився набагато пізніше, існував поряд із кровною помстою та поступово витісняв останню. Викуп – це явище, притаманне всім стародавнім народам, як і кровна помста, але він спочатку мав виняткове значення. Коли ображений за якихось причин не міг здійснити право кровної помсти, він погоджувався брати викуп. Поступово стародавнє суспільство не могло не прийти до усвідомлення того, що жити в суспільстві, де царює необмежене право кровної помсти, неможливо. Поодинокі випадки заміни кровної помсти викупом стали повторюватися все частіше і частіше, поступово витісняючи інститут кровної помсти. Фактично це свідчить про виникнення в Київській Русі інституту «угод у кримінальному провадженні».

М. М. Ковалевський, пояснюючи заміну помсти викупом, вважає, що в стародавні часи кровна помста загрожувала особі та майну кривдника. Але коли кривдник переховувався, то потерпілий (приватний месник) обмежувався тим, що захоплював його майно. З часом замість фактичного захоплення майна утвердилася добровільна угода про передачу частини майна кривдника. Далі він відзначав, що в інтересах збереження миру і спокою «представники політичної влади вважають за необхідне обмежити право обов’язкової участі у кровній помсті; не наважуючись, однак, відразу відмінити стародавній звичай, з огляду на який уся родина вважає себе солідарною та ображеною, вони з обов’язкової

роблять кровну помсту та, замінюючи її сплату вири (викупу) факультативною для окремих родичів» [200, с. 148].

Р. Л. Хачатуров так пояснює причини відмирання кровної помсти: вона панувала в період первіснообщинного ладу. З розпаданням первісного суспільства та послабленням кровних зв'язків слабшала і кровна помста. Помста була релігійним обов'язком, отже, вона могла існувати до того часу, доки відповідала релігійним поглядам, і повинна була відмерти, якщо суперечила їм. Християнська релігія, яка утвердилась в Древній Русі в кінці X століття, засуджувала та забороняла кровну помсту, однак вона залишалась звичаєм до тих часів, доки не знадобилося відмінити її та обмежити правом. Але це стало можливим тоді, коли речі набули характеру майна, що дозволило використовувати їх як еквівалент заподіяної шкоди і міри спокутування [200, с. 149].

У статті 1 Короткої Правди мовилося, що «убьет муж мужа... аще не будеть кто мьстя, то 40 гривен за голову». Хоча й життя людини захищалося в той час однаковою вирою (викупом), незалежно від його соціального походження, але й це формально рівне право в умовах класового суспільства насправді було нерівним. Для феодално-залежного населення плата вири в сумі 40 гривень при ціні коня 2 гривні була непосильною. Законодавець швидко зрозумів ту фіскальну вигоду, яку можна було отримати із застосування угод у кримінальних провадженнях, і «головним чином ради цієї вигоди починає скорочувати випадки самосуду, кровної помсти і турбується про правосуддя доходною статтею, яка давала значний дохід князівській казні». З часом кровна помста відміняється повністю, і життя представників панівного класу захищається подвійною вирою. За вбивство особи князівського роду – 80 гривень, а простолюдина – 40 гривень, жінки – 20 гривень, що було обумовлено її становищем у суспільстві. Покарання в розмірі 80 гривень було дуже тяжким, оскільки, за підрахунками деяких вчених, воно складало 23 кобилиці або 40 корів, 80 копиць або 400 баранів. Сплатити таке покарання невідчутно могли тільки дуже заможні люди. Простолюдин, сплативши таку виру, фактично

позбавлявся всього майна і перетворювався в раба. При неможливості сплатити виру виплачувалась «дика вира», тобто викуп платила вся община. «Дика вира» могла виплачуватися кілька років [153, с. 264-267].

Текст Руської Правди не містить вказівок на те, яким чином відбувалася сплата вири: безпосередньо потерпілим чи через судову особу. Крім продажу, який надходив у казну князя, винуватий зобов'язаний був платити грошову винагорода потерпілим або їх родичам. Винагорода на користь родичів убитого називалась у Руській Правді «головщиною», а грошова винагорода на користь потерпілого «уроком». Під час правління князя Ярослава головщина мала довільний характер, існувала можливість вибору – відомстити або сплатити викуп. Чому не міг відомстити ображений, не уточнюється. Це могла бути відсутність родичів, які могли відомстити, або їх небажання мстити за убитого. Але в будь-якому випадку сплачувалась вира у княжу казну.

Отже, можемо констатувати зародження інституту «угод у кримінальному провадженні» ще в Київській Русі. Ця угода фактично носила тристоронній, усний характер. З одного боку це був обвинувачений, з іншого – потерпілий, з третього – влада (князь). Розмір вири, головщини чи уроку визначав суд пропорційно до заподіяної злочином вини. За умовами угоди обвинувачений відшкодовував повністю заподіяні збитки потерпілим, або їх родичам та платив «податок за вчинення злочину» до княжої казни. Якщо злочин вчиняв холоп або челядник (невільна людина), то за нього відповідальність ніс його господар, оскільки невольники на той час самі були різновидом власності.

У подальшому, Судебники 1497-го і 1550 рр., які розповсюджувались на тогочасну територію України, допускали можливість мирного вирішення кримінально-правового конфлікту вже після звернення до суду. Визнання особою своєї вини у вчиненні злочину звільняло позивача від подальшого розслідування, і винний просто в суді притягувався до кримінальної відповідальності та піддавався покаранню.

Період з кінця XIV ст. до середини XIX ст. характеризується посиленням, а згодом і переважанням розшукового кримінального процесу; участь у якості

обвинувачів приватних осіб усувається; кримінальне провадження проводиться без активної діяльності потерпілого; примирення між потерпілим та обвинуваченим у більшості випадків забороняється; дозволяється примирення між потерпілим та обвинуваченим із дуже вузького кола кримінальних проваджень і загалом відіграє роль обставини, яка тягне звільнення від покарання або пом'якшує його; добровільне та беззастережне визнання вини в суді має наслідком припинення судового слідства [154, с. 359-360].

З введенням в дію Судових статутів від 20 листопада 1864 року судоустрій і судочинство в Україні як частині Російської імперії зазнає докорінних змін. Мета цих перетворень була відображена в Указі Олександра II : «запровадити в Росії суд швидкий, правий, милостивий і рівний для всіх...» [200, с. 15-30]. У справах приватного обвинувачення органи державного обвинувачення абсолютно усувалися від втручання в кримінальне переслідування; такі кримінальні провадження порушувалися внаслідок скарги потерпілого і закривалися за примиренням; підтримання обвинувачення в суді у справах приватного обвинувачення надавалося винятково потерпілому. При цьому примирення не було зумовлено відшкодуванням збитків, крім випадків, коли потерпілий зберігав за собою право на цивільний позов. У кримінальних провадженнях приватно-публічного характеру потерпілому надавалося тільки право заявляти позов.

Згідно зі ст.ст. 160, 162 Укладення про покарання кримінальні та виправні від 15 серпня 1845 р., ст.ст. 155, 157 Укладення про покарання кримінальні та виправні від 1885 р., ст. 22 Статуту про покарання, що призначаються мировими суддями, від 20 листопада 1864 р. примирення сторін розглядалося як одна з обставин, які «погашають покарання». Така обставина могла бути врахована після звернення вироку до виконання. Однак, якщо, згідно з Укладенням 1845 р., примирення допускалося тільки у кримінальних провадженнях, які порушуються за скаргою потерпілого після звернення вироку до виконання, то згідно з Укладенням 1885 р. – як у кримінальних провадженнях публічного характеру, так у тих, які порушуються за скаргою потерпілого, як до фактичного звернення

вироку до виконання, так і після виконання вироку. У всіх зазначених випадках примирення тягло скасування за судовим розпорядженням покарання, призначеного винному, безумовно і без жодного обмеження. Це передбачалося п. 3 ст. 155 та ст. 157 Укладення (1885 р.). Примирення передбачалося також і для тих, хто вийшов на поєдинок, оскільки дуелі були заборонені та каралися законом. Так, ст.ст. 1506, 1512 Укладення (1885 р.) передбачали звільнення від усілякого покарання і кримінального переслідування учасників поєдинку, навіть якщо вони приготували до бою зброю, але без кровопролиття за власним переконанням чи за порадою та переконанням свідків помирилися [58].

У суді присяжних повне та безсумнівне визнання обвинувачуваним своєї винуватості у вчиненні злочину безпосередньо після викладу суті обвинувачення дозволяло суду не проводити подальшого судового слідства і перейти до дебатов сторін (ст.ст. 92, 681 Статуту). Згідно із задумом укладачів Статуту, продовження судового слідства в цих випадках було б «марною втратою часу і марним обтяженням становища обвинуваченого». Однак ця норма не мала імперативного характеру. Незважаючи на заявлене обвинуваченим визнання своєї винуватості, судді, присяжні, прокурор та інші учасники судового провадження могли зажадати продовження судового розгляду. У цьому випадку суд приступав до безпосереднього дослідження й перевірки доказів (ст. 682 Статуту). Незважаючи на те, що закон не передбачав будь-яких кримінально-правових пільг для обвинувачених, які повністю визнали свою винуватість у суді присяжних, на практиці покарання їм призначалося, як правило, нижче, ніж особам, які заперечували свою винуватість (ст.ст. 774, 814 Статуту).

У 1912 р. аналогічне правило було введено і у мирових судах: якщо обвинувачений повною мірою визнавав себе винуватим і таке визнання не викликало жодного сумніву, суддя міг приступити до ухвалення вироку, не проводячи подальшого судового слухання кримінального провадження (ст. 91.1 Статуту).

Нарешті, з питань, які цікавлять наше дослідження, Статут у ст. 277 закріплював правило про те, що досудове розслідування у кримінальному

провадженні може бути закрито тільки судом. Закриття кримінального провадження в такому порядку, на думку процесуалістів, відповідало покладеній тодішнім законодавством на суд функції прийняття кінцевого рішення у кримінальному провадженні, принципу презумпції невинуватості обвинуваченого, а також дозволяло передбачити процедуру скасування ухвали про закриття кримінального провадження, що дозволяє зацікавленим особам захистити свої права.

Постреволюційний кримінальний процес також передбачав можливість примирення сторін і спрощену процедуру судового розгляду, загалом повторюючи на першому етапі положення Статуту 1864 р. Наприклад, Постанова Народного Секретаріату України «Про введення Народного суду» від 4 січня 1918 р., «Положення про революційні трибунали» від 23 лютого 1918 р. встановлювали, що при повному визнанні своєї вини та абсолютній згоді з обставинами вчиненого злочину осудного обвинуваченого суд має право не допитувати свідків або, опитавши потрібних, перейти до заключних етапів судового засідання [188, с. 8-12].

Пізніше інститут спрощеного судового розгляду отримав розвиток у КПК УРСР від 13 вересня 1922 р., «Положенні про судоустрій УРСР» затвердженому ВУЦВК 1 лютого 1923 р., «Положенні про судоустрій УРСР» прийнятому ЦВК СРСР 29 жовтня 1924 р. Згідно з чинним на той час кримінальним процесуальним законодавством, якщо обвинувачений погоджувався з обставинами, викладеними в обвинувальному висновку, повністю визнав правильним пред'явлене йому звинувачення і дав показання, суд міг не проводити подальшого судового слідства і перейти до дебатов сторін. Однак на вимогу сторін останній був зобов'язаний провести судове слідство, незважаючи на наявність повного визнання винуватості обвинуваченим. КПК УРСР від 13 вересня 1922 р. встановлював можливість закриття кримінальної справи, яка порушується не інакше, як за скаргою потерпілого, за примиренням обвинуваченого з потерпілим до вступу вироку в законну силу [188].

Охоплений період історії показав, що колишні інститути звільнення від кримінальної відповідальності (покарання) у зв'язку з примиренням сторін та спрощеного судового розгляду у випадку визнання винуватості розглядалися як можливі способи врегулювання кримінально-правових конфліктів. Головне, що зближує розглянуті інститути з сучасним кримінальним провадженням у формі угод, є те, що їх застосування ґрунтувалося на згоді сторін. У зв'язку з цим такі інститути можуть розглядатися як історичні прототипи нині діючих компромісних конструкцій. Розглянуті дореволюційні й сучасні інститути передбачають подібний ступінь свободи учасників кримінального судочинства – потерпілого й обвинуваченого – у розпорядженні предметом та ходом процесу. У тому випадку, якщо злочин посягав на приватний інтерес і не мав ознак підвищеної суспільної небезпечності чи громадського значення, потерпілий міг сам захистити свої права та інтереси шляхом примирення з обвинуваченим.

Спільним для дореволюційного та постреволуційного кримінального процесуального законодавства щодо інституту примирення є те, що можливість його застосування допускалась тільки в тих кримінальних справах, які не тягнуть тяжких наслідків. У статті 27 КПК 1960 року законодавець передбачав цілий ряд норм, які регулювали підстави та порядок розгляду кримінальних справ, які порушуються не інакше, як за скаргою потерпілого, і могли бути закриті за примиренням. У цьому випадку потерпілому належало право підтримувати обвинувачення. Проте якщо у справу вступав прокурор для охорони державних або громадських інтересів, то справа не могла бути закрыта за примиренням потерпілого з обвинуваченим. Закриття кримінальної справи за примиренням потерпілого з обвинуваченим могли ініціювати також слідчий чи прокурор на досудовому слідстві. У цьому випадку до направлення кримінальної справи в суд обвинуваченому слідчий мав розтлумачити сутність обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття справи з цієї підстави. Направлення кримінальної справи до суду для її закриття у зв'язку із примиренням не допускалося, якщо обвинувачений проти цього заперечував. У цьому разі провадження у справі продовжувалося в

звичайному порядку. Згідно статті 7-1 КПК 1960 р. прокурор або слідчий повинні були ознайомити обвинуваченого, його захисника, потерпілого або його представника з постановою про закриття справи за примиренням, а у випадку їх вимоги – з усіма матеріалами справи та роз'яснити їх права, передбачені КПК.

Діючий КК 2001 р. передбачає, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду [104, ст. 46].

Основний зміст наукових дебатів 80-х рр. XX століття стосувався можливості застосування для вирішення кримінально-правових конфліктів спрощених конструкцій. Основною метою розвитку спрощених конструкцій визнавалося максимальне зменшення проміжку часу між моментами вчинення злочину і призначення покарання винній особі, а завданнями – досягнення мети кримінального судочинства при максимально можливій його раціоналізації, економічності і в оптимальні терміни. Обґрунтовувалась думка, що у спрощених порядках діють гарантії, передбачені для звичайної форми судочинства, але тільки у зміненому вигляді. Усі права сторін кримінального процесу зберігалися, але з'явилась реальна можливість вільно ними розпоряджатися; у компетентних органів зникли одні обов'язки, але з'явилися інші, закріплені законом. У спрощених провадженнях зберігались у зміненому вигляді гарантії, які забезпечували в кінцевому підсумку досягнення завдань кримінального судочинства, захист прав його учасників.

У спрощеному порядку пропонувалося розглядати справи за обов'язкового дотримання двох умов: 1) злочин не повинен бути тяжким; 2) справа не повинна бути складною у провадженні слідчих і судових дій.

Деякі автори висловилися проти цього критерію, стверджуючи, що неможливо, апріорі, віднести справу до простої. Крім того, такий критерій має оціночний, суб'єктивний характер і залежить від розсуду посадових осіб. Прихильники спрощеного розгляду кримінальних справ відзначали, що, по-перше, в цьому випадку мова йде про властивості, об'єктивно властиві тільки

певній сукупності кримінальних справ; по-друге, цей критерій використовується в сукупності з іншими; по-третє, він має і об'єктивне відображення. Справа не представляла складності в розслідуванні й судовому розгляді у випадку очевидності злочину (встановлення компетентними органами події злочину і винного в ході виявлення факту протиправних дій; склад злочину є формальним і некваліфікованим), невеликий обсяг доказової бази, відсутність необхідності в застосуванні заходів процесуального примусу. Поряд з цим пропонувалося при вирішенні питання про розгляд справи у спрощеному порядку приймати до уваги й інші умови:

- 1) особливості суб'єкта злочину;
- 2) можливий обсяг санкцій, які йому загрожують;
- 3) вплив вироку на засудженого;
- 4) стан потерпілого;
- 5) суспільне значення справ цієї категорії;
- 6) значення, яке злочин має для окремих осіб чи організацій.

Для спрощення кримінального судочинства потрібно було здійснити такі зміни, які об'єктивно приводили б до скорочення термінів судочинства, звільнення його від непотрібних і застарілих процесуальних формальностей. Серед заходів, спрямованих на це, процесуалістами називалися заходи щодо подальшого вдосконалення процедури закриття кримінальних справ на досудових стадіях, особливого порядку розгляду справ приватного і приватно-публічного обвинувачення, введення одноосібного розгляду кримінальних справ. Для економії часу в ході судового розгляду також пропонувалися наступні можливі зміни: заміна оголошення обвинувального висновку на початку судового слідства викладом суті пред'явленого обвинувачення, визначення категорій справ, по яких не потрібне складання протоколу судового засідання, розширення можливостей оприлюднення в суді свідчень, даних свідками на попередньому розслідуванні, допущення деяких судових дій іншими судами за місцем проживання учасника процесу, який проживає поза місцем судового

розгляду; проголошення в судовому засіданні не всього вироку, а тільки його резолютивної частини, і т.д.

Ці перші погоджувальні конструкції мають деяку схожість із сучасними умовами розгляду кримінального провадження на підставі угод. Зокрема, однаковою є реакція держави на злочин – відмова від кримінальної репресії, яка можлива лише при доведеності факту вчинення злочину конкретною особою та повному визнанні нею своєї провини.

Отже, відмінності інституту примирення досліджуваних історичних періодів полягала в тому, що:

1) у дореволюційному законодавстві він був розрахований на кримінальні справи про злочини, які порушувалися не інакше як за скаргою потерпілого, проте на справи приватного і приватно-публічного обвинувачення, а в радянському – лише на кримінальні справи приватного обвинувачення;

2) радянське законодавство, на відміну від дореволюційного, передбачало в якості обов'язкової умови закриття справи у зв'язку із примиренням сторін вчинення злочину вперше. Така залежність закриття справи в ситуації, коли сторони примирилися, досягнувши згоди з цих питань, лише штучно обмежувала обсяги застосування цього соціально корисного способу врегулювання кримінально-правового конфлікту;

3) якщо в сучасному кримінальному процесі юридичне значення має лише угода про досягнуте сторонами примирення до виходу суду в нарадчу кімнату, то примирення за дореволюційним законодавством і першими радянськими кодексами було можливе до вступу вироку в законну силу. Крім цього, згідно з Укладенням (1885 р.), скасування судом у зв'язку з примиренням сторін раніше призначеного покарання означало усунення всіх пов'язаних із засудженням негативних наслідків. На звільнену від покарання особу покладался лише один обов'язок – відшкодувати заподіяну злочином шкоду. Зазначене Укладення встановлювало, що у випадку вчинення злочину заподіяну шкоду, збитки або образу, обвинувачений за рішенням суду, незалежно від покарання, повинен був компенсувати. Ті обвинувачені, які були звільнені від покарання за

примиренням, але не мали коштів для відшкодування шкоди, могли бути на вимогу скривдженої сторони поміщені у в'язницю на підставі загальних правил про неспроможних боржників. У перших радянських КПК і КК примирення у справах приватного обвинувачення не пов'язувалося з умовою відшкодування шкоди, заподіяної злочином. Покладання обов'язку компенсації такої шкоди розглядалася в якості самостійного виду покарання.

Історія відновного правосуддя в незалежній Україні бере свій початок із 2003 р., якщо, звичайно, не брати до уваги традиційні форми розв'язання конфліктів у дорадянський період часу. Саме з цього року вперше в Україні почала розвиватися практика реалізації громадськими недержавними організаціями програм відновного правосуддя: спочатку Українським Центром Порозуміння на базі Дарницького районного суду, а потім й іншими організаціями, які приєдналися до руху за відновне правосуддя як у Києві, так і в регіонах України. Це такі організації, як Агентство регіонального розвитку «Гармонія» (Червоногвардійський район, АР Крим), «Віра в майбутнє» (м. Івано-Франківськ), Дитячий Християнський фонд, Луганська обласна група медіації, Львівській благодійний фонд «Простір без конфлікту», Одеська обласна група медіації, «Молодь за демократію» (м. Харків), «Сумська ініціатива», Філія Всеукраїнської фундації «Захист прав дітей» (м. Біла Церква).

З цією метою використовувалась програма відновного правосуддя, яка була націлена на досягнення відновного результату, як це позначено в резолюції Економічної й Соціальної Ради ООН від 24 липня 2002 р. про основні принципи застосування програм відновного правосуддя. «Відновний процес», у свою чергу, означав будь-який процес, при якому потерпілий, правопорушник та інші члени громади, на яких вплинув злочин, активно беруть участь у спільному вирішенні проблем, що виникли через злочин, за допомогою нейтральної й незацікавленої третьої сторони. Найвідоміші процеси з відновного правосуддя, які поширені у світі, включають медіацію, сімейні конференції, кола правосуддя у громаді або кола винесення рішення. «Відновний результат» означає угоду, яка досягнута в результаті відновного процесу, що, як правило, включає відшкодування збитків,

суспільні програми або інші програми, відповідні дії, призначені для відновлення стану потерпілого і громади та реінтеграції правопорушника [72, с. 9-13].

1.2. Міжнародний досвід укладання угод у кримінальному провадженні

Дослідження інституту «угод у кримінальному провадженні» немислиме без урахування, як мінімум, трьох основних факторів: аналізу історичного досвіду, узагальнення практики застосування чинного законодавства та вивчення зарубіжного досвіду. З огляду на різні обставини раніше в Україні недостатньо уваги приділялося вивченню зарубіжного кримінального процесуального законодавства та практики його застосування. Проте введення КПК нових норм та правових інститутів значно збільшило інтерес до вивчення позитивного досвіду організації та законодавчої регламентації правосуддя, яке сформувалося в зарубіжних країнах.

Проблема ефективного відправлення правосуддя у США багато десятиліть вирішується шляхом застосування інституту угоди про визнання провини. Оскільки вважається, що інститут «угод у кримінальному провадженні» виник саме в США і там він має найбільше застосування, то ми присвятили в нашому дослідженні визначальне місце кримінальному процесуальному законодавству щодо угод саме цієї країни.

В американському кримінальному процесі існують два типи угод – про визнання провини і про співпрацю зі слідством. Процедура їх укладення детально врегульована Федеральними правилами кримінального процесу в окружних судах США (правило 11), Зводом законів США (стаття 3553(3)18), Керівними правилами США щодо призначення покарань (стаття 5 К 1.1), законодавством багатьох штатів. Зобов'язання сторін, взяті за цими двома типами угод, різняться [117, с. 198-214].

У першому випадку можливе укладення угод трьох видів:

- 1) про визнання провини в обмін на пом'якшення обвинувачення;
- 2) про визнання провини в обмін на пом'якшення покарання;
- 3) про визнання провини в обмін на пом'якшення звинувачення і покарання.

Крім того, американському кримінальному процесу відома процедура вирішення кримінальних проваджень без проведення судового розгляду у випадку заяви обвинуваченим клопотання про відмову оскаржувати пред'явлене обвинувачення (*nolo contendere*).

Варіантів співпраці в американському кримінальному процесі можна виокремити також декілька:

- 1) співробітництво, в межах якого особа не може переслідуватися за вчинене. Співпраця головним чином полягає в наданні свідчень проти співучасників. В американській науці таке явище називають «перетворенням на свідка обвинувачення». При цьому повідомлені правоохоронним органам відомості не можуть бути використані проти обвинуваченого у кримінальному провадженні;

- 2) співробітництво в межах угоди про визнання провини. Слід зазначити, що визнання провини саме по собі вже розглядається як один із способів співпраці. У той же час усе частіше стали укладатися угоди за «умови», що обвинувачений не тільки визнає провину, але й виконає будь-яку корисну роботу для суспільства, відшкодує збитки потерпілому, допоможе викрити співучасників (підрозділ (с) (1) Правила 11 Федеральних правил кримінального процесу в окружних судах США) [116, с. 198-214]. За умови позитивної посткримінальної поведінки обвинуваченого суд, призначаючи покарання, не має права вийти за межі обіцяного розміру покарання. Цей варіант залишає можливість переслідування особи на підставі самостійно (не від нього) отриманих доказів. Угода про сприяння у розслідуванні інших проваджень або кримінальному переслідуванні інших осіб може бути укладена вже після засудження особи. У цьому випадку засудженого стимулюють до укладання угоди, обіцяючи зменшити покарання, призначене йому за вироком суду.

У процесуальній літературі укладення угод про визнання винуватості в кримінальному процесуальному праві вже досліджувалася [138; 45; 195; 37]. Вивчення американських наукових джерел та судової практики показало, що до 98% кримінальних проваджень від їх загального числа в судах вирішується на підставі угод про визнання винуватості [46, с. 46-48].

Процедура вирішення кримінально-правового спору на підставі заяви обвинуваченим клопотання *nolo contendere* застосовується рідко, оскільки, з одного боку, на практиці виникають значні труднощі при тлумаченні категорії «відмова від заперечення звинувачення», з іншого, потрібно дотримуватися додаткових умов – заява обвинуваченим такого клопотання допускається тільки за згодою суду, а схвалення судом – тільки після належного врахування думки сторін і встановлення громадської зацікавленості в ефективному відправленні правосуддя. Американський варіант угоди про співпрацю, який передбачає звільнення особи від кримінальної відповідальності, також зустрічається на практиці не часто. Такі угоди укладаються, якщо необхідність співпраці обумовлена суспільним інтересом та отримано згоду вищої посадової особи прокуратури з метою забезпечення однакової практики укладання таких угод.

Таким чином, у переважній більшості випадків у США з обвинуваченими укладаються угоди про визнання винуватості, у тому числі й ті, додатковим зобов'язанням по яких виступає сприяння обвинуваченого у розкритті злочину і кримінальному переслідуванні інших осіб. Процесуальний порядок розгляду кримінального провадження на підставі угоди, умовами якої виступають як визнання винуватості, так і сприяння слідству у розкритті злочину і викритті співучасників, нічим не відрізняється від судового розгляду за заявою обвинуваченим клопотання про визнання винуватості. Сама можливість появи такого інституту в американському кримінальному судочинстві значною мірою обумовлена особливостями правової та процесуальної систем США.

Англо-американське право не знає поділу на матеріальне і процесуальне, приватне і публічне, цивільне й адміністративне. Воно побудоване за формально-юридичним принципом, який надає пріоритетного значення процесуальним

нормам перед нормами матеріальними, характеризується відсутністю кодифікації (за винятком деяких штатів США), пануванням прецеденту над статтями [116, с. 198-214.]. Звідси і специфічні риси кримінального процесу США. Для нього характерна його «процедурність», змагальність і диспозитивність. В американському кримінальному процесі прокурор має широкі дискреційні повноваження щодо розпорядження обвинуваченням, а обвинувачений – диспозитивне право визнати свою винуватість за пред’явленим обвинуваченням у суді. Сторонам надано право укласти угоду, згідно з якою вони йдуть одне одному на поступки: обвинувачений зобов’язується в суді визнати свою винуватість у вчиненні злочину, а прокурор – зменшити обсяг обвинувачення чи перекваліфікувати вчинене діяння з більш тяжкого складу злочину на менш тяжкий. У результаті покарання, призначене обвинуваченому судом, буде менш суворим.

Вирішення кримінального провадження на підставі угоди вигідне для всіх учасників судочинства. Сторони і суд угода позбавляє від проведення судового слідства, тому що визнання винуватості тягне особливу форму розгляду кримінального провадження, за якої докази в суді не досліджуються. Угода також істотно скорочує тривалість проходження кримінального провадження в суді. У разі визнання винуватості проводяться тільки дві судові стадії – пред’явлення обвинувачення і призначення обвинуваченому покарання. Угода позбавляє і від необхідності запрошувати до суду свідків, оскільки докази не досліджуються, а також потерпілого, думка якого щодо майбутньої процедури з’ясовується прокурором при формулюванні ним свого варіанту умов угоди. Угода задовольняє інтереси всіх учасників процесу, навіть потерпілого, який виключений з процесу укладання угоди. Оскільки останнім часом все частіше умовою угоди є не тільки визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні злочину, а й виконання позитивних посткримінальних дій, у тому числі відшкодування шкоди потерпілому, приватний інтерес у рамках кримінального судочинства отримує реальне задоволення.

За оцінками американських процесуалістів, у США «загальнопоширене скептичне ставлення до формальних процедурних правил; вони розглядаються як перешкода швидкому розгляду кримінальних проваджень щодо підозрюваних, стосовно яких уже було проведене необхідне розслідування та зроблено висновок про їх фактичну винність» [190, с. 35-37].

Американські вчені вказують у якості основної причини поширення угод про визнання винуватості перезавантаженість системи правосуддя кримінальними провадженнями, через що обвинувачі змушені з метою зменшення навантаження на своїх виконавців і на судові органи йти на угоди з підозрюваними (обвинуваченими). Подібні угоди зберігають час і ресурси, залишають суду можливість проведення повного процесу по більш важливих і складних кримінальних провадженнях [190, с. 35-37].

Ще більш красномовно об'єктивна необхідність застосування цієї спрощеної процедури обґрунтовується в документах найголовніших правових установ Америки. Так, Верховний Суд США у мотивувальній частині рішення по одному з кримінальних проваджень вказав, що «угоди на випадок визнання винуватості є не тільки істотною, але й у найвищій мірі бажаною частиною судочинства з багатьох підстав. Угода веде до швидкого і значною мірою остаточного вирішення більшості кримінальних проваджень; істотно позбавляє від розтлінного впливу вимушеного неробства під час досудового перебування в ув'язненні тих, кому відмовляють у звільненні з-під варти». В іншому рішенні Верховний суд США вказав, що обвинувачений, заявляючи про визнання винуватості, тим самим «демонструє готовність почати відбування покарання у виправній установі з таким психологічним настроєм, який дає надію на його успішне перевиховання за більш короткий термін, ніж треба було б в іншому випадку» [195, с. 100].

У 1975 р. процедура укладення угод про визнання винуватості остаточно отримала формальне схвалення Верховного Суду США як така, що не суперечить конституційним принципам правосуддя. Американська асоціація юристів, обґрунтовуючи корисність угод про визнання винуватості, вказала, що

однією з причин, які виправдовують надання обвинуваченому поступок при призначенні покарання, є те, що обвинувачений заявою про визнання винуватості допомагає державі в особі обвинувача в досягненні його завдань, що «сприяє швидкому і невідворотному застосуванню до нього заходів виправного впливу», і що «поступки відкривають можливості застосування альтернативних заходів виправного впливу, які краще пристосовані для досягнення виховних, охоронних і попереджувальних цілей виправного впливу, або запобігають заподіяння зайвого страждання обвинуваченому» [195, с. 104].

Таким чином, позитивні сторони вирішення кримінально-правових конфліктів на основі угод про визнання вини полягають у наступному:

1) підвищується оперативність, економляться обмежені ресурси судів та органів обвинувачення;

2) розгляд кримінального провадження за відсутності потерпілого і свідків позбавляє їх від зайвих емоційних страждань і можливих незручностей, пов'язаних із викликами в судові засідання;

3) для осіб, взятих під варту, угода дозволяє домогтися якнайшвидшого судового розгляду і уникнути тим самим тривалого перебування під арештом;

4) засудження на підставі угоди про визнання винуватості не тягне ряду негативних правових наслідків, які можуть настати в разі винесення обвинувального вироку в порядку судового розгляду по суті (заборона займати певні посади, позбавлення виборчих прав та ін.);

5) з'являється можливість стимулювати обвинувачених до співпраці зі слідством і ймовірність їх позитивної посткримінальної поведінки. При цьому зазначається, що раціоналізація кримінально-процесуальних форм – не самоціль, а спосіб, який дозволить «вижити» змагальним судовим кримінальним провадженням. Як зазначав один із прихильників угод про визнання винуватості, «ми можемо запропонувати судовий розгляд всім, але за умови, що лише деякі скористаються пропозицією» [195, с. 102].

Роль суду в американських змагальних процедурах є традиційно пасивною. Суд пов'язаний пред'явленням конкретній особі обвинуваченням. Тому, якщо

прокурор і обвинувачений досягли про нього угоди, суд, зазвичай, визнає саме це звинувачення доведеним, обмежившись тими доказами, які вважали за потрібне надати сторони. Разом з тим, реалізуючи своє головне повноваження при розгляді угоди про визнання провини – її схвалення або відхилення, суд наділений широкою дискреційною владою. Законодавство встановлює мінімальний обсяг правил, які повинні бути дотримані суддею при прийнятті рішення. Так, суд зобов'язаний відхилити заяву обвинуваченого про винність, якщо у відкритому судовому засіданні, особисто опитавши обвинуваченого, переконається, що:

1) клопотання є наслідком погроз, насильства, обману, навіювання, іншого примусу або обіцянки будь-яких вигод, крім передбачених угодою (розділ (с) Правила 11);

2) обвинувачений не обізнаний про наслідки угоди та з своїми процесуальними правами;

3) обвинуваченому не забезпечено право на захист.

І основна вимога – суд має право винести рішення на підставі визнання обвинуваченим своєї винуватості без дослідження доказів у тому випадку, якщо переконається в наявності фактичних підстав для такого визнання (Р. 11 правила 11 Федеральних правил кримінального процесу в окружних судах США).

Противники «звинувачують» угоди про визнання винуватості в тому, що вони порушують принцип презумпції невинуватості, право на захист, право відмовитися свідчити проти себе. Особа, володіючи правом визнати свою винуватість і тим самим виключити офіційне дослідження пред'явленого обвинувачення, позбавлена абсолютного права відмовитися від власної заяви про винуватість. У кожному разі це – предмет дискреційної влади суду. Крім того, процедура не гарантує, що суддя задовольнить прохання прокурора про призначення певного покарання обвинуваченому: він може призначити будь-яке, в тому числі й більш суворе покарання, ніж рекомендував прокурор. Угода знижує стандарти доказування у кримінальних провадженнях, оскільки в разі її укладення відпадає необхідність у сумлінному збиранні, всебічній перевірці та

об'єктивній оцінці доказів. Усвідомлення правоохоронними органами того, що визнання особою винуватості та укладення з нею угоди автоматично тягне її засудження, загрожує зловживаннями з їхнього боку. Відзначаються випадки, коли прокурори висувають завищене обвинувачення, обіцяючи, що воно буде пом'якшено у випадку визнання особою своєї винуватості у суді. І обвинувачений погоджується визнати себе винним у менш тяжкому злочині зі страху, що буде засуджений за більш серйозний злочин, обвинувачення у якому йому пред'явлено. В результаті підвищується ризик засудження невинних. У разі слабкості позиції обвинувачення прокурори використовують угоди як спосіб уникнути виправдання винних. У такій ситуації засуджуються особи, які могли б бути виправдані за недостатністю доказів їхньої винуватості. Верховний суд США в одному зі своїх рішень вказав, що угоди якраз і призначені для використання в тих кримінальних провадженнях, де «винуватість обвинуваченого стоїть під серйозним питанням або де є істотні сумніви, що звинувачення зможе довести винність обвинуваченого» [195, с. 102]. Обвинувачені нерідко погоджуються на угоду з побоювання, що бажання скористатися традиційною формою судового розгляду призведе до більш суворого покарання.

Противники угод вважають, що суд проявляє велику поблажливість до тих, хто визнає свою винуватість, оскільки це дозволяє економити час і кошти, що витрачаються на судовий розгляд. Усе це створює додаткові труднощі для тих, хто надав би перевагу традиційній формі судового розгляду.

Також вони стверджують, що однією з умов укладання угоди є надання обвинуваченому кваліфікованої юридичної допомоги. Однак внаслідок недостатньої кваліфікації, браку часу для підготовки до судового засідання, у зв'язку із зайнятістю відразу в декількох процесах адвокати, більшість з яких є призначеними, а не запрошеними, нерідко чинять надмірний тиск на підзахисних при вирішенні питання про укладення угоди. Угоди про визнання винуватості знижують виховне значення відправлення правосуддя. Публіка не сприймає

самого існування правосуддя в умовах угоди, коли обвинувачення не надає доказів і вони не оцінюються у відкритому судовому засіданні.

Угоди нівелюють принципову відмінність між процесуальними функціями обвинувачення і захисту. Незважаючи на те, що прокурор представляє інтереси держави, а захисник – інтереси обвинуваченого, вони розглядають одне одного як колеги і хочуть зберегти добрі стосунки. Адвокат усе одно отримає фіксовану плату, а прокурор, навіть якщо покарання буде зменшено, досягне своєї процесуальної мети. В результаті угоди в одному кримінальному провадженні захист набуває союзника в особі обвинувача, а обвинувачення підтримується згодою захисту. Крім того, на практиці часто судді проявляють велику активність при затвердженні угоди, ніж наказує їм американське законодавство. За свідченням американських процесуалістів, незважаючи на законодавчу заборону, судді нерідко беруть участь у реалізації практики угод між обвинуваченням і захистом. Це відображається в наданні рекомендацій про умови угоди, заохоченні однієї чи іншої сторони до розв'язання кримінального провадження і навіть тиск на неї, присутності на погоджувальних зустрічах, організованих на прохання прокурора і адвоката.

У кримінальному процесі США угода може бути укладена і до пред'явлення особі обвинувачення і після її засудження. Федеральні правила кримінального процесу в окружних судах США не встановлюють ніяких обмежень щодо категорії злочинів, за якими у кримінальних провадженнях може бути укладена угода. У результаті в системі «конвейєрного правосуддя» засуджуються до 90 % обвинувачених. Це дозволяє вважати угоду про визнання провини не просто складовою частиною американської системи відправлення кримінального правосуддя, але звичайним і легальним його явищем. Кримінальне законодавство США регулює питання угод у кримінальному провадженні більше ніж 170 років. За цей період практикою вироблені критерії, з урахуванням яких розглядається можливість укладання угод. Дослідники американського кримінального процесу зазначають, що можливість укладення угоди в кримінальному провадженні про більш тяжкий злочин є меншою, ніж

щодо менш тяжкого злочину або малозначної провини. При цьому угоди про визнання винуватості укладаються рідше тому, що умови цієї угоди є менш сприятливі для обвинувачених у кримінальних провадженнях про рецидивні та тяжкі злочини. У деяких кримінальних провадженнях, які мають підвищене суспільне значення та резонанс, питання укладення угоди взагалі не обговорюється. Разом з тим угоди, умови яких передбачають не тільки визнання винуватості, але і допомогу у сприянні слідству і викриттю співучасників, розраховані в більшій мірі на тяжку злочинність [117, с. 198-214].

У США суд має право призначити будь-яке законне покарання, незважаючи на угоду сторін. Суд, перевіряючи дотримання умов угоди, зобов'язаний з'ясувати в обвинуваченого, чи він розуміє, що ні його захисник, ні суд не можуть до судового розгляду справи повідомити йому точні межі можливого покарання. Також судом роз'яснюється, що ним може бути не прийнята рекомендація прокурора чи прохання адвоката про призначення конкретного покарання, і в цьому випадку обвинувачений, що заявляє клопотання про невинуватість, не матиме права відкликати його в подальшому. Невизначеність практики призначення покарання нерідко призводить до засудження осіб до більш суворого покарання, ніж те, яке обіцяв прокурор при укладанні угоди. Однак у більшості випадків пом'якшення прокурором обвинувачення, що лежить в основі угоди, тягне пом'якшення кримінальної відповідальності. Але й у цьому випадку обвинувачений не завжди отримує велику вигоду, оскільки практика складання покарань за вчинення кількох злочинів, широкий розрив між нижчою і вищою межею строку покарання за більшість злочинів, включення інформації про фактичні обставини злочину в доповідь про обвинуваченого, які досліджуються суддею перед призначенням покарання, знижують значення того факту, що частину пунктів звинувачення знято або що обвинуваченому призначається покарання лише за деякі з вчинених ним злочинів.

Ю. В. Кувалдіна дослідила правила, які передбачає американське законодавство у випадку укладення з обвинуваченим угоди про співробітництво

зі слідством. Відповідно до §3553 (е) Зводу законів США за клопотанням обвинувачення суд вправі призначити покарання нижче нижчого рівня, встановленого законом, як заохочення за суттєве сприяння обвинуваченого розслідуванню чи кримінальному переслідуванню іншої особи, яка вчинила злочин. Згідно §5.1.1. Керівних принципів США, при призначенні покарань суд враховує значущість і корисність, ступінь і характер, своєчасність сприяння обвинуваченого, правдивість, повноту і достовірність наданої ним інформації, отриману шкоду або небезпеку отримання шкоди обвинуваченим або його родиною, що відбулися в результаті такого сприяння. При цьому суд бере до уваги оцінку прокуратури співпраці з обвинуваченим як достатню підставу для того, щоб призначити йому більш м'яке покарання. Пом'якшення покарання до рівня нижче мінімального можливе згідно з правилом 35 Федеральних правил кримінальної процедури в окружних судах США за клопотанням прокуратури, поданого:

1) упродовж одного року з моменту ухвалення вироку, якщо засуджений істотно сприяв у досудовому розслідуванні та кримінальному переслідуванні іншої особи;

2) після закінчення року з моменту ухвалення вироку, якщо істотне сприяння засудженого включало в себе: інформацію, невідому обвинуваченому до закінчення одного або більше років після ухвалення вироку, або інформацію, яку обвинувачений надав слідству упродовж одного року після ухвалення вироку, але яка стала корисною для прокуратури тільки через рік з моменту ухвалення вироку, або інформацію, корисність якої не могла бути зрозуміла обвинуваченому до закінчення одного року після ухвалення вироку і яка була негайно надана ним після того, як її корисність стала очевидна обвинуваченому. Оцінивши істотність сприяння обвинуваченого досудовому розслідуванню, суд може врахувати його при призначенні покарання [117, с. 198-214].

В американському процесі при затвердженні угоди про визнання винуватості суддя роз'яснює обвинуваченому його право оскаржити до вищестоящего суду будь-яке покарання, не передбачене умовами угоди. Також

роз'яснюється його право відмовитися оскаржити вирок суду, якщо він призначить покарання, передбачене умовами угоди, або нижче того, яке пропонував прокурор у межах угоди про визнання винуватості. Американська модель закріплює можливість оскарження вироку суду з причин некомпетентності захисту. У цьому випадку обвинувачений має довести той факт, що якби не некомпетентність захисника, то він не визнав би себе винним і став би наполягати на суді. Встановлення такої підстави для оскарження вироку пов'язане з тим, що американська процедура передбачає обов'язок роз'яснити обвинуваченому наслідки визнання ним своєї провини, покладений на захисника. Саме захисник, а не обвинувачений, бере участь у переговорах з приводу укладання угоди з прокурором. Суддя, звертаючись до обвинуваченого, з'ясовує, чи роз'яснив йому захисник його конституційні права та чи попередив його, що у випадку прийняття судом клопотання про визнання винуватості він буде позбавлений права скористатися цими правами, включаючи право на повний судовий розгляд апеляційного оскарження вироку. Крім того, суд з'ясовує в обвинуваченого, чи обговорив з ним захисник покарання, яке може бути йому призначено судом, а також кожен пункт угоди про визнання винуватості й кожен пункт обвинувачення, за яким підзахисний визнає себе винним, чи відповів захисник на всі питання, які виникли в обвинуваченого у зв'язку з укладенням угоди.

В адвоката суддя уточнює, чи обговорив він повністю і детально умови угоди зі своїм підзахисним, включаючи положення про відмову від права на оскарження вироку, чи розуміє клієнт всі обставини злочину, в яких визнає себе винним, чи зроблено ним заяву про визнання провини добровільно і за згодою захисника.

Федеральні правила кримінального процесу в окружних судах США передбачають право обвинуваченого відкликати заяву про визнання винуватості лише до її прийняття судом. При відхиленні клопотання про винуватість суд дає обвинуваченому можливість відкликати своє клопотання і повідомляє йому, що якщо той буде наполягати на задоволенні такого клопотання, вирішення

кримінального провадження може бути менш сприятливим для нього, ніж це передбачалося умовами угоди. Відкликати заяву про визнання винуватості обвинувачений має право і у випадку, якщо в ній містилася вказівка на залежність визнання винуватості від виконання судом рекомендацій про обсяг обвинувачення і міру покарання, які містяться в угоді, а суд ці рекомендації проігнорував.

Федеральні правила кримінального процесу в окружних судах США і Пам'ятка федерального судді США закріплюють обов'язки суду з перевірки добровільності, розумності та усвідомленості заяви обвинуваченого про визнання провини, його обізнаності про процесуальні права у звичайній і спрощеній формах судочинства, наслідки заяви клопотання про визнання винуватості, особливості призначення покарання за спрощеною процедурою, а також встановлення фактичних підстав для прийняття заяви про визнання винуватості. З цією метою суддя, керуючись Пам'яткою, повинен з'ясувати в обвинуваченого обставини заявленого клопотання про визнання винуватості, а також провести допит обвинуваченого під присягою і в присутності захисника, з веденням протоколу про злочин, щодо якого він заявив клопотання. Прокурор після цього також допитує обвинуваченого про обставини, викладені в його заяві про визнання винуватості, які складають фактичні підстави для засудження.

Американська угода про визнання винуватості під впливом європейської процесуальної культури і практики сьогодні набуває нових характеристик: суд нерідко проявляє свободу в призначенні покарання; бере активну участь в обговоренні умов укладення угоди сторонами; внаслідок необмежених повноважень прокурора приймати рішення щодо укладення угоди остання стає схожою не на двосторонню угоду обвинуваченого з прокурором після змагальних переговорів, а на одностороннє визначення прокурором ступеня винності обвинуваченого і відповідного покарання для нього.

У кримінальному судочинстві країн Західної Європи застосовуються погоджувальні процедури «conformidad» і «juicios rápidos» в Іспанії, моделі «abbreviato» і «patteggiamento» в Італії, «absprachen» в Німеччині, «reconnaissance

prelable de coupabilité» у Франції. Це обумовлено значною схожістю типів судочинства західноєвропейських держав [37, 94, 155].

У Європейському кримінальному процесуальному законодавстві у кримінальних провадженнях про визнання винуватості ведення сторонами переговорів щодо умов відповідальності обвинуваченого не передбачено. Межі компромісу між державою та особою суворо окреслені законом: особі, яка погодилася з пред'явленим їй обвинуваченням, при дотриманні ряду додаткових умов гарантується призначення покарання не вище межі, встановленої законом. Укладення та затвердження таких кримінальних проваджень мають певні особливості:

1. Угода може укладатися за ініціативою обвинуваченого. В одних випадках потрібна заява обвинуваченого про згоду з обвинуваченням, в інших – клопотання прокурора про укладення угоди з обвинуваченим. Наприклад, в італійському «abbreviato» вирішення кримінального провадження на підставі угоди можливе на попередньому слуханні тільки за клопотанням обвинуваченого (ст. 438 КПК Італії). Для розгляду кримінального провадження в межах іспанського «conformidad» обвинувачений повинен висловити свою згоду з кваліфікацією злочину і мірою покарання, запропонованих у клопотанні прокурора (ст. 655, 689.2 КПК Іспанії) [176, с. 216-222].

2. В більшості випадків обвинувачений повинен висловити своє бажання скористатися угодою до початку судового розгляду. Наприклад, в італійському «abbreviato» обвинувачений зобов'язаний направити клопотання про спрощене судове провадження за 5 днів до початку підготовчого судового засідання; італійська процедура «patteggiamento» застосовується у випадку, якщо сторона обвинувачення і сторона захисту в ході досудового розслідування або підготовчого судового розгляду кримінального провадження уклали угоду про призначення обвинуваченому певного покарання і заявили перед судом клопотання про його затвердження до початку судового розгляду.

Разом з тим, згідно кримінального процесуального законодавства деяких Європейських країн, обвинувачений може дати згоду на розгляд кримінального

провадження у спрощеному порядку вже в судовому засіданні. В іспанському «juicios rápidos» обвинувачений має право зробити заяву про визнання винуватості на стадії прийняття справи до слухання; в іспанському «conformidad» угоду з обвинуваченням обвинувачений має право укласти не тільки при закінченні досудового розслідування, а й у підготовчому судовому засіданні та навіть після дослідження доказів у судовому засіданні, проведеному за участю присяжних засідателів; німецьке «absprachen» спрямовує на досягнення сторонами домовленостей щодо укладення угоди в суді й під його контролем [37, с. 178].

3. Укладення угоди про визнання винуватості тягне пом'якшення покарання. Наприклад, в італійському «patteggiamento» та французькому «reconnaissance prelablo de coupabilité» особливих провадженнях прийняття судового рішення на підставі угоди про визнання винуватості суд зобов'язаний знизити покарання на дві третини порівняно з тим покаранням, яке передбачає кримінальний закон за такий злочин. Іспанський «juicios rápidos» передбачає зменшення розміру покарання на одну третину від максимального.

Разом з тим процесуальним законодавством ряду країн Західної Європи закріплюються додаткові пільги при вирішенні кримінального провадження по спрощеній процедурі. Так, в італійській процедурі «patteggiamento» з обвинуваченого не стягуються судові витрати, судимість погашається у скорочені терміни, не застосовується додаткове покарання (за винятком конфіскації), затверджена судом угода про визнання винуватості не має преюдиціального значення для цивільного та адміністративного судочинства. В той же час деякі західноєвропейські моделі не передбачають зменшення розміру покарання, а просто припускають спрощення процедури (усунення стадії судового розгляду, дослідження доказів та ін. Наприклад, італійське «abbreviato», іспанське «conformidad») [44, с. 135].

4. У країнах континентальної Європи застосування спрощених процедур обмежено категорією вчиненого злочину. Так, італійська «patteggiamento» і французька «reconnaissance prelablo de coupabilité» процедури застосовуються у

кримінальних провадженнях про злочини, за які покарання у виді позбавлення волі не перевищують 5 років. Іспанська процедура «conformidad» обмежена злочинами, за які може бути призначене покарання до 6 років позбавлення волі. Крім того, законодавством ряду країн Європи встановлені додаткові обмеження на застосування спрощеного судового засідання. Так, іспанська процедура «conformidad» не застосовується, якщо у справі звинувачується кілька осіб, і згоду на укладення угоди висловив тільки один з обвинувачених; італійська «patteggiamento» – щодо рецидивістів, у релігійних злочинах, про дитячу порнографію та ін.

5. Спрощений судовий розгляд кримінального провадження на підставі угоди застосовується, якщо отримано згоду державного обвинувача. Така згода має бути обов'язково отримана в італійській процедурі «abbreviato». У випадку, якщо прокурор заперечує проти розгляду кримінального провадження на підставі угоди, він повинен мотивувати свою відмову.

6. Суду відводиться роль активного учасника кримінального процесу, який самостійно приймає рішення з ключових питань кримінального провадження – обвинувачення і покарання, визначає, наскільки факт укладення угоди з обвинуваченням може дозволити йому скоротити або виключити дослідження матеріалів кримінального провадження і перейти до вибору міри покарання. При цьому суддя керується виключно своїм внутрішнім переконанням і законом. Виходячи з цього, суддею у кримінальних провадженнях, розглянутих в межах угоди про визнання винуватості, ухвалюється обвинувальний вирок, якщо є докази, які підтверджують винуватість обвинуваченого. Звідси логічно випливає і право суду відмовити або припинити розгляд кримінального провадження у формі угоди й вирішити його у звичайному судовому засіданні, якщо у суду є сумніви щодо винуватості обвинуваченого. Так, іспанська процедура «conformidad» передбачає ухвалення вироку лише на підставі перевірки суддею доказів обвинувачення. В італійській процедурі «patteggiamento» суддя, отримавши угоду сторін про визнання винуватості та призначення покарання, перевіряє дотримання процесуальних вимог і, не виявивши порушень закону,

затверджує її. Водночас суддя має право й оцінювати докази у кримінальному провадженні, відмовляючи в затвердженні угоди, якщо він вважає, що запропоноване покарання явно не відповідає вчиненому, або сумнівається у винності обвинуваченого.

7. Повне визнання обвинуваченим цивільного позову про відшкодування заподіяної злочином шкоди не є обов'язковою умовою укладення угоди про визнання винуватості. Так, в іспанському кримінальному процесі у процедурі «conformidad» обвинувачений при укладенні угоди про визнання винуватості має право повністю або частково заперечувати проти заявленого потерпілим цивільного позову про відшкодування завданої злочином шкоди. Суд розглядає кримінальне провадження за спрощеним порядком щодо вчинення злочину, але повністю досліджує докази, які стосуються цивільного позову, і обговорює питання, пов'язані з вимогами про відшкодування шкоди [1, с. 24-26].

8. Застосування погоджувальних моделей правосуддя країн континентальної Європи орієнтоване більшою мірою на справи про злочини, за які передбачено незначні міри покарання. Виняток становить італійське «abbreviato», застосування якого можливе у справах про злочини будь-якої тяжкості, крім справ про злочини, за які може бути призначено покарання у виді максимального терміну тюремного ув'язнення.

9. У країнах Західної Європи згоди потерпілого на розгляд кримінального провадження у формі угоди про визнання винуватості не потрібно. Виняток становить італійське «patteggiamento», для застосування якого необхідно отримати згоду потерпілого. У французькому «reconnaissance prelabile de culpabilité» у потерпілої сторони є право бути вислуханою у Франції, але це право використовується рідко. Німецькі теоретики, які виступають проти подібного роду процедур, визнають їх позитивну роль виключно за активної участі в процесі потерпілих.

Таким чином, кримінальне процесуальне законодавство зарубіжних країн зумовлює застосування компромісних моделей правосуддя не шляхом визнання винуватості у вчиненні злочину обвинуваченим, а його формальною згодою з

обвинуваченням. Необхідно враховувати й те, що, на відміну від американського кримінального процесу, у якому укладення угоди про визнання винуватості тим імовірніше, чим слабкіші докази обвинувачення, в європейських процедурах угоди затверджуються, якщо позиція обвинувачення сильна. Суд, перевібивши докази обвинувачення, приходить до висновку про можливість зменшення покарання обвинуваченому не тому, що він визнав свою винуватість, а тому, що винуватість обвинуваченого повністю підтверджується у вчиненні злочину, і він дотримався умов угоди.

Слід звернути увагу, що в останні роки у кримінальних процесах країн континентальної Європи намічається тенденція на розвиток договірного початку в компромісних процедурах за типом американської угоди про визнання провини. В Іспанії, щоб сприяти досягненню «conformidad», прокурор і захисник ведуть переговори про обмеження обвинувачення до обсягу, який дозволив би вирішити кримінальне провадження за цією процедурою. Італійське «patteggiamento» цілком може вважатися аналогом американської угоди про визнання винуватості, оскільки суд, затверджуючи угоду, надає законної сили згоді сторін. Німецька процедура «absprachen» допускає можливість сторін домовитися між собою. У той же час ця процедура істотно відрізняється від американської угоди про визнання винуватості. Основні її правила викладені у рішеннях Конституційного та Верховного судів Німеччини. У тому числі:

1) необхідність законодавчого закріплення практики укладання угод з тим, щоб забезпечити процесуальні гарантії прав учасників процесу, «прозорість» у відносинах сторін і суду, встановити умови допустимості, передумови і межі дії цієї практики у сфері кримінального судочинства;

2) угода повинна ґрунтуватися на основоположних принципах німецького кримінального процесу;

3) предметом угоди можуть бути тільки юридичні наслідки, наприклад, розмір покарання, і не може бути визнання обвинуваченим своєї провини;

4) укладення угоди обумовлено необхідністю прискорення процедури вирішення кримінального провадження судом і не може переслідувати мету, яка суперечить завданням кримінального судочинства;

5) торгу з судом бути не повинно. Усі пом'якшення відповідальності, обумовлені угодою, можливі тільки в межах закону. Іншими словами, прокурор може відмовитися від обвинувачення по малозначних злочинах або коли очікуване покарання за злочин є достатнім для впливу на обвинуваченого. Пом'якшення обвинуваченому покарання допускається в межах мінімальної та максимальної межі покарання, передбачених відповідною статтею КК Німеччини, а саме покарання призначається з дотриманням загальних правил, встановлених кримінальним законом;

6) угода не має для суду обов'язкового значення. Він самостійно оцінює, чи насправді вчинив обвинувачений інкримінований йому злочин. Суд затверджує угоду, якщо ним перевірені докази винуватості обвинуваченого у вчиненні злочину та ним добровільно визнана ця винуватість;

7) обговорення умов угоди має відбуватися публічно в суді. «Прозорість» і документування результатів такого обговорення забезпечуються обов'язком суду протоколювати процедуру та інформувати учасників судового засідання про її особливості;

8) обвинуваченому повинні бути роз'яснені наслідки укладення угоди та його процесуальні права, пов'язані з ув'язненням, а також те, що у випадку, якщо суд не затвердить угоду, то визнання провини буде враховано при призначенні покарання;

9) обвинувачений не може бути примушений як до укладання угоди взагалі, так і укладання угоди, покарання за якою не відповідає тяжкості вчиненого;

10) вирішення кримінального провадження у спрощеній процедурі не позбавляє обвинуваченого права на оскарження вироку, постановленого на підставі угоди. Таким чином, німецька процедура «absprachen» є можливою,

якщо дотримані передбачені законом підстави для пом'якшення відповідальності обвинуваченого. Якщо їх немає, то угода не може бути затверджена.

Викладене дозволяє зробити наступні висновки. У Європі процедури прийняття судового рішення на підставі угоди про визнання винуватості не носять характеру американської угоди: ініціативність сторін у вирішенні питань обвинувачення змінюється неможливістю за угодою змінювати обвинувачення, а пасивна позиція суду у вирішенні питання про порядок вирішення кримінального провадження – його обмеженою активністю. Особливий порядок ухвалення судового рішення на підставі угоди про визнання винуватості має природу, схожу з континентальними погоджувальними процедурами: вони засновані на згоді сторін, але не пов'язані з укладенням сторонами угоди як процесу переговорів щодо її умов, оформленням певним чином досягнутих домовленостей. Предметом погоджень є згода з пред'явленим обвинуваченням, або покаранням, запропонованим прокурором, або спрощення судової процедури розгляду кримінального провадження.

Досліджуючи зарубіжну практику укладення угод про примирення у кримінальному судочинстві, можна зробити висновок, що вона має на меті задоволення приватних правових інтересів, допомогу жертвам злочинів, відшкодування потерпілим завданої злочином шкоди, відновлення соціальної справедливості та виправлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Сприяючи відновленню прав потерпілого, відшкодуванню йому збитків, виправленню злочинця, позбавлення останнього від негативних наслідків засудження така форма вирішення кримінальних конфліктів покращує взаємовідносини між учасниками конфлікту, дозволяючи уникнути зіткнень у майбутньому. Це дозволяє розглядати примирні процедури як ефективний шлях вдосконалення кримінальної процесуальної форми.

Ідея вирішення кримінально-правових конфліктів шляхом примирення сторін реалізується в інституті медіації. Розвиток медіації заохочується актами органів Європейського співтовариства – Рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи № R (99)19 від 19 вересня 1999 р. «Про посередництво в кримінальних

справах», Резолюцією Економічної і Соціальної Ради ООН 2002/12 від 24 липня 2002 р. «Основні принципи застосування програм реституційного правосуддя в питаннях кримінального правосуддя», Керівництвом Європейської Комісії з ефективності правосуддя від 7 грудня 2007 р. по поліпшенню реалізації раніше прийнятої Рекомендації «Про медіацію у кримінальних справах», Декларацією ООН 1999 р. «Основоположні принципи використання відновного правосуддя», в яких містяться пропозиції щодо впровадження в національні процесуальні системи медіації у кримінальних справах. Медіація, як сказано в Рекомендації Кабінету Міністрів Ради Європи № R (99)19 від 15 вересня 1999 р., є процес, у якому жертва і правопорушник мають можливість добровільно брати участь у вирішенні породжених злочином проблем, використовуючи допомогу неупередженої третьої сторони, або посередника. Медіація в різних країнах залежно від характеру її взаємодії з традиційною кримінальною юстицією набуває різних форм. Вона виступає і як різновид «відновного правосуддя», і як частина кримінального процесу. «Чиста» медіація (різновид «відновного правосуддя») припускає вирішення конфлікту поза кримінальним процесом. Для розуміння сутності цього інституту кілька слів необхідно сказати про суть самої концепції «відновного правосуддя». Вона з'явилася у 80-х рр. XX століття у США і Канаді й отримала розробку у працях багатьох зарубіжних вчених і документах міжнародних організацій. Ідеологи концепції розглядають «відновне правосуддя» як альтернативний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту, природа якого розкривається в наступному:

1) «відновне правосуддя» має однакове призначення з традиційною кримінальною юстицією – захист прав осіб, які є потерпілими від злочину, та осіб, які вчинили злочин. Але ці завдання досягаються різними засобами: кримінальна юстиція шляхом примусу, а відновне правосуддя – за допомогою заходів впливу, заснованих на стимулюванні добровільної правослухняної поведінки. Ідея «відновного правосуддя» виходить із розуміння того, що «злочин – це насильство над людьми і відносинами». Тому першочерговим завданням «правосуддя» має бути відновлення цих відносин. Покарання у рамках цієї

концепції трактується як «навмисне заподіяння болю», «відповідальність через позбавлення і страждання». У такому розумінні воно не сприяє формуванню у злочинця почуття відповідальності за вчинене. Навпаки, знаходження в місцях позбавлення волі руйнує здатність засудженого до життя в нормальному суспільстві, атрофуються елементарні соціальні навички, почуття відповідальності за себе і близьких, культивується рецидивна злочинність. Засуджений більш схильний до самовиправдання, вважає себе жертвою і, відбуваючи покарання, несе присуджену йому відповідальність перед суспільством, проте не бере на себе реальної відповідальності перед потерпілим. Заподіяння злочинцю шкоди, рівноцінної або прирівняної зі шкодою, яку він заподіяв жертві, не може виправити ситуацію, породжену злочином. Для того, щоб більш аргументовано викрити злочин, потрібно «діяти для постраждалого ... , а не проти злочинця». Тому розглянута концепція бачить сенс правосуддя не у відплаті, карі, а в добровільному загладжуванні шкоди самим злочинцем. З урахуванням цього першочерговим завданням «відновного правосуддя» є виявлення та задоволення потреб потерпілого, що виникли у зв'язку із вчиненням злочину. Це – необхідність відшкодування збитку і відновлення відчуття безпеки, можливість поділитися власною історією й бути почутим, отримати відповіді на хвилюючі питання. Злочин породжує зобов'язання особи, яка його вчинила, відновити справедливість. Тому наступним за важливістю завданням «правосуддя» є спонукати злочинця визнати заподіяну ним шкоду, обговорити з потерпілим форми і розміри шкоди і далі вжити конкретні кроки з її відшкодування. Також «правосуддя» мусить навчити злочинця відповідальності за свої вчинки, допомогти усвідомити наслідки його протиправної поведінки, сформуванню позитивну і здорову самооцінку, допомогти його ресоціалізації. У кінцевому рахунку «відновне правосуддя» спрямоване на примирення сторін конфлікту, що припускає повне прощення жертвою винного та повне каяття і готовність спокутувати свою провину перед жертвою. Звичайно, правосуддя не може гарантувати або нав'язувати примирення, але воно має поставити своєю

головною метою просування відносин сторін конфлікту у бік примирення, створення умов для того, щоб цей процес міг початися;

2) у «відновному правосудді» роль злочинця і жертви наповнюється новим змістом: вони стають активними і безпосередніми його учасниками, уповноваженими на спільне і самостійне вироблення підходу до врегулювання виниклого між ними конфлікту і прийняттю рішення. Це дозволяє уникнути того відчуження, яке характерне для традиційної системи кримінального судочинства. В останньому випадку злочинець стикається тільки з правосуддям, виступаючи в якості «пасивного» суб'єкта, якому призначають покарання, або навіть об'єкта процесуальної діяльності правоохоронних органів і суду, але уникає реальних зіткнень із жертвою і нанесеним їй збитком. Процедура примирення забезпечує сторонам конфлікту можливість відчувати владу над ситуацією, яка має до них безпосереднє відношення, перетворює злочинця в «діяльного» суб'єкта, що усвідомлює моральну та юридичну відповідальність за вчинене і бере на себе зобов'язання з відшкодування шкоди. В атмосфері, спрямованій на угоду, жертва отримує офіційне визнання того, що її переживання реальні і виправдані, що її права, порушені злочином несправедливо і підлягають відновленню, а також впевненість у тому, що насильство, яке трапилося щодо неї, більше не повториться;

3) відшкодування шкоди як основа «відновного правосуддя» має глибше значення, ніж просто матеріальне відновлення втрат, понесених жертвою в результаті злочину. У відшкодуванні шкоди вбачається прийняття злочинцем відповідальності за вчинене, що неможливо без визнання ним основних фактів у провадженні, у тому числі своєї вини у вчиненні злочину. Однак за змістом концепції згоду на участь у відновлювальній процедурі не слід ототожнювати з визнанням провини в юридичному сенсі. У Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № К (99) 19 підкреслюється: «Немає необхідності в тому, щоб обвинувачений визнав свою провину, а органи правосуддя, щоб не порушити принцип презумпції невинуватості..., не повинні вважати його винуватим. Досить того, що обвинувачений приймає на себе певну відповідальність за

подію». Те ж розуміння виражено у викладі ООН основоположних принципів відновного правосуддя: «Усі сторони, як правило, повинні виходити з визнання основних фактів кримінального провадження як підстави для їх участі у відновному процесі». Крім того, згода обвинуваченого з викладеними обставинами злочину в ході переговорів щодо укладання угоди не повинні бути використані як докази в подальшому судовому розгляді в тому ж кримінальному провадженні, якщо воно повернеться назад до правоохоронних органів після невдалої спроби примирення;

4) у сфері «відновного правосуддя» діють інші принципи і форма організації процесу. Відновлювальна процедура суперечить принципу змагальності. Змагальна форма правосуддя орієнтована на протистояння сторін, яке посилює існуючий конфлікт між ними і в якому «виграє» лише одна із сторін. Головним дійовими особами є злочинець і держава, яка одноосібно приймає рішення, як реагувати на злочин. На відміну від офіційного кримінального судочинства, «відновне правосуддя» орієнтоване на персоналізований діалог, будується на принципі самовизначення сторін, тобто передачі їм повноважень для пошуку і прийняття взаємоприйняттого рішення, конфіденційності бесід посередників з учасниками конфлікту, зменшення ролі держави у його вирішенні, притягнення найближчого соціального оточення для відновлення жертви і підтримки злочинця в діях з відшкодування шкоди і зміни своєї поведінки;

5) згода сторін на участь у примирній процедурі має бути добровільною, інформованою і усвідомленою. Звідси випливає, що:

а) сторони повинні мати повну інформацію про свої права, характерні для відновного процесу, та усвідомлювати можливі наслідки свого рішення;

б) забороняється залучати жертву і злочинця до участі у процедурі нечесним шляхом;

в) сторонам конфлікту слід надавати можливість брати участь у примирній процедурі рідною мовою і користуватися правовою підтримкою, консультуватися з юристом до, вчасно і після закінчення відновного процесу;

6) свідченням досягнутих результатів відновного процесу є угода про примирення – суб'єктивно справедливий юридичний результат для конкретних людей. Зміст цієї угоди визначають самі сторони конфлікту, виклавши в ньому свою суб'єктивну правду про подію злочину, його причини, обставини та наслідки. Укладення договору про примирення веде до обов'язкового для слідчого і суду звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. Іншими словами, договір має таку ж силу, як рішення суду, і перешкоджає судовому переслідуванню за тими ж фактами;

7) відновне правосуддя має свої обмеження: по-перше, допускається, що деякі злочинці в цілях громадської безпеки повинні бути ізольовані від суспільства, по-друге, надмірні вимоги потерпілого до правопорушника повинні бути обмежені в разі їх невідповідності тяжкості вчиненого ним діяння.

Центральним елементом відновного способу вирішення кримінально-правового конфлікту є медіація як спеціально організована процедура, що передбачає участь посередника – третьої, незадіяної в конфлікті сторони. Посередник мислиться як нейтральна стосовно учасників і змісту конфлікту фігура, зацікавлена не у визначеному результаті, а в конструктивному врегулюванні спору, заснованому на знанні фактів кримінального провадження, на потребах і бажаннях сторін, повазі до їхньої гідності. Посередник не уповноважений на самостійне прийняття рішення у відношенні сторін. Завдання посередника – стимулювання активної поведінки сторін, спрямованої на самостійне прийняття кінцевого рішення, вигідного для них обох. Він повинен забезпечити необхідну емоційну підтримку учасників, доброзичливу обстановку переговорів, фізичну та психічну безпеку сторін та встановити з цією метою певні правила. Участь медіатора сприяє відкритому діалогу між сторонами, надає допомогу у вивільненні накопичених сторонами негативних емоцій. Подібні вимоги до посередників виступають необхідною умовою добровільності участі жертви і злочинця у процедурі.

Отже, в більшості зарубіжних країн медіація – це метод, який використовується уповноваженими у сфері кримінальної юстиції посадовими

особами для примирення сторін і добровільного відшкодування заподіяної злочином шкоди. Укладення медіативної угоди є юридично значущою обставиною для прийняття в рамках офіційної процедури остаточного рішення з кримінально-правового спору. У цьому сенсі медіація виступає як факультативна частина офіційної процедури або доповнення до кримінального процесу. На відміну від національного законодавства, посередником (медіатором) в іноземному кримінальному процесі можуть виступати поліцейський, прокурор або суддя.

Наприклад, Німецьким законодавством про ювенальне правосуддя з 1974 р. закріплено модель ювенальної медіації, відповідно до якої суддя має право, не застосовуючи кримінальну репресію, зайнятися примиренням неповнолітнього обвинуваченого. Суддя може примирити потерпілого з обвинуваченим, в тому числі, і всупереч бажанню останнього, зобов'язавши своїми силами відшкодувати заподіяну злочином шкоду, вибачитися перед потерпілим або вжити інших заходів з тим, щоб домогтися угоди [32, с. 81].

У Бельгії центральною фігурою медіації виступає прокурор. Він «відбирає» справи для медіації, заслуховує доповідь свого помічника з медіації, у якій викладаються пропозиції сторін щодо врегулювання конфлікту. За згодою з цими пропозиціями прокурор проводить медіацію за участю сторін, має право в ході слухання кримінального провадження запропонувати інший варіант вирішення конфлікту, який відрізняється від викладеного в доповіді помічника з медіації, затверджує умови медіації. За результатами укладення угоди прокурор складає протокол. Крім того, прокурор контролює виконання зобов'язань, прийнятих обвинуваченим згідно Медіаційної угоди, та складає протокол про належне виконання умов медіації або порушує кримінальне переслідування на загальних підставах, якщо умови не виконані.

Другий варіант медіації характеризується участю в переговорах нейтрального посередника – фізичної або юридичної особи, яка не має безпосереднього відношення до системи кримінальної юстиції, однак повноваження щодо сприяння примиренню сторін він отримує від органів

кримінального переслідування або суду. Сама медіація проходить, хоча і поза межами кримінального процесу, але з дозволу компетентних посадових осіб і під їх контролем. Після її завершення триває кримінальна процедура, в межах якої розглядається угода сторін про примирення і приймається підсумкове рішення у кримінальному провадженні.

Наприклад, німецькому кримінальному процесу відома така процедура, як спроба примирення. Суть її полягає в тому, що пред'явлення обвинувачення допускається тільки після того, як посередницькі організації, визначені земельним управлінням юстиції, безуспішно намагалися примирити сторони, про що обвинувач суду повинен надати довідку разом з обвинуваченням. Крім того, в Німеччині суд може відмовитися від призначення покарання, якщо сторони за допомогою незалежного посередника досягнуть угоди і винна особа відшкодує повністю або більшу частину шкоди, заподіяної злочином. Суд також може врахувати наміри обвинуваченого на відшкодування шкоди потерпілому повністю або частково, якщо відшкодування збитку вимагає істотних особистих зусиль або відмови від чого-небудь.

У Франції до порушення кримінального переслідування прокурор має право за згодою жертви і злочинця ініціювати процес медіації. Її проводить або сам прокурор, або уповноважений ним примиритель (медіатор) – фізична або юридична особа, що не має безпосереднього відношення до системи кримінальної юстиції та компетентна в галузі реадaptaції злочинців або допомоги потерпілим. Прокурор приймає остаточне рішення про кримінальне переслідування після повернення до нього матеріалів кримінального провадження.

В Англії в залежності від етапу судочинства виділяють поліцейську і судову медіації, які розрізняються за наслідками. Поліцейська медіація проводиться до порушення кримінального переслідування. У випадку вдалої медіації та укладанні угоди поліція приймає рішення про відмову в порушенні кримінального переслідування, яке з огляду на особливості англійського кримінального процесу не оформлюється ніяким процесуальним документом.

Судова медіація проводиться під час судового провадження щодо обвинуваченого, але до призначення йому покарання. Суд, визнавши винною особу, яка вчинила злочин, відкладає ухвалення остаточного рішення про міру і розмір покарання на певний термін, упродовж якого службою пробації проводиться медіація. При укладенні сторонами угоди про примирення та відшкодування шкоди суд призначає засудженому більш м'яке покарання.

Таким чином, у кримінальному процесі більшості країн Європейського Союзу медіація застосовується в комплексі з офіційною кримінальною процедурою та відрізняється високим ступенем «процесуалізації», меншою самостійністю сторін спору у визначенні умов примирення та прийняття рішення, виборі посередника (медіатора), оцінці прийнятності пропозицій з урегулювання конфлікту. Однак це не змінює сутність медіації як переговорів сторін спору за участю посередника. Можливість використання медіації, як правило, допускається у провадженнях щодо злочинів будь-якої тяжкості. Винятком є «спроба примирення» у Німеччині, яка проводиться у справах про порушення недоторканності житла, таємниці листування, нанесенні тілесних ушкоджень, загрозі заподіяння або заподіянні майнової шкоди. У Бельгії примирення, досягнуте в результаті медіації, може виступити підставою припинення права на публічний позов у справах про злочини, покарання за які не перевищує двадцяти років позбавлення волі. Медіація у кримінальних справах можлива на будь-якій стадії процесу, в тому числі до порушення кримінального переслідування і після винесення вироку. Медіація зорганізується і проводиться з ініціативи органів кримінального переслідування або суду; від потерпілого потрібно лише дати згоду на участь в ній. Виняток становить іспанське «прощення»: тут саме по собі волевиявлення потерпілого тягне обов'язкове звільнення засудженого від покарання. В Англії можливе звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням, досягнутим у ході медіації, незалежно від виконання ним зобов'язань, передбачених угодою. При цьому порушення ним умов угоди про примирення не є підставою для поновлення поліцією переслідування по тому ж факту. У цьому випадку

потерпілому може бути надана юридична допомога для пред'явлення позовних вимог в порядку цивільного судочинства.

Отже, у зарубіжному процесі основною метою медіації є зняття конфлікту, відновлення миру і злагоди. Головне – щоб сторони звільнилися від наслідків того, що сталося, потерпілий отримав моральне задоволення, простив свого кривдника, а останній усвідомив несправедливість учиненого, вчинив дії, що свідчать про спокуту ним своєї провини. Тому відшкодування шкоди у медіації частіше носить характер вибачення, виконання роботи на користь потерпілого або суспільства, набагато рідше – сплати грошової суми, передачі майна. У зарубіжному процесі в більшості випадків медіація призначається за умови, що особа, яка вчинила злочин, визнала свою провину. Наприклад, в Англії застосовується процедура, що представляє собою симбіоз «угоди про визнання винуватості», яка дозволяє не проводити судове слідство, та медіації як чинника, стимулюючого обвинуваченого. Процесуальною передумовою розвитку медіації є принцип доцільності кримінального переслідування. У відповідності з цим принципом компетентним органам і посадовим особам надано право вирішувати в кожному конкретному випадку питання здійснення кримінального переслідування конкретних осіб або звільнення їх від кримінальної відповідальності. Прийняття такого рішення ставиться в залежність від багатьох факторів, сукупність яких визначається процесуальними традиціями тієї чи іншої країни. Так чи інакше в законодавстві та практиці різних країн найчастіше фігурують наступні критерії оцінки доцільності кримінального переслідування:

а) наявність громадського інтересу притягнення особи до кримінальної відповідальності;

б) наявність реальної перспективи засудження, тобто достатньої сукупності доказів для визнання особи винною, якщо кримінальне провадження розглядатиметься судом;

в) визнання самою особою всіх обставин учинення злочину, в тому числі власної вини;

г) тяжкість, характер, обставини і наслідки злочину;

- д) особу обвинуваченого;
- е) можливий вирок суду;
- ж) вплив вироку на обвинуваченого;
- з) стан і потреби потерпілого.

Застосування медіації не вимагає дотримання як-небудь додаткових умов, крім примирення сторін. Хоча відомі й винятки. Наприклад, спроба примирення у кримінальному процесі Німеччини поставлена в залежність від ряду умов:

- а) сплати завдатку в рахунок судових витрат;
- б) відсутності заяви вищої посадової особи про порушення кримінального переслідування відносно особи, яка вчинила образу чи навмисно або з необережності заподіяла тілесні ушкодження службовій особі у зв'язку з виконанням нею службових обов'язків;
- в) проживання обох сторін в одному і тому ж муніципальному окрузі;
- г) визнання провини особою, щодо якої вирішується питання про порушення кримінального переслідування;
- д) згоди сторін на примирення;
- е) забезпечення сторонам гарантій того, що жодна з них не піддається надмірному тискові щодо дачі згоди на конкретні умови вирішення конфлікту.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що медіація у зарубіжному кримінальному процесі зарекомендувала себе за роки застосування як позитивний засіб вирішення кримінально-правових конфліктів. Основні її результати – це дійсне зняття конфлікту, відновлення відносин між потерпілим і обвинуваченим, відшкодування потерпілому завданої шкоди, вчинення обвинуваченим соціально-корисних дій, що свідчать про спокуту ним своєї провини. Зміст медіації складають конфіденційні добровільні переговори сторін за участю посередника – посадової особи системи кримінальної юстиції або іншої нейтральної фізичної чи юридичної особи. Процесуальною передумовою розвитку медіації є принцип доцільності кримінального переслідування.

1.3. Теоретико-методологічні основи дослідження угоди як способу вирішення кримінально-правового конфлікту у кримінальному провадженні

В основі будь-якої угоди у кримінальному провадженні лежать поняття «конфлікту» та «компромісу», які вимагають акумулювання знань різних наук: психології, соціології, кримінології, конфліктології, кримінального права. Зупинимось лише на деяких моментах, які дозволять усвідомити саму суть компромісу як способу вирішення кримінально-правового конфлікту. Термін «конфлікт» (лат. *conflictus* – зіткнення, сутичка) вживається у значенні зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що призводить до активних дій, ускладнень, боротьби, супроводжуваних складними колізіями [227]. Порухення особою кримінально-правової заборони породжує суперечності між інтересами особи, яка вчинила злочин, та інтересами держави, суспільства, фізичної або юридичної особи, пов'язаними з нормальним функціонуванням охоронюваних публічним правом суспільних відносин: прав і свобод особистості, власності, економічної системи, громадського порядку, конституційного ладу й ін. Для вирішення кримінально-правового конфлікту потрібно відновити, компенсувати або в іншій формі захистити порушені злочином блага, притягнувши суб'єкта, який порушив ці блага, до співрозмірної його провині відповідальності. Повноваження з вирішення кримінально-правових конфліктів традиційно належить державі. Тому держава, незалежно від того, чи сама вона, суспільство, окремий громадянин або організація постраждали в результаті вчинення злочину, є учасником кримінально-правового конфлікту. Вчинення злочину породжує, з одного боку, право держави вимагати від особи, яка вчинила злочин, понести відповідальність за вчинене, з іншого – обов'язок забезпечити захист прав та інтересів потерпілого. Разом з тим і в особи, яка вчинила злочин, виникає право на захист

від необґрунтованого обмеження її прав і свобод у процесі покладання на нього заходів кримінальної відповідальності.

Конфлікти є атрибутом людської діяльності з давніх часів. Це одна із сторін людської сутності, яка найбільш яскраво виявляє індивідуальність особистості, різноманіття її потреб, інтересів, цілей, установок, цінностей, ідеалів. У суспільній свідомості позначилася криза стереотипу в розумінні суті конфліктів. Тривалий час для багатьох людей самі терміни «конфлікт», «конфліктна ситуація», «конфліктна людина» несли негативне змістовне і психологічне навантаження. В останні роки пошук компромісу у вирішенні правових конфліктів стає необхідним елементом юридичної практики. Соціальні конфлікти неминучі, оскільки вони є атрибутом розвиненого суспільства. Тут виникає й об'єктивна підстава для формування суспільного інституту вирішення конфліктів. У повсякденній свідомості це виражається у прагненні досягти шляхом переговорів або за допомогою третьої особи соціальної справедливості. На рівні буденної свідомості в українській ментальності це відображається в понятті «домогтися правди», тобто прийти до справедливого вирішення через моральні підстави. У правовій свідомості ідеалом справедливості соціальна справедливість бути не може, оскільки це призведе до порушення фундаментального принципу права – формальної рівності членів суспільства перед законом. У цьому протиріччі закладено значний сенс, оскільки воно дає можливість побачити відмінності між правовими і соціальними суперечками [115, с. 97-113]. Поле правових конфліктів є найбільш цивілізованим, оскільки воно структуроване і розмежоване самим правом і діючими в суспільстві законами. Юридичні конфлікти – це не мирне врегулювання соціальних відносин за своєю природою, оскільки при їх вирішенні державою санкціоновано застосування примусових заходів. Одним із фундаментальних принципів права є принцип формальної рівності. Тому право виносить за межі умов і факторів соціального конфлікту індивідуальні параметри особистості. Якщо взяти до уваги психологічний аспект вирішення спорів, то слід визнати першорядну роль людського чинника у виникненні та розвитку конфлікту. У міру розвитку

конфлікту одна зі сторін може своїми діями поставити іншу у стан психологічної залежності. Це може бути досягнуто різними способами: психологічним тиском, інтригою, додатковими аргументами, погрозою насильства або насильством, шантажем і т. д. У цьому випадку рівень психологічних відносин можна назвати перевагою однієї зі сторін і психологічною залежністю іншої. Динаміка психологічного елемента в розвитку юридичного конфлікту відповідає рівню психологічних відносин його учасників. Для управління конфліктом на цьому етапі важливо зрозуміти, що така позиція сторін неперспективна, оскільки зачіпає на свідомому і підсвідомому рівнях особистості найбільш небезпечні якості людини. До них належать: егоцентризм, самоповага, самоствердження в соціальному статусі, суперництво та ін. Така позиція в конфлікті формує установку у свідомості людей не на компроміс, а на знищення суперника. Вирішення протиріччя в цьому випадку припускає варіант «виграв-програв». Здобута однією зі сторін перемога по суті такою не є. Повалений противник виявиться назавжди стосовно до переможця на найнижчому рівні психологічних відносин. Він принижений не тільки професійно, а й морально, набуває комплекс ненависті стосовно до супротивника і ніколи не зможе співпрацювати з ним. Переможець таким чином отримує «вічного» особистого ворога, втрачає безпеку діяльності і перспективу співпраці [118, с. 153-160.]. Якісно інша ситуація формується в розвитку правового конфлікту, якщо сторони вийшли з нього на психологічному рівні відносин. У цьому випадку амбіції учасників грають менш помітну роль, з'являється можливість отримати додаткову інформацію про претензії, безпосередньо обговорити позиції сторін, уточнити інтереси, цілі, мотиви поведінки опонента. У свідомості суб'єктів конфлікту може сформуватися установка на компроміс за допомогою взаємних поступок. Управління конфліктом у такій моделі поведінки суб'єктів здійснюється на позитивних для обох сторін установках «виграв-виграв».

Правові конфлікти можуть залагоджуватися не тільки суто юридичними засобами, а й іншими. Цей висновок має принципове значення, оскільки, по-перше, відкриває доступ і стимулює залучення до управління соціальними та

правовими конфліктами фахівців різних галузей знання, зокрема з галузі психології. Така взаємодія знаходить усе більшу затребуваність у практичній діяльності.

Примирення як один із альтернативних способів вирішення юридичних конфліктів може успішно поєднуватися з іншими формами. Процедура примирення ефективно використовується в різних типах конфліктів: міжособистісних, сімейних, виробничих та інших.

Угоди у кримінальному провадженні мають договірну природу, є результатом проведення примирних процедур, укладаються на основі поступок сторін. Угоди у кримінальному провадженні є документом, актом саморегуляції й юридичним фактом. У найзагальнішому вигляді угода в кримінальному провадженні – це угода, в якій сформульовані умови примирення, договір, що укладається на основі взаємних поступок між сторонами.

Дослідження кримінально-процесуальних систем різних країн показало, що вирішення конфліктів у сфері кримінальної юстиції відбувається двома способами – шляхом використання традиційних кримінальних процесуальних засобів – кримінального переслідування і покарання, або шляхом досягнення компромісу між сторонами. Компромісне вирішення кримінально-правового конфлікту притаманне змагальному типу кримінального процесу, який характеризується широкою дією принципу диспозитивності. Диспозитивність у сфері кримінальної юстиції – це вільне здійснення сторонами процесуальних прав, що впливають на хід процесу. З огляду на диспозитивність кримінально-правовий конфлікт вирішується судом за активної участі двох процесуально рівноправних сторін. Предметом спору є обвинувачення, яке розуміється як кримінальний позов, тобто ствердження про винність конкретної особи, у вчиненні злочину, з вимогою про визнання правомірності якого виступає перед судовою владою сторона обвинувачення або потерпілий. Кожна зі сторін прагне переконати суд у правильності своєї позиції, спростувати версію іншої сторони, для чого, дотримуючись процедури, активно надає і досліджує докази. Суд у цій суперечці виступає як неупереджений і незалежний арбітр, який на основі оцінки

поданих сторонами доказів повинен вирішити кримінальне провадження по суті, вибравши одну єдино правильну версію. Сторони вправі досягти домовленості про предмет кримінального позову та будь-яка з них має право відмовитися від «змагання». Така домовленість і є угодою у кримінальному провадженні.

Розмірковуючи про термінологію нового кримінального процесуального інституту «угод у кримінальному провадженні», слід, як наголошувалося вище, звернути увагу на те, що досліджувана правова процедура є угодою між сторонами. Термін «угода» носить правовий характер, вживається не тільки в кримінальному процесуальному праві, але і в цивільному, цивільно-процесуальному, господарському, трудовому та інших правових галузях.

Короткий тлумачний словник української мови роз'яснює поняття «угода» як договір, що встановлює зв'язок, взаємовідносини між окремими особами, організаціями, країнами, в якому визначені права і обов'язки договірних сторін [97, с.298].

Філософський енциклопедичний словник трактує поняття «угода» як договір між двома або багатьма людьми, згідно якого кожен, хто вступив у цей договір, приймає на себе зобов'язання, яке полягає в тому, щоб щось зробити, від чогось утриматись або щось припускати [199, с. 140].

Параграф 1 Глави 16 ЦК декларує загальні положення про правочини як найрозповсюдженішої підстави виникнення цивільних прав та обов'язків між сторонами у цивільному процесі [202, ст. 202]. Правочин фактично є тотожним терміну «угода» та являє собою вольові дії, спрямовані на досягнення певного результату, тобто є обставиною, з настанням якої закон пов'язує виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин. Відповідно з цим цивільне законодавство визначає правочин як діяльність сторін, спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

Згідно зі змістом ч. 1 ст. 175 ЦПК «мирова угода» – договір між сторонами з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок і може стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмета позову [203, ст. 175].

Медіація (англ. mediation – посередництво) – вид альтернативного врегулювання спорів, метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту [227].

Угода про примирення чи медіативна угода – це угода, досягнута сторонами в результаті застосування процедури медіації щодо суперечки або спору, стосовно окремих розбіжностей спору і укладена в письмовій формі. Процедура медіації проводиться при взаємному волевиявленні сторін на основі принципів добровільності, конфіденційності, співпраці та рівноправності сторін, неупередженості та незалежності медіатора.

Примирення – це досягнута в результаті проведення певних процедур ліквідація спору (розбіжностей) сторін. Статична характеристика поняття «примирення» охоплює існування спору (розбіжностей) у минулому та результат його врегулювання або вирішення. Таким чином, «мир» означає відсутність розбіжностей (спору); префікс «при-» – домовленість сторін про відновлення згоди. Поняття «примирення» несе на собі ще й психологічний відтінок: відсутність не тільки об'єктивного елемента, але і суб'єктивного елемента – визнання претензії обґрунтованою або необґрунтованою, згоду або незгоду з рішенням суду. Процедура примирення – це правовий інститут процесуального права. Примирною є процедура, спрямована на врегулювання спору.

Поняття «угода» зустрічається також у ст.ст. 1, 78, 80 ГПК [39, ст. 1, 78, 80]. Йдеться про укладення сторонами угоди про передачу спору на вирішення третейського суду, укладення мирової угоди між сторонами та про підстави для припинення провадження у справі.

КЗПП в ст. 21 дає роз'яснення поняття «трудовий договір» як угоди між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою між ними виникають взаємні права та обов'язки [74, ст. 21].

Згідно зі словником синонімів української мови, слово «угода» є синонімом до слів «домовленість», «договір», «пакт», «трактат», «змова» [82].

Згідно з тлумачним словником української мови, слово «домовленість», похідне від слова «домовлятися», означає умову, досягнуту попередньою розмовою, переговорами [181].

У світовій практиці існує таке поняття, як альтернативні способи вирішення спорів, метою яких є кінцеве вирішення спорів способами, які би задовольнили всі сторони. Найбільш розповсюдженими способами є переговори, консолідація та медіація. Суть поняття «переговори» не потребує додаткового пояснення. Треба тільки додати, що цей спосіб є найбільш розповсюдженим в Україні. Медіацією є спосіб вирішення конфлікту із залученням третьої, нейтральної сторони – медіатора, який допомагає сторонам напрацювати умови угоди, при цьому сторони повністю контролюють процес прийняття рішення. Консіліація – це спосіб, за своєю суттю схожий із медіацією, враховуючи певну різницю у повноваженнях третьої сторони. Медіатором у спорі, як правило, може виступати особа, не зацікавлена у вирішенні спору, яка не має або має незначні спеціальні знання. Медіатор не має права нав'язувати сторонам свою точку зору, але зобов'язаний з'ясувати істинну причину конфлікту та наміри сторін. Консіліатором виступає особа, яка має спеціальні знання у сфері конфлікту і може давати особисті рекомендації сторонам про можливі способи вирішення конфлікту. У 2011 році в Верховній Раді України був зареєстрований проект Закону України «Про медіацію», але 23 вересня 2011 року він був відхилений та знятий з реєстрації.

Отже, звідси можна зробити висновок, що угода у кримінальному провадженні укладається шляхом попередніх домовленостей, переговорів між сторонами кримінального процесу чи між потерпілим і підозрюваним або обвинуваченим. Пропонуємо вважати інститут «угод у кримінальному провадженні» результатом диференціації кримінальних процесуальних форм, які регулюють договірну модель відносин між державою і обвинуваченим або потерпілим і обвинуваченим, як закономірне явище розвитку кримінального

процесуального права, оскільки є результатом перетворювань кримінального процесуального права в бік демократизації, дотримування прав і свобод людини.

У психологічних науках немає конкретного визначення терміну «угода», чи «угода у кримінальному провадженні». З позиції юридичної психології, «угоду в кримінальному провадженні» пропонуємо вважати «усвідомленим, цілеспрямованим, вольовим актом визначених у кримінальному процесуальному законі учасників кримінального провадження, здійснюючи який, вони прагнуть до досягнення певних правових наслідків».

Згідно зі статтею 468 КПК «Угоди в кримінальному провадженні», у кримінальному провадженні можуть бути укладені такі види угод:

1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;

2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості [107, ст. 468].

Обговорення у процесуальній літературі питання угод у кримінальному провадженні неминуче призводить авторів до аналогії з так званими угодами про визнання провини, угодами про співробітництво, угодами з правосуддям, медіативними угодами, які мають місце в деяких зарубіжних системах кримінального судочинства. Зрозуміло, що можливість укладення угоди про визнання винуватості введена у кримінальне процесуальне законодавство з метою протидії організованій злочинності, корупції, злочинним організаціям, члени яких, як правило, відмовляються від показань стосовно співучасників та організаторів злочинної діяльності. Завдання нововведень – залучити до співпраці у розкритті злочинів осіб, які перебувають у злочинних угрупованнях та в кримінальному середовищі при умові значного скорочення таким особам кримінального покарання. Угода про примирення перш за все має на меті відновлення порушених прав потерпілого, відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди.

Визначаючи сутність угоди про визнання винуватості, О. С. Шаталов зазначає, що угода з правосуддям (про співпрацю) вже давно набула поширення

в багатьох країнах світу. У підсумку сформувалося два типи угод, які більше за інших вплинули на формування досудової угоди про співпрацю. Найпоширеніший тип – договір з прокуратурою, відповідно до якого прокуратура знімає з обвинуваченого частину звинувачень або змінює кваліфікацію злочину на менш тяжкий в обмін на визнання ним своєї провини. Іншим типом угоди з правосуддям є договір, відповідно до якого особа отримує прокурорський імунітет в обмін на свідчення проти спільників; у США цю угоду з правосуддям прийнято називати перетворенням на свідка обвинувачення [207, с. 35-44].

О. В. Бахновський вважає, що «угода про визнання винуватості у кримінальному провадженні» є різновидом «угоди з правосуддям» та компромісом між особистістю й державою, який у подальшому трансформується в компроміс між моральністю та економією. Внаслідок цього економічний фактор набуває першорядного значення, поступово витісняючи моральні та духовні бар'єри суспільної оцінки [11, с. 23-26].

Н. С. Костенко як прихильник інституту «угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні» характеризує «угоду про співробітництво» як нове правове явище в кримінальному судочинстві, за допомогою якого досягається процесуальна економія, тобто сама ідея співробітництва є реалізацією принципу доцільності, розумний і адекватний підхід до соціально-економічних реалій, який відобразився у кримінально-правових інститутах [84, с. 109-113].

О. О. Артамонова вважає, що під «угодою про визнання винуватості» слід вважати угоду між сторонами обвинувачення та захисту, в якій зазначені сторони погоджують умови відповідальності підозрюваного чи обвинуваченого у кримінальному провадженні. Основною метою такої угоди є підвищення ефективності боротьби правоохоронних органів з найбільш небезпечними для суспільства і держави злочинними проявами, пов'язаними з діяльністю організованих злочинних груп і злочинних організацій, корупцією в органах державної влади і управління, транснаціональною організованою злочинністю і

наркоторгівлею. В умовах відмови обвинувачених від співробітництва з правоохоронними органами у викритті організаторів і співучасників ефективно розслідування діяльності злочинних організацій і організованих груп стає важкодосяжною метою [9, с. 8-10].

О. О. Шишкін вважає, що сутність інституту «угоди про визнання винуватості» полягає у встановленні усної домовленості за згодою сторін обвинувачення і захисту, згідно якої обвинувачений зобов'язується надати певну допомогу слідству (правоохоронним органам) і отримати за це гарантоване пом'якшення покарання. На його думку це є випадок позитивної постзлочинної поведінки особи, яка вчинила злочин, тобто такої поведінки, яка здатна знизити тяжкість суспільної небезпеки злочину, відображає каяття особи, соціальну спрямованість особистості та, як наслідок, впливає на покарання, яке призначається за цей злочин. Значення такого інституту вельми широке: надаючи особі, яка вчинила злочин, можливість відшкодувати заподіяну потерпілому шкоду і мінімізувати злочинні наслідки, держава реалізує принципи справедливості, економії заходів кримінально-правової репресії, гуманізму, причому як стосовно жертви, так і стосовно злочинця. Держава надає особі можливість проявити позитивні особисті властивості, які враховуються вже після вчинення злочину [210, с. 37].

Вислів «угода про визнання провини» (plea bargainind) може мати різні варіанти перекладу. Наприклад, «угода про визнання провини», «домовленість про визнання вини», «заява про винність». Але в будь-якому випадку це письмова угода обвинуваченого з обвинувачем, у якій часто в обмін на визнання обвинуваченим своєї вини у менш тяжкому злочині обвинувач відмовляється від всебічного дослідження обставин кримінального провадження, яке прояснило би істину, а також від підтримання обвинувачення в більш тяжкому злочині [192, с. 87]

Американський юрист Дональд Ньюман зазначає, що «угода про визнання провини» як заява про визнання провини, отримана в результаті переговорів, припускає наявність перед засудженням угоди між прокурором і обвинуваченим,

за змістом якої обвинувачений визнає себе винуватим в обмін на зниження тяжкості звинувачення, обіцянку поблажливості при призначенні покарання або яке-небудь інше пом'якшення при засудженні й призначенні покарання. Однак слід зауважити, підкреслює він, «що за будь-якої відмови від проведення повного судового процесу, навіть без явних переговорів, може існувати уявна угода в формі розумного очікування злочинцем поблажливості при призначенні покарання, на існування в суді практики зменшення покарання обвинуваченим, які визнали себе винними, порівняно з тими, хто забажав повноцінного судового процесу» [221, с. 12-13].

Однак прирівнювання кримінальної процесуальної угоди між сторонами до угоди в її цивільно-правовому сенсі заперечується рядом авторів. Так, К. Кочергін, розмірковуючи про мирову угоду в цивільному процесі, вказує, що, укладаючи мирову угоду, його сторони не завжди укладають цивільно-правову угоду. Праву відомі різні види угод (договір, конвенція), які не є цивільно-правовими угодами [94, с. 11-15]. Те, що кримінально-процесуальна угода про примирення чи визнання винуватості не може повною мірою вважатися угодою, відзначають й інші автори. На думку О. О. Васяєва, будь-яка угода – це взаємний вольовий вчинок, який тягне певні блага для обох сторін угоди. Надання таких законодавчих повноважень здатне викликати зловживання з боку осіб, які готують та затверджують ці угоди, оскільки ступінь визначення відповідальності підозрюваного (обвинуваченого) віддається на розсуд слідчому, керівникові слідчого органу, прокурору, слідчому судді, суду. Він вважає, що цей факт допускає корупційний ризик [25, с. 88-94] у цивільно-правових відносинах, і застосування цього терміна до кримінально-процесуальних правовідносин є неприйнятним у будь-якому випадку у правовій термінології.

Вважаємо, що правовий термін «угода» застосовується до взаємних домовленостей, узгодження позицій для різноманітних правовідносин, у тому числі і для кримінальних процесуальних, і законодавець правильно, з урахуванням статусу сторін у змагальному процесі, позначив новий процесуальний інститут як угоду.

У кримінальному процесуальному праві угода про примирення чи про визнання винуватості має певне соціально-правове призначення, а саме те, що вона, в будь-якому випадку, стимулює обвинуваченого до позитивної посткримінальної поведінки.

Кримінально-правовими нормами, які стимулюють обвинуваченого до позитивної постзлочинної поведінки, можна вважати:

- з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину (п. 1 ч. 1 ст. 66 КК);
- добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди (п. 2 ч. 1 ст. 66 КК);
- надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину (п. 3 ч. 1 ст. 66 КК);
- дійове каяття (ст. 45 КК);
- примирення винного з потерпілим;
- добровільна заява громадянина України органам державної влади про зв'язок з іноземними організаціями та їх представниками та про отримане від них злочинне завдання, від виконання якого він відмовився (ч. 2 ст. 111 КК);
- припинення шпигунської діяльності та добровільне повідомлення органів державної влади про вчинене, якщо внаслідок проведених заходів заподіяна шкода була відвернена (ч. 2 ст. 114 КК);
- сплата податків, зборів (обов'язкових платежів), відшкодування шкоди, завданої державою їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня) (ч. 4 ст. 212 КК);
- сплата єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та відшкодування шкоди, завданої фондам загальнообов'язкового державного соціального страхування їх несвоєчасною сплатою (штрафні санкції, пеня) (ч. 4 ст. 212-1 КК);

- добровільна заява про створення злочинної організації або участь у ній та активне сприяння її розкриттю (крім організатора або керівника) (ч. 2 ст. 255 КК);

- добровільне повідомлення правоохоронного органу про відповідну терористичну діяльність, сприяння її припиненню або розкриттю злочинів, учинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації (крім керівника чи організатора та за умови, що в діях немає складу іншого злочину) (ч. 2 ст. 258-3 КК);

- добровільне до притягнення до кримінальної відповідальності повідомлення про відповідну терористичну діяльність або інше сприяння припиненню або запобіганню злочину, який особа фінансувала або вчиненню якого сприяла (крім керівника чи організатора та за умови, що в діях немає складу іншого злочину) (ч. 4 ст. 258-5 КК);

- добровільний вихід з непередбаченого законом воєнізованого або збройного формування та повідомлення про його існування органам державної влади чи органам місцевого самоврядування (ч. 6 ст. 260 КК);

- добровільна здача органам влади зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв (ч. 3 ст. 263 КК);

- добровільна здача наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів і виказування джерела їх придбання або сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом (ч. 4 ст. 307 КК);

- добровільне звернення до лікувального закладу і розпочинання лікування від наркоманії (ч. 4 ст. 309 КК);

- добровільна здача прекурсорів, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин або їх аналогів (ч. 4 ст. 311 КК);

- добровільна здача отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та виказування джерела їх придбання або сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом (ч. 5 ст. 321 КК);

- добровільна здача фальсифікованих лікарських засобів та виказування джерела їх придбання або сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом (ч. 4 ст. 321-1 КК);

- добровільна заява особи, яка пропонувала, обіцяла або надала неправомірну вигоду, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди, вчинена після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди, але до повідомлення їй про підозру органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру (ч. 5 ст. 354, ч. 5 ст. 368-3, ч. 5 ст. 368-4, ч. 6 ст. 369 КК) [104; 105].

Незважаючи на те, що угода про примирення чи визнання винуватості за своїм соціально-правовим призначенням стимулювати посткримінальну позитивну поведінку обвинуваченого у певному сенсі збігається з дійовим каяттям, з'явленням із зізнанням, добровільною відмовою від доведення злочину до кінця ін., вона є принципово новим явищем у кримінальному процесуальному законодавстві, що відрізняється своєю детальністю, процесуальним порядком оформлення (письмова форма, з чітко визначеним законом змістом), правовою регламентацією (окрема Глава 35 в КПК) і завданнями кримінального провадження (щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, тобто, викриття у злочинній діяльності не тільки себе, а й інших співучасників злочину).

Висновок про те, що угода про примирення чи визнання винуватості, як і будь-яка інша угода, повинна мати сторони, наділені правами та обов'язками для досягнення мети, яка є для них взаємопов'язаною і охоплює собою взаємовигідне співробітництво: обвинувачений (підозрюваний) бере на себе зобов'язання здійснювати активні дії з метою відшкодування заподіяної шкоди, активного сприяння правоохоронним органам у розкритті та розслідуванні кримінального правопорушення, викритті інших його співучасників, розшуку майна, здобутого в результаті цього правопорушення, в обмін на прийняття судового рішення в особливому порядку і мінімізацію кримінального покарання. Останнє у свою чергу залежить від сторони обвинувачення, обов'язком якої і є

правильна і якісна реалізація відомостей, отриманих від обвинуваченого (підозрюваного).

Сфера можливого застосування угоди про примирення чи визнання винуватості обмежується рамками кримінального провадження стосовно цього обвинуваченого (підозрюваного).

Предметом угоди про примирення чи визнання винуватості є тільки умови реалізації, а не підстави кримінальної відповідальності, а також особливості призначення покарання, оскільки виключно тільки суд може встановлювати відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення. Не може бути предметом угоди про співпрацю зміна кваліфікації й обвинувачення в бік пом'якшення або зменшення обсягу обвинувачення, Вина за вчинене кримінальне правопорушення повинна бути встановлена тільки на підставі доказів, здобутих у ході кримінального судочинства.

Модель співпраці, яка може бути покладена в основу рішення про укладення угоди в кримінальному провадженні, являє собою сукупність наступних елементів:

1) активне сприяння в розкритті та розслідуванні злочину у кримінальному провадженні;

2) викриття себе та інших винних осіб, що сприяли вчиненню цього кримінального правопорушення, або повідомлення про іншу їхню злочинну діяльність;

3) відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди.

Оскільки загалом національне кримінально процесуальне законодавство та, зокрема, інститут угод у кримінальному провадженні є абсолютними новелами, то ДСА до 2014 р. не велась статистична обробка даних судового розгляду кримінальних проваджень на підставі угод. Проте, на завдання голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ судьями проводилися узагальнення судової практики розгляду кримінальних проваджень на підставі угод за період часу з 20 листопада по грудень 2012 р. та перше півріччя 2013 р. Також, дослідження реалізації норм нового КПК за 8

місяців 2013 р. проводив Центр політико-правових реформ. У нашому дослідженні ми опрацювали статистичні дані щодо розгляду національними судами кримінальних проваджень за 2012 р., перше півріччя 2013 р. та перше півріччя 2014 р., відповідно до матеріалів наради при голові Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 вересня 2013 р., моніторингового звіту Центру політико-правових реформ за 8 місяців 2013 р., та статистичних даних ДСА, ГПУ за перше півріччя 2014 р.

Якщо звернутися до статистичних даних [173, 183, 223, 228], то у 2012 р. за нормами нового КПК місцевими загальними судами України розглянуто 336 кримінальних проваджень з ухваленням вироку, із них 58 – із затвердженням угоди. Питома вага кримінальних проваджень із затвердженням угоди у 2012 р. складає 17,26% від загальної кількості розглянутих кримінальних проваджень (Див. Додаток В).

У I півріччі 2013 року місцевими загальними судами України розглянуто 42657 кримінальних проваджень з ухваленням вироку, із них – 9786 із затвердженням угоди. Питома вага кримінальних проваджень із затвердженням угоди у I півріччі 2013 року складає 22,94% від загальної кількості розглянутих кримінальних проваджень (Див. Додаток В). Кількість рішень, ухвалених під час підготовчого провадження, становила 15,7 тис., у тому числі про затвердження угоди – 7,3 тис. Для наочного порівняння співвідношення кількості розглянутих кримінальних проваджень місцевими загальними судами із затвердженням угод ми зобразили діаграми (Див. Додаток В).

Якщо розглянути найбільшу кількість у I півріччі 2013 року затверджень місцевими загальними судами угод за категоріями вчинених кримінальних правопорушень, то найвагомішою є категорія розглянутих кримінальних проваджень із затвердженням угоди про злочини проти власності – 3120 кримінальних проваджень, або 31,88% від загальної кількості справ із затвердженням угоди.

Другою за кількістю розглянутих місцевими загальними судами категорією кримінальних проваджень є провадження про злочини у сфері обігу наркотичних

засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що становить 2345 кримінальних проваджень, або 23,96% від загальної кількості справ із затвердженням угоди.

Що стосується злочинів проти громадської безпеки – із затвердженням угоди розглянуто 682 кримінальних проваджень, або 6,96% від загальної кількості із затвердженням угоди. Щодо злочинів проти життя та здоров'я особи – із затвердженням угоди розглянуто 508 кримінальних проваджень, або 5,19% від загальної кількості із затвердженням угоди. Про злочини проти правосуддя – із затвердженням угоди розглянуто 366 кримінальних проваджень, або 3,7% від загальної кількості із затвердженням угоди.

307 кримінальних проваджень із затвердженням угоди, або 3,1% від загальної кількості угод, розглянуто місцевими загальними судами щодо злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Що стосується злочинів у сфері господарської діяльності – розглянуто із затвердженням угоди 280 кримінальних проваджень, або 2,86% від загальної кількості затверджених угод. Про злочини у сфері службової діяльності – із затвердженням угоди розглянуто 271 кримінальний провадження, або 2,8% від загальної кількості угод. За вчинення злочинів проти громадського порядку та моральності із затвердженням угоди розглянуто 257 кримінальних проваджень, або 2,6% від загальної кількості затверджених угод. У справах за вчинення злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту – із затвердженням угоди розглянуто 242 кримінальних проваджень, або 2,5% від загальної кількості із затвердженням угоди. Щодо злочинів проти довкілля – із затвердженням угоди розглянуто 175 кримінальних проваджень, або 1,8% від загальної кількості угод. Про злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина – із затвердженням угоди розглянуто 138 кримінальних проваджень, або 1,4% від загальної кількості із затвердженням угоди. Решту розглянутих судами кримінальних проваджень із затвердженням угоди стосувалися інших категорій злочинів.

Згідно моніторингового звіту Центру політико-правових реформ, кількість угод про визнання винуватості становить 8% від загальної кількості проваджень, надісланих до суду (або 1 030 таких угод на місяць за 8 місяців 2013 року) [173]. У країнах, які раніше за Україну запровадили інститут визнання винуватості (угоди з прокурором), ситуація інша: більшість проваджень здійснюється у спрощеному порядку (на підставі угод про винуватість) і менша їх частина є повними. Наведені статистичні дані свідчать про те, що кількість спрощених проваджень в Україні перебуває на допустимому рівні і що таке нововведення не перетворило нашу систему на «конвеєр зі створення обвинувальних вироків».

Кількість угод про примирення становить теж 8% від загальної кількості проваджень, надісланих до суду (або приблизно 1 075 таких угод на місяць за 8 місяців 2013 року) [173]. Це означає, що передбачена законом можливість домовленості між підозрюваним (обвинуваченим) і потерпілими значною частиною населення сприйнята позитивно і може стати поширеним альтернативним способом вирішення кримінально-правового конфлікту.

Якщо провести моніторинг застосування судами кримінального процесуального законодавства щодо розгляду кримінальних проваджень в особливому порядку на підставі угод по регіонах України (Див. Додаток В), то найбільше затверджували угоди місцеві загальні суди областей: Донецької – 1027, Харківської – 855, Дніпропетровської – 777, Луганської – 770, Полтавської – 485. Відповідно – найменше: м. Севастополь – 109, Чернівецької – 143, Чернігівської – 161, Закарпатської – 167, Миколаївської – 169.

У I півріччі 2014 р. місцевими загальними судами України розглянуто 52227 кримінальних проваджень з ухваленням вироку, із них – 12010 із затвердженням угоди. Питома вага кримінальних проваджень із затвердженням угоди у I півріччі 2014 р. складає 22,99% від загальної кількості розглянутих кримінальних проваджень (Див. Додаток В). Для наочного порівняння співвідношення кількості розглянутих кримінальних проваджень з ухваленням вироку та із затвердженням угоди у першому півріччі 2013 та 2014 рр. ми зобразили окрему діаграму (Див. Додаток В).

Оскільки статистика є динамічною наукою, а інститут угод у кримінальному провадженні застосовується на практиці не так давно, то ми, звичайно, не можемо зробити остаточний висновок про стабільну питому вагу кримінальних проваджень на підставі угод серед загальної кількості кримінальних проваджень, які надходять в суди. Але, з огляду на статистичні дані за перше півріччя 2013 та 2014 рр., то питома вага цих кримінальних проваджень складає в середньому 20,1% (Див. Додаток В). Звідси видно, що кількість кримінальних проваджень по яких місцевими судами ухвалено вирoki у першому півріччі 2014 р. зросла, у порівнянні з першим півріччям 2013 р. на 9570 одиниць, або 18,32%. Серед них кількість кримінальних проваджень на підставі угод у першому півріччі 2014р. у порівнянні з першим півріччям 2013 р. теж зросла на 2224 одиниць, або 18,5%. Разом з тим, питома вага кримінальних проваджень збільшилась тільки на 0,05% (Див. Додаток В). Всього у I півріччі 2014 р. прокуратурою було направлено в суд 12491 клопотань про затвердження угод. Якщо розглядати види угод, які були затверджені місцевими судами у першому півріччі 2014 р., то 4192 із них становили угоди про примирення, що складає 33,56% від загальної кількості клопотань, а 7818 – угоди про визнання винуватості, що складає 62,58% від загальної кількості клопотань. У 481 кримінальному провадженні, що складає 3,85% від загальної кількості клопотань, судами було відмовлено у затвердженні угод із поверненням цих кримінальних проваджень прокурору для продовження досудового розслідування у загальному порядку. Вищевикладене для наочного порівняння співвідношення розглянутих місцевими судами клопотань прокурора ми проілюстрували у відповідній діаграмі (Див. Додаток В). Незначний процент відмов суду у затвердженні угод свідчить про якість проведеного досудового розслідування та законність укладення між сторонами кримінального провадження угод.

Якщо розглянути найбільшу кількість у I півріччі 2014 р. затверджених місцевими загальними судами угод за категоріями вчинених кримінальних правопорушень, то найвагомішою є категорія розглянутих кримінальних

проваджень із затвердженням угоди про злочини проти власності – 4632 кримінальних проваджень, або 38,56% від загальної кількості справ із затвердженням угоди. З них судами затверджено 2936 угод про примирення та 1696 – про визнання винуватості. За видами злочинів, у кримінальних провадженнях укладені угоди щодо крадіжки: про примирення (2464) про визнання винуватості (1183); грабежу: про примирення (166) про визнання винуватості (84); розбою: про визнання винуватості (1); вимагання: про примирення (1); шахрайства: про примирення (218), про визнання винуватості (179); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: про примирення (75) про визнання винуватості (168).

Другою за кількістю розглянутих місцевими загальними судами категорією кримінальних проваджень щодо угод є провадження про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що становить 2574 кримінальних проваджень, або 21,43% від загальної кількості справ із затвердженням угоди. З них судами затверджено 8 угод про примирення та 2566 – про визнання винуватості.

Щодо злочинів проти життя та здоров'я особи – із затвердженням угоди розглянуто 1265 кримінальних проваджень, або 10,53% від загальної кількості із затвердженням угоди. Що стосується злочинів проти громадської безпеки – із затвердженням угоди розглянуто 937 кримінальних проваджень, або 7,80% від загальної кількості із затвердженням угоди. Про злочини проти правосуддя – із затвердженням угоди розглянуто 409 кримінальне провадження, або 3,4% від загальної кількості із затвердженням угоди.

Згідно статистичних даних ГПУ, МВС та ДФС, які були надані нам на запит, згідно Закону України «Про звернення громадян», протягом 2013 року до суду було скеровано 13490 кримінальних проваджень з угодою про примирення, що становить 15,2% від загальної кількості кримінальних проваджень, направлених в суд з обвинувальним актом, та 12112 кримінальних проваджень з угодою про визнання винуватості, що становить 13,6% від загальної кількості кримінальних проваджень, направлених в суд з обвинувальним актом. Протягом

2014 року до суду було скеровано 11677 кримінальних проваджень з угодою про примирення, що становить 6,7% від загальної кількості кримінальних проваджень, направлених в суд з обвинувальним актом та 12003 кримінальних проваджень з угодою про визнання винуватості, що становить 6,9% від загальної кількості кримінальних проваджень, направлених в суд з обвинувальним актом. Не дивлячись на значне збільшення кількості кримінальних проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом у 2014 році, причиною зменшення питомої ваги кримінальних проваджень, направлених до суду з угодами у 2014 році, порівняно з 2013 роком, свідчить про ігнорування органами досудового розслідування та прокурором вимог глави 35 КПК України [Додатки Д].

Вищенаведене додатково засвідчує те, що новий КПК цілком виправдовує покладені на нього суспільством та державою сподівання, розвіює всі сумніви щодо правильності обрання механізму гуманізації та демократизації кримінального процесу.

Таким чином, ми приходимо до наступних висновків, що термін «угода в кримінальному провадженні» означає:

1) договір, що встановлює будь-які умови, взаємини, права та обов'язки сторін кримінального провадження, потерпілим та означає взаємну згоду, домовленість;

2) спосіб урегулювання відносин між протилежними суб'єктами кримінального провадження прокурором і підозрюваним (обвинуваченим) або потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим);

3) є правовим актом, що створює права та обов'язки для учасників угоди;

4) є вільним волевиявленням учасників, яке проявляється у добровільній домовленості;

5) зміст полягає у прийнятті взаємно прийнятних умов і взаємних допустимих законом поступок;

6) носить письмовий характер;

7) сама по собі не є обставиною, яка пом'якшує покарання у смислі ст. 66 КК, але враховується судом при призначенні покарання;

8) значне зниження верхньої межі покарання у разі укладення такої угоди має бути обумовлено значимістю вчинених у межах такої угоди дій;

9) укладення угоди має потужний психологічний вплив на сторони та стимулює посткримінальну поведінку підозрюваного (обвинуваченого), є заходом допеніціарного виховного впливу і повною мірою відповідає інтересам усіх учасників кримінального процесу.

Отже, на підставі викладеного, угода у кримінальному провадженні – це письмовий добровільний правовий акт, який може укладатися між обвинуваченим (підозрюваним) та прокурором або потерпілим упродовж кримінального провадження з моменту пред’явлення підозри й до виходу суду в нарадчу кімнату та встановлює взаємоприйнятні умови і взаємодопустимі законом поступки, права та обов’язки сторін кримінального провадження, потерпілого, направлений на взаємну згоду, домовленість про результати кримінального провадження, які взаємоприйнятні для його учасників.

Висновки до розділу 1

1. Інститут «угод у кримінальному провадженні» виник ще за часів Київської Русі. У подальшому охоплений увагою період історії з часів Київської Русі і до УРСР показав, що колишні інститути звільнення від кримінальної відповідальності (покарання) у зв’язку з примиренням, сторін та спрощеного судового розгляду у випадку визнання винуватості розглядалися як: можливі способи врегулювання кримінально-правових конфліктів. Основний зміст наукових дебатів 80-х рр. XX століття стосувався можливості застосування для вирішення кримінально-правових конфліктів спрощених конструкцій. Основною метою розвитку спрощених конструкцій визнавалося максимальне зменшення проміжку часу між моментами вчинення злочину і призначення покарання винній особі, а завданнями – досягнення мети кримінального судочинства при

максимально можливій його раціоналізації, економічності і в оптимальні терміни.

2. У переважній більшості випадків у США з обвинуваченими укладаються угоди про визнання винуватості, у тому числі й ті, додатковим зобов'язанням по яких виступає сприяння обвинуваченого у розкритті злочину і кримінальному переслідуванні інших осіб. Процесуальний порядок розгляду кримінального провадження на підставі угоди, умовами якої виступають як визнання винуватості, так і сприяння слідству у розкритті злочину і викритті співучасників, нічим не відрізняється від судового розгляду за заявою обвинуваченим клопотання про визнання винуватості. Сама можливість появи такого інституту в американському кримінальному судочинстві значною мірою обумовлена особливостями правової та процесуальної систем США.

3. У Європі процедури прийняття судового рішення на підставі угоди про визнання винуватості не носять характеру американської угоди: ініціативність сторін у вирішенні питань обвинувачення змінюється неможливістю за угодою змінювати обвинувачення, а пасивна позиція суду у вирішенні питання про порядок вирішення кримінального провадження – його обмеженою активністю. Особливий порядок ухвалення судового рішення на підставі угоди про визнання винуватості має природу, схожу з континентальними погоджувальними процедурами: вони засновані на згоді сторін, але не пов'язані з укладенням сторонами угоди як процесу переговорів щодо її умов, оформленням певним чином досягнутих домовленостей. Предметом погоджень є згода з пред'явленим обвинуваченням, або покаранням, запропонованим прокурором, або спрощення судової процедури розгляду кримінального провадження.

4. Якщо суб'єкти правового конфлікту вийшли з нього на психологічному рівні відносин, то у цьому випадку амбіції учасників грають менш помітну роль, з'являється можливість отримати додаткову інформацію про претензії, безпосередньо обговорити позиції сторін, уточнити інтереси, цілі, мотиви поведінки опонента. У свідомості суб'єктів конфлікту може сформуватися установка на компроміс за допомогою взаємних поступок. Управління

конфліктом в такій моделі поведінки суб'єктів здійснюється на позитивних для обох сторін установках «виграв-виграв». Така установка відкриває доступ і стимулює залучення до управління соціальними та правовими конфліктами фахівців різних галузей знання, зокрема з галузі психології. Така взаємодія знаходить усе більшу затребуваність у практичній діяльності.

5. Медіація – це вид альтернативного врегулювання спорів, метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби всіх учасників конфлікту.

6. Угода у кримінальному провадженні за своїм соціально-правовим призначенням покликана стимулювати посткримінальну позитивну поведінку обвинуваченого, у певному сенсі збігається з дійовим каяттям, з'явленням із зізнанням, добровільною відмовою від доведення злочину до кінця та ін., вона є принципово новим явищем у кримінальному процесуальному законодавстві, що відрізняється своєю детальністю, процесуальним порядком оформлення, правовою регламентацією і завданнями кримінального провадження.

РОЗДІЛ 2

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ УКЛАДЕННЯ УГОДИ ЯК КОМПРОМІСНОГО РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Введення у КПК процедури провадження на підставі угод – важливий крок на шляху вирішення проблем диференціації кримінальної процесуальної форми розв’язання кримінально-правових конфліктів у кримінальному провадженні. Поява цих новел у кримінальному процесуальному законодавстві зумовлена не тільки з міркувань зручності, економії і швидкості дій публічної влади. Вона стала закономірним результатом перетворювань кримінального процесуального права в бік демократизації, розвитком конституційного положення про обов’язок держави дотримуватися прав і свобод людини.

Тільки дотримуючись принципу змагальності й незалежності судової влади, можливе наповнення кримінально-процесуального поняття угоди у кримінальному провадженні реальним правовим змістом, який не спотворює законність, а гармонізує інтереси правосуддя та особистості.

У цьому розділі ми дослідимо поняття, юридичні та психологічні особливості укладання двох видів угод у кримінальному провадженні: про визнання винуватості та про примирення, та досудового розслідування і судового розгляду таких проваджень. Крім того, нами проведено анонімне анкетування серед суддів апеляційного та місцевих загальних судів Чернівецької області, а також серед слідчих слідчого управління та слідчих відділів управління внутрішніх справ у Чернівецькій області на предмет їх ставлення до інституту «угод у кримінальному провадженні», результати якого ми проаналізували в 2-му та 3-му розділах дисертації [Додатки А, Б].

Згідно з отриманими нами результатами анонімного анкетування, 82% респондентів-суддів та 94,5% респондентів-слідчих переконані, що укладення угоди в кримінальному провадженні сприяє підвищенню якості проведення

судового розгляду справи та є ефективним засобом досягнення завдань кримінального правосуддя, передбачених ст. 2 КПК [Додатки А, Б].

2.1. Юридико-психологічні особливості укладання угоди про визнання винуватості

Закріплення у КПК нового особливого порядку кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості полягає у створенні нової ідеології кримінальної політики держави: протидія злочинності через компроміс, договір, у тому числі стимулювання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, співпрацювати з владою.

Теорією процесуального права визначено, що укладення угоди про визнання винуватості має такі переваги:

- для обвинуваченого – уникнення невизначеності щодо виду та розміру покарання за результатами судового розгляду; у деяких випадках – застосування альтернативного покарання або його зниження, можливість звільнення від покарання;

- для прокурора – можливість зменшення бюджетних витрат та економія процесуального часу; зниження навантаження на прокуратуру з підтримання державного обвинувачення в суді, забезпечення більшої ефективності системи кримінального судочинства; усунення певною мірою перспективи оскарження судового рішення (здійснення перегляду апеляційною та касаційною інстанціями).

Критерієм, який визначає можливість і доцільність ініціювання та укладення угоди про визнання винуватості, є наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидкого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень, а також у запобіганні, виявленні більш тяжких кримінальних правопорушень. Водночас матеріали проваджень свідчать про те, що досудове розслідування, незважаючи на

формальний склад вчинених кримінальних правопорушень і визнання вини підозрюваним (обвинуваченим), проводиться в повному обсязі, при цьому задіяний увесь спектр розшукових і слідчих дій, як наслідок, процесуальні строки не скорочуються, а угода ж фактично стосується лише міри покарання [196].

Для повної юридико-психологічної характеристики особливостей укладення угоди про визнання винуватості необхідно піддати аналізу правові підстави і умови цієї угоди, а також визначити її сторони, їх права, обов'язки та психологічні особливості.

Правові підстави укладення угоди про визнання винуватості передбачені Главою 35 КПК «Кримінальне провадження на підставі угод». Законодавець передбачив можливість укладення такої угоди за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам [106, ст. 469]. Укладення угоди про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду в нарадчу кімнату для ухвалення вироку.

Згідно з результатами проведеного нами анонімного анкетування серед суддів, 97,8% респондентів-суддів відповіли, що вони завжди роз'яснюють право обвинуваченому на укладення угоди під час судового розгляду кримінального провадження, 2,2% – вагаються відповісти на це питання. Що стосується слідчих, то 100% респондентів відповіли, що вони завжди роз'яснюють підозрюваному право на укладення угоди. Право потерпілого на укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні роз'яснюють 95,6% суддів і 100% слідчих. 4,3% суддів вагаються відповісти на це питання [Додатки А, Б].

У бесіді з респондентами нами з'ясовано, що слідчими і суддями розроблені спеціальні пам'ятки про роз'яснення прав та обов'язків

підозрюваному й обвинуваченому, де зазначено, зокрема, його право на укладення угоди в кримінальному провадженні. За необхідності йому додатково роз'яснюється це право. Також слідчим під час проведення досудового розслідування складається протокол про роз'яснення прав та обов'язків підозрюваному, який підшивається до матеріалів досудового розслідування. Слідчий особисто вручає підозрюваному пам'ятку про його права та обов'язки, роз'яснюючи їх.

У судовому засіданні місцевого суду судовий розпорядник після відкриття судового засідання, повідомлення про повне його фіксування, оголошення складу суду і роз'яснення права відводу судді чи складу суду роздає обвинуваченому пам'ятки про його права та обов'язки. Суд за необхідності роз'яснює обвинуваченому зміст цих прав та обов'язків. У суді апеляційної інстанції під час підготовки до апеляційного розгляду суддя-доповідач упродовж десяти днів після відкриття апеляційного провадження за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції надсилає пам'ятку про права та обов'язки обвинуваченому разом з іншими документами. У випадку необхідності суддя-доповідач роз'яснює права та обов'язки обвинуваченому безпосередньо під час апеляційного розгляду скарги.

Що стосується потерпілого, то для нього теж розроблені пам'ятки про права (зокрема, право на укладення угоди з підозрюваним чи обвинуваченим) та обов'язки, які йому теж вручаються у передбачений кримінальним процесуальним законом спосіб та при необхідності роз'яснюються.

Таким чином, право підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого належним чином роз'яснюється органами слідства та судом, що безумовно сприяє практичному застосуванню інституту «угод у кримінальному провадженні».

Питання про допустимість укладення угоди в кримінальному провадженні виключно з ініціативи підозрюваного або обвинуваченого викликало певні розходження в позиціях серед респондентів під час анонімного анкетування. Причому позиція суддів значно відрізняється від позиції слідчих, які в

основному категорично проти такої виняткової ініціативи. Так, на думку 14,2% респондентів-суддів угоди можуть укладатися виключно з ініціативи обвинуваченого, 62,6% – вагаються відповісти на це питання і 23% – не згодні з цією позицією. 24,1% суддів вважають, що угода про винуватість може укладатися виключно із ініціативи прокурора, 63,7% – вагаються відповісти на це питання і 12% – не згодні із цією позицією. За укладення угоди про примирення з виключної ініціативи потерпілого проголосувало 34% суддів, 57,1% – не можуть дати відповідь на це питання і 8,7% респондентів-суддів – проти [Додаток А].

На думку 1,6% респондентів-слідчих, угоди можуть укладатися виключно з ініціативи обвинуваченого, 29,7% – вагаються відповісти на це питання і 68,6% – не згодні з цією позицією. 65,9% слідчих вважають, що угода про винуватість може укладатися виключно із ініціативи прокурора, 27,5% – вагаються відповісти на це питання і 6,4% – не згодні із цією позицією. За укладення угоди про примирення з виключної ініціативи потерпілого проголосувало 67,5% слідчих, 25,4% – не можуть дати відповідь на це питання і 7% респондентів-слідчих – проти [Додаток Б].

На нашу думку, кількість респондентів, які вагаються відповісти на вищевказані запитання, пояснюється новизною інституту «угод у кримінальному провадженні», відсутністю понятійного апарату, методики та практики його застосування. Категорична неприйнятність слідчими ініціативи підозрюваного на укладання угоди у кримінальному провадженні пояснюється тим, що вони представляють сторону обвинувачення і з обережністю ставляться до розширення прав підозрюваного, надання йому більшої самостійності та впливу на кінцевий результат розслідування злочину. Правильною слід вважати думку про те, що пропозицію укласти угоду можуть вносити і потерпілий, і прокурор, які переслідують свої інтереси. Проте виключна ініціатива щодо укладання угоди в кримінальному провадженні повинна належати саме підозрюваному чи обвинуваченому, оскільки угодою вирішується, в першу чергу саме їхня доля.

Укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, а також у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, не допускається. Тобто, законом заборонено укладати угоди про визнання винуватості щодо злочинів чи кримінальних проступків, унаслідок вчинення яких було завдано шкоди правам та інтересам як окремих осіб, так і юридичних осіб, а також у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів незалежно від кола суб'єктів, яким завдано шкоди внаслідок вчинення таких кримінальних правопорушень. Враховуючи вимогу процесуального закону про те, що угода про визнання винуватості може укладатися у кримінальному провадженні щодо наведених вище кримінальних правопорушень за умови, що внаслідок їх вчинення шкоди завдано лише державним чи суспільним інтересам, беручи до уваги, що в Особливій частині КК (ч. 2 ст. 232-1, ст. 356, ч. 3 ст. 359, ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 364-1, ч. 1 ст. 365, ч. 1 ст. 365-1, ч. 1 ст. 365-2, ч. 1 ст. 367, ч. 3 ст. 382) вжито термін «громадські інтереси», а не «суспільні інтереси», незважаючи на те, що ці словосполучення різняться семантично, у контексті КПК їх слід розуміти як тотожні.

Варто звернути увагу на те, що у випадку, коли в одному кримінальному провадженні особа підозрюється, обвинувачується у вчиненні кількох не пов'язаних між собою (самостійних) кримінальних правопорушень і внаслідок вчинення одного із них було заподіяно шкоди правам та інтересам окремих громадян чи інтересам юридичної особи (тобто є потерпілий, який бере участь у кримінальному провадженні), угода про визнання винуватості щодо інших кримінальних правопорушень у такому разі укладатися не може. Проте не виключена можливість укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, в якому попередньо було укладено угоду про примирення, у зв'язку з чим матеріали кримінального провадження виділено в окреме провадження.

Розглядаючи предмет угоди про визнання винуватості з позиції юридико-психологічних особливостей її укладення, можна виділити наступні елементи:

- поняття угоди про визнання винуватості;
- порядку складання та укладення угоди про визнання винуватості;
- порядку призначення покарання у випадку укладення угоди про визнання винуватості.

При дослідженні предмета угоди про визнання винуватості особливе значення мають умови, передбачені цією угодою. Безпосередньою умовою такої угоди є можливість застосування норм кримінального законодавства стосовно підозрюваного чи обвинуваченого при дотриманні останнім умов і виконання зобов'язань, зазначених в угоді.

Законодавець ставить певні вимоги до змісту угоди про визнання винуватості, а саме: у ній повинні бути зазначені її сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце), узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, невиконання угоди. Також угода повинна містити дату її укладення і вона повинна бути скріплена підписами сторін [106, ст. 472].

Слід зазначити, що певні труднощі виникають і при формулюванні змісту угоди про визнання винуватості. Так, відповідно до ст. 472 КПК, в угоді про визнання винуватості серед інших обставин зазначається беззастережне визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення (обов'язкова складова змісту угоди) та обов'язки

підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо такі домовленості мали місце) (тобто необов'язкова, чи субсидіарна, складова змісту угоди).

Аналізуючи наявність в угодах про визнання винуватості такої обов'язкової умови, як беззастережне визнання вини, було встановлено випадки, коли в угоді вказувалося те, що підозрюваний/обвинувачений беззастережно визнає себе винуватим, а матеріали провадження спростовують таке визнання – особа повністю чи в частині обвинувачення не визнає себе винуватою, або ж на вирішенні цього питання взагалі увага не акцентується.

Крім того, слід звернути увагу на те, що від підозрюваного чи обвинуваченого вимагається беззастережне визнання своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення та його обов'язку щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, та згода на призначення покарання або на призначення покарання і звільнення від його відбування з випробуванням.

Але ж сама по собі умова – це вимога, що ставиться одній зі сторін угоди. Разом з тим законодавець не ставить жодних конкретних вимог щодо дій, поведінки і показань підозрюваного або обвинуваченого на досудовому розслідуванні чи в судовому розгляді, які б у встановленому законом порядку давали суду правові підстави пом'якшити покарання.

Тим не менше ці дії підозрюваного чи обвинуваченого повинні відповідати вимогам кримінального законодавства, яке встановлює, що до пом'якшуючих відповідальність обставин належать, зокрема, з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину, добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди тощо. Серед умов угоди, які б давали право суду на визнання їх такими, які пом'якшують покарання обвинуваченого, слід передбачити викриття та допомога в кримінальному переслідуванні інших співучасників злочину, розшуку майна, добутого в результаті кримінального правопорушення, що б означало активне сприяння не

тільки фактичному виявленню інших злочинців, але й створення формальної доказової бази для їх обвинувачення.

Наше дослідження підтвердили й результати проведеного нами анонімного анкетування, згідно з яким більшість респондентів (а саме: 75,8% суддів та 88,1% слідчих) вважають, що під час укладення угоди про визнання винуватості, крім беззастережного визнання вини обвинуваченим, необхідно передбачити в угоді інші умови: зокрема, виконання певних дій чи дотримання певної поведінки обвинуваченим [Додатки А, Б].

Не зрозумілі й критерії активності особи, яка уклала угоду про визнання винуватості, й характер її співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою.

При цьому активне сприяння – це усвідомлене ініціативне прагнення надати дієву допомогу в розкритті злочину, а не пасивне виконання вказівок слідчого чи прокурора.

Безсумнівно, особа, яка прагне зменшити розмір покарання або бути звільненим від нього, повинна усвідомлено й ініціативно надати результативну допомогу в розслідуванні кримінального правопорушення. Однак характерною соціальною ознакою активної дії, спрямованої на надання допомоги правоохоронним органам, які здійснюють кримінальне переслідування, є його суспільна корисність і правова обґрунтованість або необхідність. Хоча пасивне виконання завдання слідчого чи прокурора, яке приносить користь у викритті злочинної групи, також може оцінюватися як підстава для укладення угоди про визнання винуватості.

Крім того, слід звернути увагу на те, що, оскільки угода про визнання винуватості може бути укладена, в тому числі, у провадженні щодо тяжких злочинів, велике значення має обґрунтування забезпечення співвідношення суспільного інтересу та приватного інтересу підозрюваного, обвинуваченого. У цьому випадку інтерес держави (суспільства) щодо призначення належного покарання винному може підпорядковуватися зацікавленості у підвищенні ефективності досудового розслідування. Тобто, в обмін на узгоджену міру

покарання підозрюваний (обвинувачений) мав би сприяти викриттю співучасників злочину, повідомляти схему злочинної діяльності тощо.

Під час проведення дослідження встановлено, що більше половини угод про визнання винуватості укладається прокурорами лише з однією умовою для підозрюваного – беззастережно визнати свою провину в суді, і серед них переважну більшість становлять провадження за ст. 309 КК (незаконні дії із наркотичними засобами без мети збуту). При цьому завдання щодо викриття осіб, які збувають наркотичні засоби, не вирішується, оскільки такі умови в угодах відсутні. Передусім це стосується проваджень, в яких встановлено факт придбання наркотичних засобів у невстановленої особи.

Наприклад, затверджено угоду про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним, дії якого кваліфіковано за ч.1 ст. 309, ч. 2 ст. 309 КК. Угода, крім зобов'язання підозрюваного беззастережно визнати обвинувачення в обсязі підозри у судовому провадженні, не містить жодних зобов'язань щодо його співпраці у викритті більш тяжкого злочину, зокрема встановлення особи, яка йому збула наркотичний засіб. Прокурором не було вирішено питання про виділення в окреме провадження матеріалів за фактом збуту наркотичних засобів, у зв'язку з чим злочин – збут наркотичних засобів – залишився нерозкритим.

Так, вироком Ровеньківського міського суду Луганської області від 6.02.2013 р. затверджено угоду, укладену між прокурором та підозрюваним С.П. про визнання останнім винуватості в придбанні у не встановленої слідством особи наркотичного засобу, який він зберігав без мети збуту (ч. 1 ст. 309 КК), та призначено узгоджене сторонами покарання – 2 роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням. Незважаючи на встановлений факт збуту наркотичного засобу невстановленою особою, у супереч вимогам ст. 217 КПК, прокурор питання про виділення матеріалів у окреме провадження та їх реєстрацію в ЄРДР не вирішував [225].

Угоди в таких випадках, незважаючи на те, що такі домовленості є необов'язковою (субсидіарною) складовою їх змісту, не відповідають за метою

укладення інтересам суспільства, оскільки спрямовані винятково на задоволення приватного інтересу підозрюваного чи обвинуваченого щодо пом'якшення покарання.

На наш погляд, потрібно розширити або конкретизувати умови діяльності та поведінки підозрюваного чи обвинуваченого в угоді про визнання винуватості, оскільки пом'якшувальні умови покарання обвинуваченого, передбачені угодою, можуть наставати не внаслідок збільшення обсягу його позитивної посткримінальної поведінки, а в результаті того, що в кримінальному провадженні є угода про беззастережне визнання ним винуватості. Такий підхід неправильний, навіть з позиції невідворотності покарання, співрозмірності злочину з покаранням. Наприклад, у контексті співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, можна віднести надання викривальних показань у суді, надання документів, предметів, участь у слідчих (розшукових) діях, в ході яких особа вказує джерела доказів, місце знаходження осіб, речей, документів та ін.

Безумовно, у тексті кримінального процесуального закону неможливо передбачити й вказати всі дії підозрюваного чи обвинуваченого, які можуть виявитися корисними для повного розкриття злочину і встановлення та притягнення до кримінальної відповідальності всіх винних у його вчиненні осіб. Тому для вдосконалення норм статті 472 КПК, що передбачає зміст угоди про визнання винуватості, слід їх доповнити, після слів «вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце)» словами «та інші дії, що сприяють повному розкриттю злочину і встановленню винних у його вчиненні».

Ще однією обов'язковою умовою укладення такої угоди є можливість і добровільне бажання підозрюваного або обвинуваченого вчинити активні дії, спрямовані на сприяння слідству, оскільки ніхто не може примусити жодну із сторін до укладення такої угоди. Ця умова в обов'язковому порядку з'ясовується судом при ухваленні вироку.

У разі недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання і твердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як

відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості. Якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угода може бути укладена з одним (кількома) з підозрюваних чи обвинувачених. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження [106, ст. 469].

Кримінальне процесуальне законодавство, яке регулює особливості укладання угод про визнання винуватості, на нашу думку, містить ще одну суттєву суперечність. Незалежно від назви документа (угода, договір чи ін.) мова все-таки йде про односторонні зобов'язання підозрюваного чи обвинуваченого вчинити певні дії, які спочатку повинні бути описані ним у клопотанні про укладення угоди і в подальшому підлягають включенню в текст самої угоди. Виконання обвинуваченим цих зобов'язань може спричинити в межах установлених законом процедур розгляд його кримінального провадження судом в особливому порядку із застосуванням норм кримінального закону, які істотно пом'якшують покарання. У випадку невиконання або порушення обвинуваченим своїх зобов'язань (часткове визнання вини, надання неправдивих показань, відомостей або приховування від слідства будь-яких інших істотних обставин вчинення злочину), кримінальне провадження щодо нього розглядається в загальному порядку.

Однак законом не передбачено вказівки про те, які позитивні для підозрюваного чи обвинуваченого зобов'язання бере на себе сторона укладення угоди, яку представляє прокурор. Адже не можна вважати зобов'язанням передбачений законодавцем обов'язок прокурора враховувати при вирішенні питання про укладення угоди про визнання винуватості такі обставини, як:

- 1) ступінь та характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб;
- 2) характер і тяжкість обвинувачення (підозри);

3) наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень;

4) наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень [106, ст. 469].

Крім того, зрозуміло, що КПК не визначає межі домовленостей щодо покарання між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим), оскільки це – сфера матеріального, а не процесуального кримінального права. Отже, прокурор, надаючи певні обіцянки підозрюваному, повинен керуватися не правосвідомістю, а недвозначними положеннями КК, зокрема такими:

1) якщо мало місце готування до злочину – строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК (ч. 2 ст. 68);

2) якщо мав місце замах на злочин – строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК (ч. 3 ст. 68);

3) якщо особа виконувала роль пособника, підбурювача, організатора чи другорядного виконавця – покарання їй може бути призначено нижче меж, установлених в санкції статті (частини статті) Особливої частини КК, у разі наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання, або призначено більш м'який вид основного покарання, не зазначеного у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК (ч. 4 ст. 68, ч. 3 ст. 65, ст. 69);

4) якщо особа виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності, і у складі організованої групи чи злочинної організації умисно вчинила тяжкий злочин, пов'язаний з настанням тяжких наслідків, – покарання у виді позбавлення волі не може бути призначене їй на строк,

більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин (ч. 3 ст. 43);

5) за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, – покарання може бути призначено нижче меж, установлених у санкції статті (частини статті), або призначено більш м'який вид основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК (ст. 69);

6) за наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених пунктами 1 і 2 ч. 1 ст. 66 КК, відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також при визнанні підсудним своєї вини, строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК (ст. 69-1);

7) при сукупності злочинів остаточне покарання може бути визначене (після того, як воно призначене за кожний злочин окремо) шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, а не шляхом часткового, а тим більше повного складання призначених покарань (ч. 1 ст. 70);

8) до основного покарання, призначеного за сукупністю злочинів, можуть не бути приєднані додаткові покарання, призначені судом за злочини, у вчиненні яких особу було визнано винною (ч. 3 ст. 70);

9) при сукупності вироків до покарання, призначеного за новим вироком, невідбута частина покарання за попереднім вироком може бути приєднана частково, а не повністю (частини 1 і 5 ст. 71);

10) при призначенні покарання неповнолітньому, крім обставин, передбачених у статтях 65-67 КК, мають бути враховані умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього (ст. 103).

Що ж стосується звільнення від покарання з випробуванням, то, згідно з КК України, воно є трьох видів:

1) загальне звільнення від покарання у виді виправних робіт, службового обмеження, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років (ст. 75 КК);

2) звільнення з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, від відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на строк не більше п'яти років за злочини, які не є тяжкими і особливо тяжкими (ст. 79 КК);

3) звільнення з випробуванням неповнолітнього, засудженого до арешту або позбавлення волі на строк не більше п'яти років (ст. 104 КК).

У цьому випадку складається дивна ситуація: угода про визнання винуватості укладається між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим, які виконують усі свої зобов'язання самостійно, а зобов'язання прокурора виконує суд, призначаючи покарання не вище межі, зазначеної в угоді. Це ставить під сумнів, що такий документ є угодою, оскільки в ньому відсутні зобов'язання однієї зі сторін (прокурора). Безперечно, зазначений факт звертає на себе увагу, оскільки, незважаючи на двосторонній характер угоди, ніяких зобов'язань з боку прокурора в ньому немає. Будь-яких реальних привілеїв обвинуваченому прокурор обіцяти не уповноважений, оскільки він не може їх надати. При цьому суд може відмовити в затвердженні угоди, якщо:

1) умови угоди суперечать вимогам кримінального процесуального або кримінального закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким, ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди;

2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства;

3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб;

4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним;

5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим узятих на себе за угодою зобов'язань;

б) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості.

У такому разі досудове розслідування або судове провадження продовжуються у загальному порядку. При цьому повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається [106, ст. 474].

Крім того, суд має право перевірити виконання умов співпраці обвинуваченого у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою. Якщо він визнає, що прокурор не зміг підтвердити активне сприяння обвинуваченого слідству у викритті та кримінальному переслідуванні інших співучасників злочину, то теж може відмовити в затвердженні угоди й направити матеріали кримінального провадження для завершення досудового розслідування в загальному порядку.

Разом з тим, як справедливо зазначив А. М. Бандурка, аналізуючи психологічну складову діяльності прокурора як сторони укладення угоди про визнання винуватості, слід зазначити, що «прокурор не може стояти над судом, а повинен сприяти успішному пошуку істини та законному виконанню всіх судових процедур» [212, с. 92].

Зобов'язання підозрюваного чи обвинуваченого повідомити певні відомості слідству повною мірою відповідало б зустрічне зобов'язання прокурора підтвердити вчинення зазначених в угоді дій у формі подання, що направляється до суду разом із кримінальним провадженням. Це зустрічне зобов'язання гармонійно вписувалося би в концепцію двосторонньої угоди про визнання винуватості. Адже те, як буде використана інформація, отримана від підозрюваного або обвинуваченого, чи буде вона використана взагалі, і які будуть результати її використання – ці та подібні питання, очевидно, перебувають за межами зобов'язань, узятих прокурором, який підписав угоду про визнання вини. Більше того, можна заздалегідь передбачати, що з огляду на ряд об'єктивних і суб'єктивних факторів, слідство не завжди зможе ефективно використовувати відомості, здобуті в рамках співпраці з обвинуваченим. Результати співпраці з обвинуваченим, який сумлінно виконав узяті на себе за угодою зобов'язання, не повинні впливати на вирішення питання про те, чи

заслуговує він особливого порядку розгляду кримінального провадження, оскільки досягнення цих результатів не залежить від його волі.

У загальному вигляді, поняття угоди про визнання винуватості, на жаль, дає сторонам підстави суб'єктивно тлумачити особливості порядку укладення і реалізації угоди про визнання винуватості та може розглядатися як санкціоноване державою заохочення за донос, що є неправомірним з точки зору суспільства повідомленням владі про певні порушення норм, правил, невиконання наказів тощо. Неправомірність полягає або в тому, що подібні норми, правила, накази тощо не вважаються правильними і відповідно їх порушення не засуджується, або ж справа в тому, що в подібних ситуаціях прийнято розв'язувати конфлікт на особистому рівні, не звертаючись до офіційних інстанцій [226].

Щодо поняття «беззастережного визнання своєї винуватості», то слово «беззастережний» означає «не обмежений ніякими застереженнями, умовами; безумовний» [96, с. 18]. На нашу думку, поняття «беззастережне визнання своєї винуватості», закріплене в ч. 1 ст. 472 КПК, не може відповідати поняттю «щире каяття», закріпленому в п. 1 ч. 1 ст. 66 КК. У свою чергу поняття «каятися» означає «з жалем визнавати свою помилку, вину; шкодувати за зробленим» [96, с. 115]. Під поняттям «щирий» мається на увазі «1. Прямий, відвертий; сердечний, сповнений прихильності; правдомовний, нефальшивий. 2. Дійсний, справжній. 3. Ретельний, старанний. 4. Цілком відданий якійсь справі або ідеї» [96, с. 318].

Підозрюваний чи обвинувачений, який вирішив укласти таку угоду, може виходити тільки з міркувань розрахунку на пом'якшення судом покарання, і у такому випадку беззастережного визнання провини і тим більше щирого каяття при укладенні угоди взагалі може і не бути. При цьому закон не вимагає від підозрюваного чи обвинуваченого, з яким укладається угода, обов'язкового щирого каяття, а задовольняється лише беззастережним визнанням винуватості та готовністю співпрацювати з правоохоронними органами. Згода з текстом формулювання підозри чи обвинувачення та відмітка про беззастережне

визнання своєї винуватості не означає щирого каяття та визнання провини підозрюваним або обвинуваченим.

Наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного чи обвинуваченого є обмеження їх права оскарження вироку згідно з положеннями ст.ст. 394 та 424 КПК, а для підозрюваного чи обвинуваченого – також його відмова від здійснення прав, передбачених абзацами 1 та 4 п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК [106, ст. 473].

Що стосується порядку судового провадження на підставі угоди про визнання винуватості, то він є загальним, таким, що застосовується також і щодо угод про примирення. Якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт із підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. Прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі впливом часу або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату в разі відмови суду в затвердженні угоди.

Розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду. Якщо угоди досягнуто під час судового провадження, суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди.

Головуючий суддя з огляду на зміст ч. 1 ст. 314 КПК, отримавши обвинувальний акт, угоду про примирення чи про визнання винуватості за контрольним журналом судових справ та інших матеріалів, переданих для розгляду судді, має не пізніше п'яти днів після дати передання (надходження) до його провадження відповідного матеріалу прийняти рішення (постановити ухвалу) про призначення підготовчого судового засідання, визначити дату, час та місце його проведення.

Судове провадження на підставі угод щодо неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) має здійснюватись не лише з урахуванням особливостей Глави 35 КПК, а й положень Глави 38 КПК. Варто враховувати, що регламентований процесуальним законом особливий порядок здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх, у тому числі реальне забезпечення їхнього права на захист, поширюється і на осіб, які досягли повноліття під час здійснення кримінального провадження, а також на випадки, коли особа в одному кримінальному провадженні обвинувачується у вчиненні кримінальних правопорушень, частину з яких нею вчинено до, а решту – після досягнення 18 років.

Перед ухваленням рішення про затвердження угоди про визнання винуватості суд під час судового засідання повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє:

1) що він має право на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожну обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він має такі права:

а) мовчати, і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення;

б) мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно в порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно;

в) допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь;

2) наслідки укладення та затвердження угод;

3) характер кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим;

4) вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього в разі затвердження угоди судом.

Суд зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства,

примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді. Для з'ясування добровільності укладення угоди в разі необхідності суд має право витребовувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати в судові засідання осіб та опитувати їх. Суд перевіряє угоду на відповідність вимогам КПК [106, ст. 474].

Як приклад, наведемо ухвалу від 10 квітня 2014 року Шевченківського районного суду міста Києва у складі: головуєчого судді Р., секретаря судового засідання Т., за участю прокурора М. та обвинуваченої ОСОБА-1, захисника ОСОБА-2, які розглянули у підготовчому судовому засіданні у приміщенні суду міста Києва кримінальне провадження ІНФОРМАЦІЯ-1 відносно ОСОБА-1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 303 КК України. Цією ухвалою встановлено, що обвинувальний акт відносно ОСОБА-1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 303 КК України, разом з угодою про визнання винуватості, надійшов до Шевченківського районного суду міста Києва 31 березня 2014 р.

Обвинувачена ОСОБА-1 у підготовчому судовому засіданні після оголошення обвинувального акта і угоди про визнання винуватості зазначила, що вона не визнає себе винною, а угоду про визнання винуватості підписала не добровільно, внаслідок погроз.

Заслухавши думку учасників судового провадження, вивчивши обвинувальний акт з угодою про визнання винуватості, суд прийшов до висновку про відмову у затвердженні угоди, оскільки умови угоди суперечать вимогам КПК; умови угоди не відповідають інтересам суспільства; умови угоди порушують права, свободи чи інтереси ОСОБИ-1; існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним; очевидна неможливість виконання ОСОБА-1 взятих на себе за угодою зобов'язань. На підставі викладеного суд відмовив у затвердженні угоди про визнання винуватості, укладеної 11 жовтня 2013 року між прокурором прокуратури Шевченківського

району міста Києва Г. та підозрюваною ОСОБА-1 у кримінальному провадженні ІНФОРМАЦІЯ-1 [225].

Якщо суд переконується, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання. Що стосується призначення покарання, то, згідно проведеного нами анонімного анкетування, 96,7% респондентів-суддів та 60% респондентів-слідчих вважають, що суд, затверджуючи угоду в кримінальному провадженні, може пом'якшити покарання обвинуваченому всупереч узгодженому сторонами покарання. 3,2% суддів та 40% слідчих не можуть дати відповідь на це питання. Жоден проанкетований суддя та слідчий не займають позицію про те, що суд може вийти за межі покарання, погодженого в угоді, в бік погіршення становища обвинуваченого [Додатки А, Б].

Автор теж погоджується з тим, що суд не може призначити більш тяжке покарання, передбачене угодою в кримінальному провадженні, якщо така угода повністю відповідає кримінальному та кримінальному процесуальному законодавству. Проте в судовому засіданні можуть бути встановлені будь-які додаткові обставини, які істотно пом'якшують відповідальність обвинуваченого і можуть вплинути на прийняття рішення судом у бік пом'якшення.

Вирок на підставі угоди повинен відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків. Особливістю цього вироку є те, що його мотивувальна частина має містити: формулювання обвинувачення та статті (частини статті) КК, яка передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого обвинувачувалася особа; відомості про укладену угоду, її реквізити, зміст та визначена міра покарання; мотиви, з яких суд виходив при вирішенні питання про відповідність угоди вимогам КПК та закону і ухваленні вироку, та положення закону, якими він керувався. У резолютивній частині вироку на підставі угоди повинно міститися рішення про затвердження угоди із зазначенням її реквізитів, рішення про винуватість особи із зазначенням статті (частини статті) КК, рішення про призначення узгодженої сторонами міри покарання за кожним із обвинувачень та остаточна міра покарання, а також інші

відомості, які повинні бути зазначені у вироків суду. Вирок на підставі угоди може бути переглянутий в апеляційному порядку [106, ст. 475].

Як приклад, можна навести вирок від 10 квітня 2013 року Першотравневого районного суду міста Чернівців, ухвалений у складі: головуючої судді С., при секретарі судового засідання С., за участю прокурора Є., захисника К. та обвинуваченої ОСОБА-1, розглянувши у підготовчому судовому засіданні в залі суду в місті Чернівці угоду про визнання винуватості по кримінальному провадженні, зареєстрованому в Єдиному реєстрі досудових розслідувань за ІНФОРМАЦІЯ-1, укладену між старшим прокурором прокуратури Чернівецької області К. та обвинуваченою: ОСОБА-1, ІНФОРМАЦІЯ-2, громадянкою України, румункою, ІНФОРМАЦІЯ-3, з вищою освітою, вдовою, інвалідом II групи, працюючою в.о. директора державної акціонерної компанії «Хліб України» «Чернівецький комбінат хлібопродуктів», ІНФОРМАЦІЯ-4, ІНФОРМАЦІЯ-5, раніше не судимою, у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 368 КК України. Згідно з даним вироком 30 січня 2013 року до в.о. директора дочірнього підприємства державної акціонерної компанії «Хліб України» «Чернівецький комбінат хлібопродуктів» ОСОБА-1 звернувся підприємець ОСОБА-2 з метою отримати в оренду частину складського приміщення вказаного державного підприємства площею 500 кв.м. Проте ОСОБА-1, виконуючи свої обов'язки директора дочірнього підприємства державної акціонерної компанії «Хліб України» «Чернівецький комбінат хлібопродуктів», ІНФОРМАЦІЯ-6 та будучи службовою особою, виконуючи функції з контролю за фінансовою діяльністю підприємства, переслідуючи умисел на одержання неправомірної вигоди, домовилася з ОСОБОЮ-2 про одержання неправомірної вигоди в сумі 12000 гривень за надання в оренду складських приміщень площею 500 кв.м.

11 лютого 2013 року ОСОБА-2, перебуваючи в приміщенні підприємства державної акціонерної компанії «Хліб України» «Чернівецький комбінат хлібопродуктів», ІНФОРМАЦІЯ-6, біля 14 год. 15 хв., а саме в каб. №14, передав, а виконуюча обов'язки директора ОСОБА-1, діючи умисно та з

корисливих мотивів, усвідомлюючи, що одержує незаконну винагороду від ОСОБИ-2 за виконання дій, які належать до її службових обов'язків, отримала в якості неправомірної вигоди гроші в сумі 12000 гривень.

Таким чином, аналізуючи всі наведені вище докази в їх сукупності, суд вважає, що орган досудового слідства правильно кваліфікував дії обвинуваченої ОСОБИ-1 за ч. 2 ст. 368 КК України, оскільки вона, перебуваючи на посаді виконуючої обов'язки директора дочірнього підприємства державної акціонерної компанії «Хліб України» «Чернівецький комбінат хлібопродуктів», з огляду на займану посаду, будучи службовою особою, виконуючи функції з контролю за фінансовою діяльністю підприємства одержала хабар за кваліфікуючою ознакою: одержання службовою особою в будь-якому вигляді хабара за виконання в інтересах того, хто дає хабара, будь-якої дії з використанням службового становища, у значному розмірі.

1 квітня 2013 року від прокурора прокуратури Чернівецької області надійшов обвинувальний акт від 28 березня 2013 року, реєстр матеріалів досудового розслідування у кримінальному провадженні та угода про визнання винуватості, укладена 26 березня 2013 року між прокурором К. та обвинуваченою ОСОБОЮ-1.

Зі змісту угоди про визнання винуватості вбачається, що під час досудового розслідування обвинувачена ОСОБА-1 повністю визнала свою вину у вчиненні кримінального правопорушення та зобов'язалася беззастережно визнати свою винуватість у цьому діянні під час підготовчого судового провадження.

Крім того, під час укладення угоди про визнання винуватості прокурор та обвинувачена ОСОБА-1 узгодили міру покарання останній за вчинене нею кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 368 КК України у виді штрафу в розмірі 750 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 12750 гривень, та додаткове покарання у вигляді позбавлення права займати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій строком на 1 рік.

Під час підготовчого судового засідання обвинувачена ОСОБА-1 стверджувала, що повністю розуміє свої права та характер обвинувачення за ч. 2 ст. 368 КК України, щодо якого вона визнає себе повністю винною, вид покарання та інші заходи, які будуть застосовані до неї в разі затвердження угоди, а також наслідки укладення та затвердження угоди про винуватість, передбачені ст. 473 КПК України, які їй роз'яснені судом.

Крім цього, обвинувачена ОСОБА-1 вказувала на те, що вказана угода про визнання її винуватості укладена нею із прокурором добровільно, без застосування будь-якого насильства, примусу, погроз та не є наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді.

Враховуючи вищевикладене, суд переконався, що угода про визнання винуватості, укладена між старшим прокурором прокуратури Чернівецької області К. та обвинуваченою ОСОБОЮ-1, відповідає вимогам Кримінального процесуального кодексу України та може бути затверджена судом.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 469 КПК України, угода про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам.

Як було встановлено судом, кримінальне правопорушення, яке вчинила обвинувачена ОСОБА-1, згідно зі ст. 12 КК України, належить до злочинів середньої тяжкості, вчиненим правопорушенням: шкода завдана лише державним та суспільним інтересам.

Під час підготовчого судового засідання обвинувачена ОСОБА-1 визнала повністю свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 368 КК України, і зрозуміла роз'ясненні судом права, передбачені п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України, а саме: що вона має право на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожна обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого її обвинувачують, має право мовчати, і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення, мати

захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно в порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно, допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на її користь.

Крім того, обвинувачена ОСОБА-1 усвідомила наслідки укладення та затвердження угоди про визнання винуватості, передбачені ч. 2 ст. 473 КПК України. Обставинами, які пом'якшують покарання обвинуваченої ОСОБИ-1, згідно зі ст. 66 КК України, суд визнає: щире каяття у вчиненні злочину. Обставин, що обтяжують покарання обвинуваченої ОСОБИ-1, згідно зі ст. 67 КК України, судом не встановлено. Згідно з ч. 1 ст. 475 КПК України, якщо суд переконався, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання.

Цим вирокom Першотравневий районний суд міста Чернівців затвердив угоду про визнання винуватості від 26 березня 2013 року у кримінальному провадженні, зареєстрованому в Єдиному реєстрі досудових розслідувань ІНФОРМАЦІЯ-1, укладену між старшим прокурором прокуратури Чернівецької області К. та обвинуваченою ОСОБА-1. Також суд визнав винною ОСОБА-1, ІНФОРМАЦІЯ-2, у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 368 КК України і за його вчинення призначив їй покарання у виді штрафу у розмірі 750 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 12750 гривень з позбавленням права займати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій строком на 1 рік [225].

У разі невиконання угоди про визнання винуватості прокурор має право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку. Клопотання про скасування вироку, яким затверджена угода, може бути подано впродовж установлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення. Клопотання про скасування вироку, яким затверджена угода, розглядається в судовому засіданні за участю сторін угоди з повідомленням

інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для судового розгляду. Суд своєю ухвалою скасовує вирок, яким затверджена угода, якщо особа, котра звернулася з відповідним клопотанням, доведе, що засуджений не виконав умови угоди. Наслідком скасування вироку є призначення судового розгляду в загальному порядку або направлення матеріалів провадження для завершення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була ініційована на стадії досудового розслідування. Ухвала про скасування вироку, яким була затверджена угода, або про відмову у скасуванні вироку може бути оскаржена в апеляційному порядку. Умисне невиконання угоди є підставою для притягнення особи до відповідальності, встановленої законом [106, ст. 476].

Вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржений:

1) обвинуваченим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; невиконання судом вимог, встановлених частинами 4, 6, 7 КПК, у тому числі нероз'яснення йому наслідків укладення угоди;

2) прокурором виключно з підстав: призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому угода не може бути укладена.

З психологічної сторони укладенню угоди про визнання винуватості передуює конфліктне спілкування між органами досудового розслідування, прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим. У загальному розумінні конфлікт – це зіткнення значущих несумісних чи протилежних поглядів, потреб, інтересів і дій індивідів та груп. На психологічному рівні суперечність виявляється в сильних негативних переживаннях учасників стосовно ситуації. Конфлікт може призвести до зміни системи відносин і цінностей. За умов конфлікту люди ніби по-іншому починають сприймати реальність, здійснювати дії, які для них не властиві. У конфлікт переростає не будь-яка суперечність, а, як

правило, така, в якій представлені найбільш суттєві потреби, прагнення, інтереси, цілі людей, соціальний статус особистості, її престиж. Юридична психологія в першу чергу зосереджує увагу на таких аспектах конфлікту, як усвідомлення ситуації конфлікту її учасниками; виокремлення соціально-психологічних складових, зумовлюючих передусім внутрішню позицію конфлікту, тобто сукупність мотивів, реальних інтересів, цінностей, що спонукають людину чи групу осіб брати участь у розв'язанні суперечностей; з'ясування причин і стадій формування суб'єктивного образу конфліктної ситуації та ін. [213, с. 170].

Укладенню угоди про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим передуює налагодження психологічного контакту, як обопільної готовності (установки) до сприйняття і розуміння особами один одного. В цьому випадку психологічний контакт між сторонами укладення угоди доцільно розглядати в двох планах: як певні відносини, що складаються між учасниками допиту, і як діяльність по створенню цих відносин, що протікає у формі спілкування. Встановлення психологічного контакту – це цілеспрямована, планована діяльність прокурора з організації та управління рухом інформації в процесі спілкування, спрямована на створення умов, що забезпечують його розвиток в потрібному для досягнення поставленої мети напрямку і здійснюється на всьому протязі переговорного процесу, який передуює укладенню угоди. Змістом діяльності по встановленню психологічного контакту є відносини співпраці і взаєморозуміння (довіри) між сторонами угоди, засновані на прагненні до єдиної мети (або, принаймні, на збігу цілей на окремих етапах спілкування) або взаємній повазі осіб, які обмінюються інформацією. Встановлення психологічного контакту передбачає активну діяльність прокурора, спрямовану на формування позитивної позиції підозрюваного (обвинуваченого) в питанні беззастережного визнання винуватості, дачі показань, викриття інших злочинців та спонукання до співпраці з правоохоронними органами.

Можливості встановлення психологічного контакту, його форми, підхід до спілкування, котрий сприяє досягненню мети, залежать насамперед від індивідуальних психологічних якостей підозрюваного (обвинуваченого), з яким належить встановити відносини співпраці, від його типологічних особливостей, характерних для виконання ним певних обов'язків, ролі в конкретній ситуації події злочину, життєвого і спеціального досвіду. Звідси, у діяльності по встановленню психологічного контакту на перший план висуваються уміння прокурора розбиратися в психології людей, володіти прийомами допустимого впливу на них, методикою аналізу їх поведінки та самоаналізу. Для цього необхідні життєвий досвід і знання рекомендованих криміналістикою тактичних прийомів, заснованих на даних психології, логіки та інших наук.

При встановленні психологічного контакту можна допускати ситуації «смислового бар'єру», коли в процесі спілкування настає взаємне відчуження, нерозуміння один одного. Воно характеризується недовірою, ворожістю, психологічною непроникливістю. Всі доводи здаються обвинуваченому спробою обдурити його.

Узагальнюючи сказане, можна назвати найбільш загальні способи встановлення психологічного контакту:

- 1) створення належної переговорної обстановки;
- 2) коректна поведінка прокурора як представника держави, що виконує важливі суспільні функції;
- 3) демонстрація доброзичливості, неупередженого ставлення до підозрюваного (обвинуваченого), що збуджують інтерес до прокурора як партнера по спілкуванню;
- 4) демонстрація вміння вислухати до кінця, не підвищувати тон;
- 5) проведення попередньої бесіди на абстрактну тему;
- 6) звернення до логічного мислення;
- 7) роз'яснення цілей і завдань угоди;
- 8) створення обстановки, яка збуджує інтерес до результатів її укладення.

При встановленні психологічного контакту можна допускати:

- 1) тривалого очікування переговорів;
- 2) прояви зайвої зацікавленості, жалю;
- 3) обіцянок нездійсненого, використання брехні, закликів до дій, що суперечить нормам моралі, ін.

Психологічний контакт як неодмінний атрибут спілкування передбачає різні види взаємодії, і насамперед кооперацію та конкуренцію. Тому встановлення психологічного контакту можливо і в тих ситуаціях, коли сторони угоди мають не співпадаючі інтереси, тим не менш виявляють готовність і бажання до обміну інформацією й розумінню один одного.

Аналізуючи тактичні прийоми встановлення психологічного контакту, можна також зауважити, що в них основна увага приділяється зовнішній стороні інформаційної взаємодії – забезпечення безперешкодної та активної участі підозрюваного (обвинуваченого) в переговорному процесі. Наявність або відсутність психологічного контакту в процесі спілкування ставиться, головним чином, в залежність від бажання підозрюваного (обвинуваченого) визнати свою винуватість, давати свідчення, співпрацювати з правоохоронними органами, у зв'язку з чим і відбувається вибір прийомів тактичного впливу на нього.

Безперечно, що організація правильних взаємин прокурора з підозрюваним (обвинуваченим) є важливою стороною встановлення психологічного контакту. Уміння прокурора проявити свої комунікативні властивості (ввічливість, доброзичливість, зовнішнє вираження прагнення вислухати співрозмовника ін.) й завоювати прихильність до себе підозрюваного (завоювати авторитет, домогтися поваги, викликати довіру) вимагає певних тактичних зусиль, які є виразниками стилю його поведінки, в якому втілюється єдина спрямованість всіх особливостей спілкування взаємодіючих сторін в процесі укладення угоди.

Стиль поведінки при цьому характеризується двома взаємопов'язаними факторами: по-перше, зовнішніми формами прояву особливостей поведінки або манерами (формами звернення до співрозмовника «на ти», «на ви», по імені, по прізвищу; пропозицією або дозволом курити; проявом уважності, чуйності та ін.) і, по-друге, внутрішнім змістом або підтекстом поведінки (тобто прокурор,

наприклад, повинен вести себе так, щоб підозрюваний бачив у ньому представника державної влади, що стоїть на сторожі законності, переконався, що він прагне з'ясувати істину, що йому можна довіряти, усвідомив, що прокурор добре знає свою справу, і обманювати його марно). Також, найбільшу роль у встановленні психологічного контакту відіграють умови пом'якшення покарання підозрюваного чи обвинуваченого, які може запропонувати прокурор.

Таким чином, в основі взаємодії при встановленні психологічного контакту лежить впорядкований певним чином рух інформації, у якому в якості головного керуючого елемента необхідно виділити й актуалізувати міру впливу прокурора (його підприємливість, ініціативу, вираз внутрішніх спонукань до зміни обстановки, до нових форм співробітництва) на підозрюваного чи обвинуваченого.

Умовно, з метою оптимізації тактичних прийомів впливу на підозрюваного (обвинуваченого) під час переговорного процесу щодо укладення угоди про визнання винуватості діяльність прокурора по встановленню психологічного контакту можна розділити на три відносно самостійних етапи (стадії):

1. Попередня спілкуванню стадія, яка складається із:

- а) прогнозування процесу встановлення психологічного контакту в ході підготовки до переговорів;
- б) створення зовнішніх умов, що полегшують встановлення психологічного контакту.

2. Початкова стадія спілкування, що складається із прийомів, спрямованих на:

- а) прояв зовнішніх комунікативних властивостей на початку зорового, немовного спілкування;
- б) вивчення психічного стану, відносини допитуваного до початку спілкування.

3. Стадія подальшого спілкування, пов'язана із підтриманням психологічного контакту і подоланням негативної позиції. Вона складається із:

- а) дій з ліквідації перешкод у спілкуванні;

б) тактичних прийомів, спрямованих на збудження інтересу до розвитку розпочатого спілкування та його продовження в майбутньому.

Таким чином, можна зробити висновок, що встановлення психологічного контакту пов'язується із застосуванням тактичних прийомів, спрямованих, в першу чергу, на спонукання готовності підозрюваного (обвинуваченого) беззастережно визнати свою винуватість, давати правдиві показання, сумлінно виконати свої моральні обов'язки, збудження почуття довіри до прокурора з тим, щоб підозрюваний (обвинувачений) своєю поведінкою сприяв досягненню істини, виконанню завдань кримінального судочинства.

2.2. Психолого-правова характеристика укладання угоди про примирення

Міжнародній правовій доктрині давно відомий інститут «примирення з потерпілим» у межах кримінальної процесуальної норми, яка наповнювалася матеріально-правовим змістом, на кшталт примирення за злочинами проти шлюбу, образи посадових осіб як пріоритет кримінально-правової охорони. Однак кримінальний процесуальний закон для правильного правозастосування інституту закриття кримінальних справ повинен містити визначення терміна «примирення».

Застосування інституту примирення є кроком вперед у використанні принципу диспозитивності в кримінальному праві та процесі України [128, с. 6]. Наявність цієї категорії справ пов'язують з існуванням теорії приватного делікту, яка бере свій початок ще в давньоримському праві й базується на злочинах, котрі неважливі для держави й зазіхають виключно на права осіб, а отже, нібито втрачають ознаку суспільної небезпечності. Враховуючи законодавче визначення злочину, з якого випливає, що немає злочинів, що зазіхають тільки на особисті інтереси людей, ця концепція як підстава виділення справ приватного обвинувачення необґрунтована. Наявність складу злочину у справах приватного

обвинувачення, на думку М. М. Полянського, залежить від того, як він сприймається самою особою, проти якої спрямований [156, с. 59]. Тому в ряді випадків виникає конфлікт між інтересами суспільства та потерпілого, який бажає, щоб переслідування й пов'язаного з ним розголосу не було.

Суть взаємовідносин між суспільством, державою, особою у кримінальних провадженнях, де можливе укладення угоди про примирення, найбільш зримо виявляється в теорії «помилування злочинця потерпілим», яка констатує, що потерпілому належить право покарати злочинця шляхом подачі заяви слідчому чи прокурору, тому в законодавстві й виділено кримінальні провадження у формі приватного обвинувачення, які можуть розпочинатися не інакше як за заявою потерпілого, або пробачити злочинця шляхом «помилування» – примирення. Якщо потерпілий цього не хоче і при цьому не страждають ніякі суспільні інтереси – це означає, «що кримінальна юстиція діє формально, сама для себе» [121, с. 69].

У сучасній літературі примирення розглядають як акт досягнення компромісу між державою і злочинцем [3, с. 132], між злочинцем та потерпілим або як факт зняття потерпілим претензій до злочинця [33, с. 221]. У матеріально-правовому сенсі примирення має значення юридичного факту, акту правоприпиняючого характеру, що є підставою звільнення від кримінальної відповідальності особи, що вчинила кримінальне правопорушення, за наявності добровільної згоди обох сторін. Умовою визнання його юридичним фактом є наявність фактичного складу як системи юридичних фактів, необхідних для настання юридичних наслідків, а саме припинення конфліктних правовідносин. Звичайно, елементи цього фактичного складу перебувають у тісному взаємозв'язку і є взаємозалежними, а кінцевий результат виступає наслідком фактичного складу в цілому. Наявність частини фактичного складу вже спричиняє виникнення деяких проміжних правових наслідків, які гарантують інтереси осіб, дають можливість урахувати волю суб'єктів. Так, учинення вперше кримінального правопорушення невеликої тяжкості та відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди ще не породжує настання

правовідносин із примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, але ці факти відкривають можливість для активності сторін для досягнення такого результату. Тобто, такі правові наслідки мають проміжне значення, обслуговуючи динаміку правовідносин, дію їх внутрішніх механізмів, поступаючись місцем кінцевим правовим наслідкам, що породжуються фактичним складом як таким, відкривають можливість для подальшого настання фактів і реальної перспективи юридичних наслідків. Наприклад, право на примирення буде виражати односторонню дію якоїсь зі сторін, що є умовою для виникнення юридичного складу примирення.

Отже, фактичний склад виражає наявність у праві внутрішніх механізмів, які, ґрунтуючись на законності, опосередковують рух, динаміку правовідносин з урахуванням правової активності суб'єктів [65, с. 36-39]. Практична та наукова цінність примирення сторін як юридичного факту полягає у взємозв'язку правових норм із реальними життєвими обставинами, а вибір юридичних фактів – складне і творче завдання, яке слід розв'язати у процесі розробки нормативного акта, адже подальше її застосування та використання має бути адаптованим до реальних умов сьогодення.

В юридичній літературі справедливо зазначається, що кримінально-процесуальний закон для правильного правозастосування інституту закриття кримінальних проваджень повинен містити визначення терміна «примирення». Під ним пропонується розуміти моральне розкаювання у здійсненні протиправного діяння особою, яка його вчинила, безпосередньо перед потерпілим і пробачення останнім його дій, а також досягнення між ними згоди щодо порядку, розміру й терміну відшкодування заподіяної шкоди [175, с. 164-166]. Така характеристика відображає більшою мірою матеріально-правовий аспект проблеми і не враховує кримінального процесуального характеру примирення, що знаходить вираження у встановленій законом процедури погодження з умовами примирення і процесуальному оформленні такої згоди.

У співвідношенні функціонального кримінального правового інституту примирення з існуючим кримінальним процесуальним слід виділити єдність їх

термінології. Норми першого є вираженням методу кримінального правового регулювання, яким досягається бажаний для сторін результат, стимулюється позитивна поведінка злочинця після вчинення кримінального правопорушення, а другого – закріпленням юридичної процедури такого здійснення.

Як функціональний інститут, примирення дістало свій вияв у звільненні від кримінальної відповідальності в рамках кримінального права, хоча порядок її настання носить кримінально-матеріальний характер та детермінує виникнення процесуального статусу ряду осіб [47, с. 13]. Без матеріальної відповідальності не може виникнути кримінальний процес, а процесуальний порядок закриття кримінального провадження у зв'язку із укладенням угоди про примирення між підозрюваним чи обвинуваченим та потерпілим має на меті реалізацію кримінальної відповідальності згідно з нормами кримінально-матеріального права. Тому можна стверджувати, що кримінальний процесуальний порядок закриття кримінального провадження похідний від кримінально-матеріальних основ звільнення від кримінальної відповідальності.

Для повної юридико-психологічної характеристики особливостей укладення угоди про примирення проаналізуємо також правові підстави і умови цієї угоди, її сторони, їх права, обов'язки та психологічні особливості.

Правові підстави укладення угоди про примирення передбачені також у Главі 35 КПК «Кримінальне провадження на підставі угод». Законодавець передбачив можливість укладення такої угоди за ініціативою потерпілого або підозрюваного чи обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді).

Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення [106, ст. 469]. Укладення угоди про примирення у

кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, не допускається. Укладення угоди про примирення може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду в нарадчу кімнату для ухвалення вироку.

Угоду про примирення, яка укладається між підозрюваним чи обвинуваченим, з одного боку, і потерпілим, з іншого, необхідно розглядати як результат примирних процедур, як спосіб закінчення кримінального провадження і як самостійну процедуру примирення. Угода про примирення є складним явищем, яке одночасно належать до різних сфер. Механізм подолання кримінально-психологічної конфронтації між потерпілим і злочинцем з метою їх примирення є складним юридико-психологічним процесом, який перебуває у причинному зв'язку із психологічними характеристиками сторін.

Поняття «угода про примирення» охоплює:

1) спосіб урегулювання спору, розбіжностей. При укладенні угоди про примирення фактично суд не розглядає кримінальне провадження, оскільки сторони самостійно врегульовують спір на підставі примирення;

2) процедуру врегулювання спору як порядок вчинення дій, спрямованих на врегулювання спору (висунення та обговорення умов примирення, укладення угоди);

3) реалізацію сторонами їх процесуального права: укладення угоди про примирення, звернення до суду з проханням про затвердження цієї угоди є процесуальними діями;

4) договір, у якому містяться зобов'язання сторін. Відповідно, він регулює правовідносини (встановлює права і обов'язки його сторін: підозрюваного чи обвинуваченого і потерпілого), встановлює юридичний факт, який має процесуальне значення (угода про примирення, затверджена судом, є підставою для закриття кримінального провадження – юридичний факт у сфері процесуального та матеріального права), як документ (акт фіксації волі сторін).

Взаємні поступки є відмітною ознакою угоди про примирення. При цьому потерпілий може відмовитись від цивільного позову повністю або частково, підозрюваний чи обвинувачений може добровільно відшкодувати завдані злочином матеріальну та моральну шкоду, попросити вибачення у потерпілого, ін. Термін «поступка» може припускати зменшення будь-яких вимог або відмову від чого-небудь, прийняття додаткового обов'язку вчинити якусь дію або передати певне майно.

Слідчий або прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення. У разі, якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від одного кримінального правопорушення, угода може бути укладена та затверджена лише з усіма потерпілими. Якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних правопорушень і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма потерпілими, угода може бути укладена з одним (кількома) з потерпілих. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), яка досягла згоди, підлягає виділенню в окреме провадження [106, ст. 469].

Незважаючи на позитивну динаміку затверджених вироків на підставі угод, з огляду на те, що цей інститут є новим для кримінального судочинства, його механізм ще не відпрацьовано судовою практикою та достатньою мірою ще не досліджено науковою доктриною, а також, беручи до уваги появу нових формулювань, підходів та оціночних категорій у новому КПК, актуальним і необхідним є вивчення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод.

Відповідно до ст. 468 КПК, у кримінальному провадженні може бути укладено два види угод, один з яких – угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. З огляду на системний аналіз статей 55 і 56 КПК, під потерпілим від злочину слід розуміти не лише фізичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової

шкоди, але і юридичну особу за умови заподіяння останній кримінальним правопорушенням майнової шкоди.

Залежно від порядку створення цивільним законодавством передбачено два види юридичних осіб: юридична особа приватного права та юридична особа публічного права. Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками). Юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади АРК Крим або органу місцевого самоврядування [201, ст. 81, 87]. Отже, у випадку завдання шкоди юридичній особі, незалежно від її виду, угода про примирення може бути укладена із представником цієї особи, відповідно до ч. 2 ст. 58 КПК, її керівником, іншою особою, уповноваженою законом або установчими документами, працівником юридичної особи за довіреністю, а також особою, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні. Відповідно, угода про визнання винуватості не може бути укладена у кримінальному провадженні щодо злочинів, якими завдано шкоду юридичній особі, і участь у якому бере її представник.

Зустріч потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим), на якій обговорюються умови угоди про примирення має особливий психологічний зміст. Без такого контакту потерпілий залишається ніби за бортом корабля, розлючений, принижений, такий, що потребує розуміння, надієвий персонаж у п'єсі кримінального процесу [114, с. 173]. Правопорушник перевтілюється зі слухача в реального учасника взаємодії, адже він теж здобуває можливість дати свої пояснення людині, чия думка часто має для нього важливе значення та набуває чи не найбільш значущої для нього можливості – бути пробаченим.

Не виключено, що внаслідок конструктивного спілкування потерпілого і правопорушника розмір завданих збитків буде змінено, психологічний конфлікт подолано, а розкаяння, співчуття, вибачення та прощення може легко викликати відчуття самоповаги, примирення й морального задоволення в потерпілого.

В угоді про примирення зазначаються її сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення, узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, наслідки невиконання угоди. В угоді зазначається дата її укладення і вона скріплюється підписами сторін [106, ст. 471].

Наслідками укладення та затвердження угоди про примирення є:

1) для підозрюваного чи обвинуваченого – обмеження права оскарження вироку та відмова від здійснення права на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожну обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він має такі права: мовчати, і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення; мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно у порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно; допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь;

2) для потерпілого – обмеження права оскарження вироку та позбавлення права вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення і змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди.

Наведемо приклад вироку від 11 квітня 2013 року Першотравневого районного суду міста Чернівців у складі: головуючої судді С., при секретарі судового засідання С., за участю прокурора М., захисника Д., обвинуваченого ОСОБА-1, потерпілих ОСОБА-2, ОСОБА-3, які розглянули у підготовчому судовому засіданні в залі суду в місті Чернівці кримінальне провадження,

zareestrowane w Jedynym rejestrze dosudowych rozslidowan INFORMACJA-1 po obwinuwascheniu: OSOBA-1, INFORMACJA-2, gromadzianina Ukrainy, rumuna, INFORMACJA-3, z wiszchoj oswitoyu, neodruzhenogo, ne praczujuchogo, ranishe ne sudimogo, u wcinenni kriminalnych prawoporuszen, peredbachenih ch. 1 st. 190, ch. 2 st. 190 KK Ukrainy, ta wstanowili, sho obwinuwachenij OSOBA-1 protygom sichnia-bereznia 2012 roku wczyniw umisni zluchini pri nastupnih obstawinah:

Tak, u sichni 2012 roku OSOBA-1, перебуваючи в м.Чернівці, переслідуючи корисливий мотив, повідомив ОСОБІ-3 неправдиві відомості про те, що за 700 євро оформить усі необхідні документи для виїзду за кордон з подальшим працевлаштуванням, хоча достовірно знав, що оформляти документи не буде, а кошти привласнить.

ОСОБА-3, довіряючи ОСОБІ-1 та будучи введеним в оману, вважав, що передача коштів ОСОБА-1 для оформлення вказаних вище документів є необхідною та вигідною для нього, а тому, перебуваючи поблизу магазину INFORMACJA-4, передав ОСОБІ-1 350 євро для оформлення документів для виїзду за кордон з подальшим працевлаштуванням. Отримавши вказані кошти, ОСОБА-1 витратив їх на власні потреби.

В подальшому, доводячи свій злочинний умисел до кінця, ОСОБА-1 через декілька днів, використовуючи довірливі відносини з ОСОБОЮ-3, зателефонував останньому та повідомив про те, що необхідно передати решту обумовлених грошей, тобто ще 350 євро для оформлення всіх необхідних документів для виїзду за кордон з подальшим працевлаштуванням, хоча достовірно знав, що оформлювати вказані документи не буде, а кошти привласнить.

ОСОБА-3, довіряючи ОСОБІ-1 та будучи введеним в оману, вважав, що передача коштів ОСОБІ-1 для оформлення вказаних вище документів є необхідною та вигідною для нього, а тому, перебуваючи поблизу магазину INFORMACJA-4, передав ОСОБІ-1 ще 350 євро для оформлення документів для виїзду за кордон з подальшим працевлаштуванням. Отримавши вказані кошти, ОСОБА-1 витратив їх на власні потреби.

Вказаними діями ОСОБА-1 завдав ОСОБИ-3 матеріальної шкоди на суму 700 євро, що, відповідно до довідки Управління НБУ в Чернівецькій області №28-021/819 від 13.03.2013 року, становить 7351 грн. 72 коп.

Крім того, у березні 2012 року до ОСОБИ-1 звернулась ОСОБА-2 з приводу оформлення останній документів для виїзду за кордон з подальшим працевлаштуванням. ОСОБА-1, увійшовши в довіру до ОСОБИ-2, діючи умисно, вирішив використати довірливі відносини з останньою і шляхом обману та зловживання довірою незаконно збагатитись.

Так, у березні 2012 року ОСОБА-1, перебуваючи в м. Чернівці, переслідуючи корисливий мотив, повідомив ОСОБИ-2 неправдиві відомості про те, що за 700 євро оформить всі необхідні документи для виїзду за кордон з подальшим працевлаштуванням, хоча достовірно знав, що оформлювати документи не буде, а кошти привласнить.

ОСОБА-2, довіряючи ОСОБИ-1 та будучи введеною в оману, вважала, що передача коштів ОСОБИ-1 для оформлення вказаних вище документів є необхідною та вигідною для неї, а тому, перебуваючи поблизу магазину ІНФОРМАЦІЯ-4, передала ОСОБИ-1 350 євро для оформлення документів для виїзду за кордон з подальшим працевлаштуванням. Отримавши вказані кошти, ОСОБА-1 витратив їх на власні потреби.

В подальшому, доводячи свій злочинний умисел до кінця, ОСОБА-1 через декілька днів, використовуючи довірливі відносини з ОСОБОЮ-2, зателефонував останній та повідомив про те, що необхідно передати решту обумовлених грошей, тобто ще 350 євро для оформлення всіх необхідних документів для виїзду за кордон з подальшим працевлаштуванням, хоча достовірно знав, що оформлювати вказані документи не буде, а кошти привласнить.

ОСОБА-2, довіряючи ОСОБИ-1 та будучи введеною в оману, вважала, що передача коштів ОСОБИ-1 для оформлення вказаних вище документів є необхідною та вигідною для неї, а тому, перебуваючи поблизу магазину ІНФОРМАЦІЯ-4, передала ОСОБИ-1 ще 350 євро для оформлення документів

для виїзду за кордон з подальшим працевлаштуванням. Отримавши вказані кошти, ОСОБА-1 витратив їх на власні потреби.

Вказаними діями ОСОБА-1 завдала ОСОБИ-2 матеріальної шкоди на суму 700 євро, що, відповідно до довідки Управління НБУ в Чернівецькій області № 28-021/820 від 13.03.2013 року, становить 7515 грн. 56 коп.

Таким чином, аналізуючи всі наведені вище докази в їх сукупності, суд вважає, що орган досудового слідства правильно кваліфікував дії обвинуваченого ОСОБА-1 за ч. 1 ст. 190 КК України як: заволодіння чужим майном шляхом обману та зловживання довірою (шахрайство), а також за ч. 2 ст. 190 КК України як шахрайство за кваліфікуючою ознакою: вчинене повторно.

Під час проведення досудового слідства 28.03.2013 року між обвинуваченим ОСОБА-1 та потерпілими ОСОБА-2 і ОСОБА-3 було укладено угоду про примирення у кримінальному провадженні ІНФОРМАЦІЯ-1.

Згідно з цією угодою, обвинувачений ОСОБА-1 та потерпілі ОСОБА-2 і ОСОБА-3 дійшли згоди щодо правової кваліфікації дій обвинуваченого за ч. 1 ст. 190 та ч. 2 ст. 190 КК України, істотних для цього кримінального провадження обставин, а також покарання, яке повинен понести ОСОБА-1: за ч. 1 ст. 190 КК України у виді штрафу в розмірі сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; за ст. 190 ч. 2 КК України у виді штрафу у розмірі сімдесяти п'яти неоподатковуваних доходів громадян. На підставі ст. 70 КК України шляхом часткового складання призначених покарань у виді штрафу в розмірі 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 1700 гривень.

В угоді передбачені наслідки укладання та затвердження угоди про примирення, встановлені ст. 473 КПК України, та наслідки її невиконання, передбачені ст. 476 КПК України.

В підготовчому судовому засіданні обвинувачений зазначив, що він розуміє надані йому законом права, розуміє наслідки укладення та затвердження угоди про примирення, характер пред'явленого обвинувачення та вид покарання,

який до нього буде застосований в результаті затвердження угоди про примирення, та наполягає на затвердженні угоди про примирення.

Обвинувачений ОСОБА-1 свою вину у скоєнні вказаних кримінальних правопорушень визнав повністю, завдану шкоду відшкодував повністю.

Потерпілі ОСОБА-2 і ОСОБА-3 пояснили, що їм зрозумілі наслідки затвердження угоди про примирення, та просять затвердити зазначену угоду.

За таких обставин суд, вивчивши матеріали кримінального провадження, заслухавши пояснення обвинуваченого, потерпілих, думку прокурора, захисника, прийшов до висновку, що, відповідно до п. 1 ст. 468 КПК України, у кримінальному провадженні може бути укладена угода про примирення між потерпілими та обвинуваченим.

Згідно з ч. 3 ст. 469 КПК України угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Як бачиться з матеріалів кримінального провадження, дії обвинуваченого ОСОБА-1 кваліфіковані за ч. 1 та ч. 2 ст. 190 КК України, яке, згідно з положеннями ст. 12 КК України, належать до категорії кримінальних правопорушень середньої тяжкості.

Судом встановлено, що угода про примирення між потерпілими та обвинуваченим укладена добровільно без застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дій будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді. Зміст угоди відповідає вимогам ст. 471 КПК України. При цьому судом з'ясовано, що обвинувачений цілком розуміє права, визначені п. 1 ч. 5 ст. 474 КПК України, наслідки укладення та затвердження цієї угоди, передбачені п. 1 ч. 1 ст. 473 КПК України, характер обвинувачення, вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього в разі затвердження угоди судом. Потерпілим також роз'яснено наслідки затвердження угоди про примирення, визначені ст. 473 КПК України.

Обставинами, які пом'якшують покарання обвинуваченого ОСОБА-1, згідно зі ст. 66 КК України, суд визнає: щире каяття у вчиненні злочину; добровільне відшкодування завданої шкоди. Обставин, що обтяжують покарання обвинуваченого ОСОБА-1, згідно зі ст. 67 КК України, судом не встановлено.

Згідно з ч. 1 ст. 475 КПК України, якщо суд переконався, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання.

На підставі вищевикладеного, керуючись ст. 100, ч. 1 ст. 314, ч. 3 ст. 469, ст.ст. 471, ч. 1 ст. 473, ст. 474 та ст. 475 КПК України, суд затвердив угоду про примирення від 28.03.2013 року у кримінальному провадженні, зареєстрованому в Єдиному реєстрі досудових розслідувань ІНФОРМАЦІЯ-1, укладену між потерпілими ОСОБА-2 і ОСОБА-3 та обвинуваченим ОСОБА-1. Також суд визнав винним ОСОБА-1, ІНФОРМАЦІЯ-2, у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 190 та ч. 2 ст. 190 КК України і за їх вчинення призначив йому покарання: за ч. 1 ст. 190 КК України у виді штрафу в розмірі сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; за ч. 2 ст. 190 КК України у виді штрафу в розмірі сімдесяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. На підставі ч. 1 ст. 70 КК України за сукупністю злочинів шляхом часткового складання призначених покарань призначив ОСОБА-1 остаточне покарання у виді штрафу у розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 1700 гривень [225].

Перед прийняттям рішення про затвердження угоди про примирення суд під час судового засідання повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє:

1) що він має право на справедливий судовий розгляд, під час якого сторона обвинувачення зобов'язана довести кожну обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він має такі права:

а) мовчати, і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення;

б) мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно в порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно;

в) допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь;

2) наслідки укладення та затвердження угод;

3) характер кожного обвинувачення;

4) вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього в разі затвердження угоди судом.

Крім того, перед прийняттям рішення про затвердження угоди про примирення суд під час судового засідання повинен з'ясувати у потерпілого, чи цілком він розуміє наслідки затвердження угоди.

Оскільки потерпілий та підозрюваний чи обвинувачений, зазвичай, не є юристами, то однією з практичних проблем є невідповідність такої угоди вимогам кримінального процесуального закону. В цьому випадку, на нашу думку, виправданим є залучення захисника підозрюваного(обвинуваченого) та представника потерпілого до переговорів щодо укладення угоди про примирення. Цей висновок підтверджується результатами проведеного нами анонімного анкетування, оскільки 100% респондентів вважають правильним залучення до переговорів щодо укладення угоди цих учасників процесу [Додатки А, Б].

Наведемо приклад ухвали від 26 вересня 2013 року Першотравневого районного суду м. Чернівців у складі: головуєчої судді С., при секретарі судового засідання С., за участю прокурора Б., який розглянув у підготовчому судовому засіданні в залі суду в місті Чернівці угоду про примирення між потерпілим та підозрюваним по кримінальному провадженні, зареєстрованому в Єдиному реєстрі досудових розслідувань ІНФОРМАЦІЯ-1, укладену між потерпілим ОСОБА-2 та обвинуваченим: ОСОБА-1, ІНФОРМАЦІЯ-2, громадянином України, українцем, ІНФОРМАЦІЯ-3, з середньою освітою, одруженим, не працюючим, раніше судимим: ІНФОРМАЦІЯ-4, у вчиненні

кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК України, та встановив, що 23 квітня 2013 року, біля 17 год. 00 хв., біля хімчистки ІНФОРМАЦІЯ-5, під час раптово виниклого конфлікту з приводу виклику таксі, між ОСОБА-2 та водієм таксі служби таксі «Євро Транс» ОСОБА-1, останній вийшов з салону автомобіля та наніс удар кулаком у ділянку голови ОСОБА-2, в результаті чого спричинив йому тілесні ушкодження у вигляді синців та садна в ділянці обличчя, забійних ран на верхній повіці лівого ока та у потиличній ділянці голови по центру, які, згідно з висновком експерта ІНФОРМАЦІЯ-6, належать до легких тілесних ушкоджень, що призвели до короткочасного розладу здоров'я.

Органом досудового слідства дії обвинуваченого кваліфіковано за ч. 2 ст. 125 КК, а саме: умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я.

Кримінальне провадження по кримінальному правопорушенню, зареєстрованому в Єдиному реєстрі досудових розслідувань ІНФОРМАЦІЯ-1, надійшло до Першотравневого районного суду міста Чернівців з обвинувальним актом і угодою про примирення між потерпілим та підозрюваним від 24 червня 2013 року, укладеною на стадії досудового розслідування.

ОСОБА-1 у підготовчому судовому засіданні свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК, не визнав.

Потерпілий ОСОБА-2 неодноразово судом викликався у підготовче судове засідання для розгляду укладеної угоди про примирення, однак жодного разу на виклики суду не з'явився, про причини неявки суд не повідомив.

Розглянувши угоду про примирення між потерпілим та підозрюваним від 24 червня 2013 року, суд дійшов висновку, що справа підлягає поверненню прокурору з наступних підстав.

Відповідно до ч. 1 ст. 474 КПК, якщо угоди досягнуто під час розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. У такому випадку, згідно з положеннями п. 1 ч. 3 ст. 314 та ч. 2 ст. 474 КПК, питання про затвердження чи відмову у затвердженні угоди

з поверненням кримінального провадження прокурору для провадження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468-475 КПК, вирішується у підготовчому судовому засіданні. За змістом ст. 469 КПК України, угода про примирення між потерпілим та підозрюваним може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої та середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Як вбачається з п. 2 Угоди, ОСОБА-1 під час досудового розслідування повністю визнав свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК України, та погодився із призначенням покарання у вигляді штрафу.

Разом з тим під час підготовчого судового засідання ОСОБА-1 заперечував свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення.

Згідно з ч. 5, 6 ст. 474 КПК, перед прийняттям рішення про затвердження угоди про примирення суд під час судового засідання повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє, що він має право на справедливий судовий розгляд, під час якого сторона обвинувачення зобов'язана довести кожную обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують. Крім того, перед прийняттям рішення про затвердження угоди про примирення суд під час судового засідання повинен з'ясувати у потерпілого, чи цілком він розуміє наслідки затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК.

Суд зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді.

Відповідно до положень ч. 7 ст. 474 КПК, суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо: 1) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним або сторони не примирилися.

Враховуючи вищевикладене, суд вважає, що угода про примирення між потерпілим та підозрюваним від 24 червня 2013 року не може бути затверджена судом, оскільки сторони не примирилися. На підставі вищевикладеного, керуючись ст. 314, ст. 469, ст. 474 КПК, суд у затвердженні угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним по кримінальному провадженні, зареєстрованому в Єдиному реєстрі досудових розслідувань ІНФОРМАЦІЯ-1, укладеній між потерпілим ОСОБА-2 та підозрюваним ОСОБА-1 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК, відмовив. Обвинувальний акт цього кримінального провадження про обвинуваченню ОСОБА-1 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК, повернув прокурору, який затвердив обвинувальний акт, для продовження досудового розслідування у загальному визначеному законом порядку.

Вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим може бути оскаржений в апеляційному порядку:

1) обвинуваченим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; невиконання судом вимог, установлених частинами 5-7 статті 474 КПК, в тому числі нероз'яснення йому наслідків укладення угоди;

2) потерпілим, його представником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; нероз'яснення йому наслідків укладення угоди; невиконання судом вимог, встановлених частинами 6 чи 7 статті 474 КПК;

3) прокурором виключно з підстав затвердження судом угоди у кримінальному провадженні, в якому угода не може бути укладена.

Що стосується психологічних особливостей укладення угоди про примирення, то процес примирення належить до так званих сумарних, або целерантних, процедур, де сумарна процедура в міжнародно-правових актах

вважається коротким викладенням, а целерантне провадження – швидким. Тобто мова йде про оперативне вирішення питання подолання наслідків злочину. Звичайно, пріоритет у визначенні розміру шкоди належить потерпілому, але часто це призводить до явних зловживань із його боку, оскільки чіткого механізму відшкодування заподіяної шкоди досі не існує. Однак відшкодування шкоди по справах приватного обвинувачення не є його основою, адже потерпілому належить прерогатива кримінального переслідування обвинуваченого.

Питання про те, кому ж належить останнє слово в цій процедурі, викликало в літературі безліч дискусій, загалом потерпілий вирішує – бути примиренню чи ні, а злочинець теж має право на ініціативу до його досягнення, керуючись при цьому різними суб'єктивними мотивами. Пропозиції можуть виходити від обох сторін, проте зрозуміло, що рішення повинен прийняти потерпілий, хоча якогось юридичного значення те, хто виступив ініціатором примирення, немає.

Важливе врегулювання в законодавстві гарантій недопущення стороннього впливу зацікавлених осіб (зокрема, родичів) на рішення про примирення, оскільки при вирішенні питання має враховуватися вільне усвідомлення волевиявлення сторін, що примиряються, адже примирення сторін – двосторонній акт, і сторони повинні в ньому виразити свою волю.

Психологи визначають конфлікт як важко вирішуване протистояння, пов'язане з гострими емоційними переживаннями та зіткненням дій, що містить у собі ознаки взаємодії конфліктуючих сторін. Примирення за своєю суттю є наслідком вирішення конфлікту, яке досягається завдяки зміні звичного репертуару поведінки як потерпілого, так і підозрюваного чи обвинуваченого. Воно характеризується як результат сумісної діяльності сторін, спрямоване на припинення протиборства та емоційного протистояння.

На етапі вирішення питання про примирення актуальною стає концепція Т. Кілмена, в якій він виділяє п'ять можливих стилів поведінки в конфлікті: ухилення, пристосування, суперництво, співпраця та компроміс. Зокрема, при

пристосуванні потерпілій і злочинець згладжують суперечності за рахунок втрати правопорушником власних інтересів і згоди робити те, що бажає потерпілій. Компроміс проявляється в урегулюванні розбіжностей, конфронтації через взаємні поступки, співпрацю сторін, а суперництво характеризується відкритою боротьбою кожної зі сторін, де завжди наявний той, хто виграв, і той, хто програв. Ухилення полягає у прагненні вийти з конфліктної ситуації, не вирішувати її, не поступаючись своїм і не наполягаючи на своєму.

З метою виконання завдань інституту примирення й подолання психологічного конфлікту сторони не повинні розширювати його предмет, ініціатор має запропонувати позитивне рішення по виходу із ситуації без застосування категоричної форми спілкування, шляхом нівелювання образ особистого характеру. Зусиллями самих учасників за наявності адекватності сприйняття конфлікту, відкритості та ефективності спілкування, створення атмосфери взаємної довіри, зміни звичної стратегії поведінки можна вирішувати питання щодо подолання наслідків злочину у формі психологічної конфронтації [203, с. 9-10].

Подолання психологічного конфлікту між потерпілим і правопорушником можливе саме під час їх зустрічі, де жертва може поставити всі хвилюючі її запитання, вказати на свої почуття та дати зрозуміти злочинцю, що вона пережила внаслідок злочину, як це змінило її життя; у неї виникає можливість зрозуміти, що означає злочин для того, хто його вчинив. При такій зустрічі переглядаються пануючі в потерпілого стереотипи поведінки та сприйняття, а страх істотно зменшується. Він домовляється про одержання матеріально-моральної компенсації, у нього з'являються умови для виявлення почуттів, обміну інформацією, при цьому повертаються впевненість і відчуття контролю над ситуацією. З іншого боку, злочинець має змогу побачити в жертві реальну людину, дізнатися про наслідки свого злочину з перших вуст, що сприяє появі нового погляду на власну попередню поведінку, вчинки, стимулює спроби самовиправлення. Йому надається шанс своїми діями відновити справедливість, висловити розкаяння та попросити вибачення.

Не можна применшувати роль спілкування у розв'язанні психологічних конфліктів, що виникають між потерпілим та злочинцем за наслідками вчинення злочину. Це багатоплановий, складний механізм встановлення і розвитку контакту між людьми, який виникає на основі тих чи інших потреб і спільної діяльності та включає в себе обмін інформацією, сприймання та розуміння один одного. Але надзвичайно важливе в цьому процесі невербальне спілкування, яке досить часто має більш значуще змістове навантаження, ніж вербальне, та істотно впливає на перебіг спілкування.

Чинником конструктивного вирішення психологічного конфлікту між потерпілим та злочинцем є відкритість та ефективність їх спілкування. Фахівці-психологи звертають увагу на такий істотний момент, як відкрите обговорення проблеми, під час якого сторони, не соромлячись і не стримуючи емоції, чесно виражають своє ставлення до ситуації, що може посприяти закладенню підвалин побудови довірливих відносин з метою досягнення компромісу.

У ході спілкування підозрюваний чи обвинувачений та потерпілий здійснюють ряд комунікаційно-інформаційних дій, намагаються пізнати один одного через когнітивне сприйняття емоцій, за допомогою креативної функції спілкування прийняти рішення про примирення й відобразити його у процесуальній формі. Відверту розмову бажано вести у спеціально відведений час і у приміщенні без сторонніх. Краще, щоб опоненту було відомо про намір іншої сторони щодо врегулювання конфліктної ситуації. Конструктивний розвиток досягнення примирення проходить три фази: вступну, на якій визначається предмет обговорення, власне примирення, коли мова йде про суть справи, визначаються умови досягнення згоди, спосіб відшкодування матеріально-моральної шкоди із зазначенням строків, та завершальну стадію, на якій приймається остаточне рішення щодо примирення між сторонами кримінально-психологічного конфлікту.

Діяльність потерпілого у процесі досягнення компромісу зі злочинцем містить у собі ряд компонентів, зокрема: пізнавальний, що полягає в акцентуванні уваги на окремих деталях злочину, загострення пам'яті на

негативних обставинах, небажанні зрозуміти позицію правопорушника та визнати правильність відмінної від своєї точки зору, упередженість оцінок. В емоційному компоненті діяльності потерпілого виявляється взаємна антипатія та небезсторонність, подразливість та агресивність, несприйняття емоційного стану іншої людини, презирство. Вольова сторона такої діяльності виражається через демонстрацію негативізму, непоступливості, затяте нав'язування власного погляду та небажання зрозуміти іншу сторону конфлікту.

Із психологічної точки зору, відсутність зустрічі потерпілого та злочинця, комунікації між ними може спричинити трансформацію всіх перерахованих вище негативних емоцій та станів потерпілого у внутрішньо-особистісний конфлікт, тому, навіть при недосягненні компромісу щодо примирення, сторонам необхідно поспілкуватися. Корисно визначити можливий тип взаємної реакції конфліктуючих, урахувати темперамент, оволодіти власною мовою та поведінкою, уміти свідомо концентрувати вольові зусилля на необхідності бути спокійним, витриманим, доброзичливим, позбутися внутрішнього занепокоєння та хвилювання.

Висновки до розділу 2

1. Законодавець не ставить жодних конкретних вимог щодо дій, поведінки і показань підозрюваного або обвинуваченого на досудовому розслідуванні чи в судовому розгляді, які б у встановленому законом порядку давали суду правові підстави пом'якшити покарання при затвердженні угоди про визнання винуватості. Ці дії підозрюваного чи обвинуваченого повинні відповідати вимогам кримінального законодавства щодо пом'якшуючих покарання обставин. Серед умов угоди, які б давали право суду на визнання їх такими, які пом'якшують покарання обвинуваченого, слід передбачити додаткові умови, наприклад, викриття та допомога в кримінальному переслідуванні інших співучасників злочину, розшуку майна, добутого в результаті кримінального

правопорушення, що б означало активне сприяння не тільки фактичному виявленню інших злочинців, але й створення формальної доказової бази для їх обвинувачення.

2. Критерієм активності особи, яка уклала угоду про визнання винуватості, має бути усвідомлене ініціативне прагнення надати дієву допомогу в розкритті злочину, а не пасивне виконання вказівок слідчого чи прокурора. Однак характерною соціальною ознакою активної дії, спрямованої на надання допомоги правоохоронним органам, які здійснюють кримінальне переслідування, є його суспільна корисність і правова обґрунтованість або необхідність. Хоча пасивне виконання завдання слідчого чи прокурора, яке приносить користь у викритті злочинної групи, також може оцінюватися як підстава для укладення угоди про визнання винуватості.

3. У разі недосягнення сторонами кримінального провадження згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання і твердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості.

4. Угоду про примирення, яка укладається між підозрюваним чи обвинуваченим, з одного боку, і потерпілим з іншого, необхідно розглядати як результат примирних процедур, як спосіб закінчення кримінального провадження і як самостійну процедуру примирення.

5. Примирення, у психологічному сенсі, є наслідком вирішення конфлікту, яке досягається завдяки зміні звичної поведінки як потерпілого, так і підозрюваного чи обвинуваченого. Воно характеризується як результат сумісної діяльності сторін, спрямоване на припинення протистояння та емоційного протистояння.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ТА ЗАСОБИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ «УКЛАДЕННЯ УГОД» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У цьому розділі ми досліджуємо психологічні особливості діяльності та процесуальний статус прокурора, потерпілого, підозрюваного та обвинуваченого, які можуть бути суб'єктами укладання угоди в кримінальному провадженні. Значна увага приділяється такій слідчій дії, як допит, оскільки він є різновидом комунікативного спілкування, у якому, крім прокурора чи потерпілого та підозрюваного чи обвинуваченого, можуть брати участь слідчий, захисник, законний представник, представник цивільного позивача, спеціаліст.

Також автор аналізує результати проведеного ним анонімного анкетування серед суддів та слідчих з питання ефективності кримінального провадження на підставі угод, розглядає основні напрями підвищення ефективності функціонування інституту «угод у кримінальному провадженні», досліджує завдання, принципи та основні функції медіатора-психолога, якого залучають до процесу укладання угоди в кримінальному провадженні.

3.1. Основні напрями підвищення ефективності функціонування інституту «угод у кримінальному провадженні»

Сьогодні ми не повинні сприймати будь-який конфлікт як різного роду загрозу, слід ставитися до нього як до сигналу про те, що суспільство потребує реформаційних змін, що назріла необхідність відкриття дороги соціальним інноваціям, конструктивного подолання кризи й отримання нових життєвих можливостей. Закріплення в законодавстві інституту угод між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим), або прокурором і підозрюваним

(обвинуваченим) як способу подолання наслідків кримінально-психологічного конфлікту є кроком уперед нашої держави на шляху забезпечення принципу гуманізму і сприяє реалізації основних завдань кримінальної політики. Отже, поєднання імперативних і диспозитивних начал у кримінальному процесі в провадженнях на підставі угод сприяє демократизації та гуманізації кримінального судочинства, його наближенню до законних інтересів сторін кримінального конфлікту, зокрема потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого).

Як було зазначено в попередніх підрозділах, угода про визнання винуватості може укладатися за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого, а про примирення – потерпілого або підозрюваного чи обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді) [106, ст. 469].

В цій ситуації суд, апріорі, має бути неупередженим, тому суддя не може бути ініціатором укладання будь-якої угоди, не може брати участі в переговорах чи домовленостях, які передують укладанню угоди. Суд, виключно, може роз'яснити право обвинуваченому чи потерпілому на укладання угоди до його виходу в нарадчу кімнату. Оскільки законодавцем не передбачено, що слідчий є учасником будь-якої угоди, то він теж не може бути ініціатором угоди або брати участь у домовленостях. Прокурор може ініціювати укладення угоди про визнання винуватості, отже, як сторона може брати участь в перемовинах, домовленостях тільки у цьому виді кримінального провадження.

Оскільки захисник, представник сторін кримінального провадження – є заінтересованими особами в результаті вирішення кримінального провадження, то вони під час укладення угоди можуть тільки представляти інтереси сторін (потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого), самостійної ініціативи не мають. Якщо сторони беруть безпосередню участь у перемовинах чи

домовленостях, то захисник або представник виконують тільки дорадчу функцію, надають консультації. У випадку відсутності сторін вони зобов'язані обговорювати та погоджувати кожну умову угоди зі своїми довірителями.

Практика регулювання та розв'язання конфліктів свідчить, що в умовах конфліктної ситуації значно погіршується комунікація між соціальними суб'єктами. Тому без посередників буває важко, а іноді неможливо обійтися [122, с. 103]. Посередництво у кримінальному провадженні можна розглядати як специфічну форму регулювання спірних питань, конфліктів, узгодження інтересів. Це участь третьої сторони з метою оптимізації процесу взаємоприйнятного рішення. Головна мета посередницької діяльності в кримінальному провадженні – задоволення інтересів кожного з учасників кримінально-психологічного конфлікту.

Актуальним питанням у проведенні перемовин чи домовленостей з приводу укладання угоди у кримінальному провадженні між сторонами, на наш погляд, є залучення медіатора – посередника, який формує, налагоджує, забезпечує канали організаційних, інформаційних, комунікативних, психологічних та інших зв'язків між сторонами угоди.

Проведеним нами анонімним анкетуванням встановлено, що 100% респондентів не залучали до переговорів щодо укладення угоди між прокурором чи потерпілим та підозрюваним(обвинуваченим) третю особу. Проте проанкетованих 67% суддів та 52,4% слідчих вважають, що залучення медіатора до переговорів щодо укладення угоди в кримінальному провадженні буде позитивним досвідом. 32,9 суддів та 47,5% слідчих вагаються відповісти на це запитання, що пояснюється новизною цього інституту та відсутністю теоретичних і практичних напрацювань [Додатки А, Б].

У всьому світі медіація є однією з найпопулярніших форм урегулювання конфліктів. Медіація (від лат. Mediation – посередництво) – це використання посередників для виходу з конфліктної ситуації. Вона дає можливість уникнути втрати часу в судових розглядах та додаткових і непередбачуваних матеріальних витрат. Медіація – це процес, у якому нейтральна третя сторона, медіатор,

допомагає вирішити конфлікт, сприяючи виробленню добровільної угоди між конфліктуючими сторонами. Медіатор полегшує процес спілкування між сторонами, допомагає глибше зрозуміти їхні позиції та інтереси, шукає ефективні шляхи вирішення проблеми, надаючи можливість сторонам дійти власної згоди [223].

На сьогодні існує ціла низка міжнародно-правових документів щодо медіації. По лінії ООН це – Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН від 4 травня 1999 р. «Розробка та здійснення засобів посередництва та поновлювального правосуддя в галузі кримінального правосуддя»; Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН від 24 липня 2002 р. «Головні принципи застосування програм відновного правосуддя в кримінальних справах»; Бангкокська декларація «Взаємодія та зворотні заходи: стратегічні союзи в галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя», яка була прийнята на 11-му Конгресі ООН з питань попередження злочинності та кримінального правосуддя (Бангкок, Таїланд, 18-25 квітня 2005 р.).

По лінії Європейського Союзу та Ради Європи – Рекомендація № R (99) 19 Комітету Міністрів Ради Європи про медіацію у кримінальних справах та інші від 15 вересня 1999 р.; Основоположне рішення Ради Європейського Союзу про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві (2001/220/JHA) від 15 березня 2001 р.; Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації у сімейних справах; Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації у цивільних справах; Рекомендація Rec (2003) 20 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо нових способів роботи зі злочинністю неповнолітніх і ролі правосуддя у справах неповнолітніх; Європейський кодекс поведінки медіатора (European Code of Conduct for Mediators), прийнятий на конференції, організованій Директоратом Європейської Комісії з питань юстиції 02.07.2004 р. у м. Брюссель; Рекомендація Rec (2006) 8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання допомоги потерпілим від злочинів; Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від

21 травня 2008 р. «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах».

Слід наголосити, що такі зусилля Ради Європи активно підтримуються рішеннями Європейського Союзу, який 2008 р. увів у дію Директиву з медіації, що вважається інструментом до скорочення витрат і часу на розгляд цивільних спорів, особливо комерційних спорів транскордонного характеру. Як відомо, директива є законодавчим актом, що є обов'язковим до виконання в аспекті досягнення результату, при цьому держави-члени ЄС мають право обирати форму та спосіб її імплементації з урахуванням особливостей національної правової системи та правових традицій.

Директива забезпечує доступ медіації до правосуддя, наділяє суди правом пропонувати сторонам спору процедуру медіації, зберігаючи за ними право відмовитися від медіації без будь-яких санкцій та звертатися до суду; дозволяє сторонам ухвалювати рішення, що виконуються безпосередньо в суді; захищає медіаторів від вимоги виступати в ролі свідків (за винятком справ значної суспільної ваги) тощо. Крім цього, Директива заохочує держави-члени ЄС до забезпечення навчання та перепідготовки медіаторів, розробки та прийняття етичних кодексів медіаторів і заходів із контролю за якістю медіаційних послуг, поширення інформації про послуги медіаторів та агенції, які такі послуги надають. Положення про медіацію знайшли місце також і в конвенційних документах, зокрема, в ст. 13 Європейської конвенції про здійснення прав дітей [221] (СЕД № 160), (Закон України від 3 серпня 2006 р. № 69-V «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей»).

Незважаючи на те, що рекомендації Комітету міністрів не є юридично обов'язковими актами і складають так зване «м'яке право» РЄ, вкрай важливим є те, що вони приймаються за переконливою згодою усіх держав-членів організації і розповсюджуються на всі її держави-члени. Отже поступово без формальних і тривалих процедур ратифікації (на відміну від положень конвенцій та угод) рекомендації РЄ стають нормами національного законодавства і практики великої кількості європейських держав.

Ефективність медіації визнана європейським співтовариством, що рекомендує її впровадження як основного методу альтернативного вирішення спорів на досудовому етапі або під час судового розгляду.

У цьому сенсі медіація є однією з найпопулярніших форм врегулювання конфліктів у розвинених країнах світу. Медіація отримала значний розвиток у країнах Європи, Австралії, США та наразі активно розвивається на території країн пострадянського простору. Зокрема, у 2010 році в Російській Федерації було прийнято відповідний закон про альтернативну процедуру вирішення спорів за участі посередника (процедуру медіації).

Сучасна концепція системи врегулювання спорів зокрема і шляхом медіації базується на інноваційному плюралістичному підході й заохочує сторони до самостійного пошуку взаємоприйнятних рішень, оскільки змагальні методи врегулювання спорів у судах нерідко є економічно високовитратними як для держави, так і для сторін кримінального провадження. Зарубіжний досвід свідчить, що медіація є не тільки засобом «розвантажити» судову систему у процесі розгляду кримінальних проваджень, але й засобом зменшення ризиків виникнення конфліктів [135]. Основою для вирішення більшості конфліктів має бути спільний інтерес та наявність можливості самостійного врегулювання сторонами конфлікту.

Медіація у кримінальному провадженні є процедурою альтернативного, добровільного врегулювання спорів, вирішення конфліктів шляхом ведення переговорів між сторонами кримінального провадження за допомогою одного або декількох медіаторів (посередників) з метою досягнення сторонами взаємоприйнятного рішення про укладення угоди, тобто, врегулювання конфлікту (спору) або усунення спричиненої конфліктом (спором) шкоди. Медіація не підміняє судовий процес, а також не вимагає значних матеріальних витрат. Під час проведення медіації нейтральна третя сторона – медіатор (посередник), – допомагає вирішити конфлікт, сприяючи виробленню добровільної угоди між конфліктуючими сторонами.

В Україні нині також існує ціла низка підзаконних нормативно-правових актів, узагальнень судової практики та концепцій щодо окремих механізмів застосування елементів медіації, пов'язаних із виконанням нашою державою міжнародних зобов'язань та інтеграцією у європейський правовий простір. Прийняття спеціального Закону України «Про медіацію» є сьогодні нагальною потребою у зв'язку з тим, що завдяки перевагам медіації, таких як: суттєва економія часу та коштів, мінімум формальних чинників, досягнення виключно сторонами взаємоприйняттого рішення, добровільність і неупередженість процедури, в Україні є можливим сформувати правову основу для швидкого та ефективного врегулювання конфліктів (спорів), на що і спрямована ця законодавча ініціатива.

26 червня 2013 року на II сесії VII скликання Верховної Ради України під № 2425а зареєстрований проект Закону України «Про медіацію», в якому визначені правові засади організації та здійснення медіації і діяльності медіаторів в Україні [224].

Зазначений законопроект передбачає, що під поняттям «конфлікт» розуміються розбіжності, протилежність інтересів сторін, відмінна позиція двох або більше суб'єктів правовідносин, внаслідок чого одній із сторін чи обом сторонам може бути нанесена моральна або матеріальна шкода. Медіаційна угода (мирова угода, угода про примирення) – письмова угода, яка укладається між сторонами медіації про вирішення конфлікту (спору) або усунення спричиненої конфліктом шкоди. Медіація (примирення) – процедура альтернативного, добровільного врегулювання спорів, вирішення конфліктів шляхом ведення переговорів між сторонами конфлікту за допомогою одного або декількох медіаторів (посередників) з метою досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення про врегулювання конфлікту або усунення спричиненої конфліктом шкоди.

Завданнями медіації є:

1) вирішення конфлікту шляхом досягнення його сторонами взаємоприйняттого для них рішення;

- 2) усунення спричиненої конфліктом шкоди;
- 3) запобігання поновленню конфлікту;
- 4) відновлення правопорядку та гармонізації суспільних взаємостосунків.

Частиною 1 статті 469 КПК передбачено, що при укладенні угоди про примирення сторони можуть скористатися допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження [106, ст. 469]. Фактично ця особа буде виконувати медіаційні функції і вона може бути залучена як при укладанні угоди про примирення, так і при укладанні угоди про визнання винуватості. Основна перевага залучення такої особи – це її незалежність і нейтралітет стосовно сторін кримінального провадження і незаінтересованість в самих результатах провадження.

Медіація у кримінальних провадженнях на підставі угод повинна проводитися за взаємною згодою сторін на підставі принципів добровільної участі, рівності, самовизначення та співробітництва сторін, незалежності, нейтральності та толерантності медіатора, конфіденційності інформації щодо медіації. Сторони кримінального провадження на підставі угод беруть участь у медіації на основі взаємної згоди та власного волевиявлення. Вони мають право відмовитися від участі у медіації на будь-якій стадії її проведення.

Будь-який тиск на сторони щодо ініціювання, проведення або припинення медіації має бути заборонений. Вони самостійно визначають коло обговорюваних ними питань, варіанти вирішення кримінального провадження, зміст медіаційної угоди, строки та способи її виконання. При укладенні угоди в кримінальному провадженні сторони повинні мати рівні права та обов'язки, тобто повинна бути заборонена дискримінація сторін на будь-яких підставах. Представники або законні представники сторін, які беруть участь в медіації, можуть надавати поради сторонам щодо їхньої позиції у медіації та змісту медіаційної угоди, але остаточне рішення приймається виключно сторонами медіації.

Медіатор повинний бути незалежним від сторін медіації та правоохоронних органів, а також їм не підпорядкований. Він самостійно обирає

засоби і методи проведення медіації, що не суперечать законодавству України. Потрібно передбачити заборону втручання правоохоронних органів, їх посадових і службових осіб, інших юридичних та фізичних осіб у діяльність медіатора при підготовці та проведенні перемовин чи домовленостей щодо укладення угоди в кримінальному провадженні.

Медіатор не має права брати участь у медіації, якщо:

1) у медіатора присутня особиста зацікавленість у результатах кримінального провадження;

2) він перебуває у сімейних чи родинних відносинах зі слідчим, прокурором, які представляють сторону обвинувачення у кримінальному провадженні, або підозрюваним, обвинуваченим, захисником чи представником, які представляють сторону захисту у кримінальному провадженні, або потерпілим, його представником;

3) наявні інші обставини, визначені будь-якою стороною конфлікту, що ставлять під сумнів неупередженість медіатора.

Також медіатором не може виступати слідчий, прокурор, суддя, адвокат, представник або законний представник сторін кримінального провадження.

Проведеним анонімним анкетуванням встановлено, що 67% респондентів-суддів та 51,3% респондентів-слідчих вважають позитивним досвідом залучення до переговорів щодо укладення угоди в кримінальному провадженні як медіатора саме професійного психолога. 79,1% проанкетованих суддів і 53,5% слідчих вважають, що медіатор повинен бути незалежним від інших учасників переговорів та 100% усіх респондентів вважають, що медіатор не має права корегувати умови угоди.

Автор переконаний, що найбільш ефективно медіаторські функції може здійснювати спеціаліст-психолог. Психолог на професійному рівні може працювати з конфліктами, володіє можливостями ситуативного підходу і має досвід, що ґрунтується насамперед на переговорній практиці, використанні ідей медіаторства в організації комунікативного процесу між сторонами кримінального провадження і пошуку угоди між ними.

Ситуативний підхід, виходячи з розуміння природи соціальних ситуацій та їх впливу на поведінку, передбачає можливість цілісної зміни ситуації за рахунок модифікації тих чи інших її базових рис, що тягне за собою зміни в поведінці і взаємодії осіб, які беруть участь в цій ситуації. Суть участі саме психолога в медіаційних погодженнях, спрямованих на укладення угоди в кримінальному провадженні, полягає в необхідності налагодження комунікативного процесу, який створює ситуацію взаємодії учасників кримінального провадження, що сприяє пом'якшенню їх протистояння і виникненню погодження. Медіатор-психолог, який бере участь в кримінальному провадженні, набуває процесуального статусу спеціаліста і, зазвичай, має справу з конфліктом, учасники якого взагалі не пов'язані ніякими стосунками, крім конкретної ситуації вчинення злочину, через яку вони опинилися в конкретному переговорному процесі. Відповідно, процес, який реалізується медіатором-психологом, направляється на прийняття рішення в конкретному кримінальному провадженні.

Можна виділити наступні принципи участі медіатора-психолога у переговорному процесі між сторонами кримінального провадження на підставі угод.

1. Принцип нейтральності полягає в тому, що психолог не виносить власних оцінок і суджень, не приєднується до сторін кримінального провадження, не займає якусь власну моральну позицію. Цей принцип є головним, оскільки його дотримання є найважливішою умовою успішної діяльності будь-якого посередника у переговорному процесі, в тому числі і медіатора-психолога. Саме нейтральна позиція третьої сторони є основою довіри до неї сторін кримінального провадження на підставі угод. Традиційне розуміння нейтральності третьої сторони зводиться до її незацікавленості в перевазі того чи іншого учасника конфліктної ситуації, в «перемозі» його позиції, в реалізації його інтересів і т.д. Нейтральність у психологічному сенсі – це насамперед така позиція психолога, яка не допускає будь-якого оцінювання. Позитивне чи негативне оцінювання – це прийняття або відкидання позиції потерпілого або

підозрюваного, це ставлення до його дій і т.д. Як зазначає Н. В. Грішина, саме схильність оцінювати, судити, схвалювати або не схвалювати можна розглядати як основну перешкоду в міжособистісному спілкуванні. Деструктивний ефект оцінювання посилюється при емоційному забарвленні переговорного процесу [41, с. 443-444]. Психолог, виступаючи в ролі посередника, повинен зберігати нейтральність стосовно позиції сторони кримінального провадження на підставі угод, не стати його «адвокатом», інакше можливість посередництва буде виключена. Також, посередник не повинен займати позицію «судді», тобто не повинен приймати власних рішень, виносити своїх оцінок з приводу вчиненого злочину, не повинен «приєднуватися» до позиції сторін, оскільки в цьому разі він не зможе надати їм ефективну допомогу. Його нейтральність, однак, не означає безпристрасності або байдужості. Учасники конфлікту повинні відчувати зацікавленість медіатора-психолога в успішному укладенні угоди на взаємовигідних умовах, але не в перемозі будь-якої зі сторін.

2. Працює виключно з процесом і не впливає на характер прийнятих рішень. Медіація – процес гранично раціональний, він розрахований на спокійне і розумне обговорення проблем. Коли емоційна включеність сторін кримінального провадження (особливо потерпілого та підозрюваного чи обвинуваченого) в конфлікт настільки велика, що вони діють виключно під впливом емоцій, то тільки майстерність медіатора-психолога може привести переговори до успіху. Технологія медіації вимагає, щоб медіатор менше говорив сам, а більше задавав питання. Однак уміння вчасно задати правильне питання, вчасно внести конструктивну пропозицію – все це вимагає від психолога не тільки знання технології, але і нешаблонного мислення. Попередні бесіди з кожною стороною окремо (така бесіда називається консіліацією) іноді займають багато часу, забирають багато душевних сил і вимагають часто нестандартних кроків з боку медіатора. Проте іноді вже в процесі консіліації вдається знайти рішення проблеми. Але більш за все майстерність психолога виявляється в тому, як він уміє створювати атмосферу довіри на переговорах.

3. Стимулює перехід учасників обговорення від конфронтації до домовленостей. Типова особливість процесу медіації – це підвищена емоційність конфліктуючих сторін. Психологічна освіта медіатору допомагає оволодіти технікою медіації, зберігати спокій і нейтральність стосовно конфліктуючих осіб, не проявляти емоції, що є запорукою ефективної медіації. Але при цьому всьому, як психолог, він ще вміє працювати з емоціями сторін, що сприяє конструктивному обговоренню умов угоди.

4. Забезпечує захищеність учасників переговорів.

5. Несе відповідальність за процес, але не за характер прийнятих рішень.

Психологічне посередництво в цьому випадку спрямоване на процес організації діалогу між людьми, а не на прийняття ними рішень у складній ситуації, оскільки тільки потерпілий, або прокурор, або підозрюваний чи обвинувачений повною мірою можуть оцінити прийнятність для них тих чи інших умов угоди.

Виконуючи завдання організації діалогу між сторонами кримінального провадження на підставі угод, медіатор-психолог змушений долати бар'єри комунікації, які слугують перешкодою в діалозі. Найголовніша перешкода до конструктивних переговорів щодо укладення угоди – це небажання сторін вирішити психологічний конфлікт, який виник у зв'язку із вчиненням злочину. Якщо вважати, що вирішення психологічного конфлікту насамперед передбачає досягнення сторонами згоди в діалозі, то теоретично воно можливе (якщо залишити осторонь питання про якість досягнутих домовленостей) завжди, за винятком тих випадків, коли сторони не хочуть цього.

Основними функціями медіатора-психолога в процесі проведення переговорів з приводу укладення угоди в кримінальному провадженні мають бути:

1) забезпечення участі сторін у переговорах, а у випадку безвихідної ситуації (наприклад, потерпілий відмовляється зустрітись із підозрюваним) здійснення контакту між ними;

2) зводити до мінімуму емоційне напруження для забезпечення нормального ходу переговорів, що досягається головним чином нейтральністю його позицій;

3) спонукати сторони до уважності й об'єктивної реалістичної оцінки пропозицій та альтернативних рішень кожної сторони, у тому числі й тих, які може пропонувати медіатор-психолог. Завдання посередника в цьому випадку – вказати на численні претензії кожного з учасників переговорів і сприяти формуванню їх позицій;

4) пошук такого рішення, яке б задовольнило не тільки сторони, але й громадську думку, яка склалася навколо злочину.

Медіатор-психолог, якого залучають до перемовин сторони кримінального провадження на підставі угод, повинен володіти переговорною культурою. Переговорна культура – це сукупність зразків поведінки та діяльності, що забезпечують успішне протікання переговорного процесу та його завершення. Як культура визначає форми та правила поведінки в різних сферах життя, так і переговорна культура визначає та виписує норми поведінки і правила гри під час переговорів. Переговорна культура дає медіатору-психологу керівні принципи поведінки в переговорному процесі, а кожній стороні, яка бере участь в переговорах в кримінальному провадженні в формі угод, систематичну структуру цінностей та раціональних доводів.

Як вважає Є. Б. Тихомирова та С. Р. Постоловський, особа бере участь в переговорах як посередник, повинна володіти функціями ведення переговорної культури, а саме:

1. Гносеологічною (пізнавальною), яка проявляється в тому, що вона дає систематизовані наукові знання про переговори та переговорний процес. Оволодіваючи переговорною культурою, людина здатна шукати та знаходити найбільш продуктивні засоби й методи впливу на опонента.

2. Інформаційною функцією переговорної культури, яка обумовлена тим, що суспільство не має іншого засобу передачі соціального досвіду, крім культури. Соціальний досвід та зразки соціальної поведінки не передаються

генетичною програмою. Переговорна культура, як і культура взагалі, – це складна знакова система, яка зберігає досвід у поняттях, словах, символах тощо.

3. Комунікативною функцією переговорної культури, яка проявляється в тому, що вона забезпечує ефективне спілкування людей, оскільки містить найкращі зразки поведінки в переговорах, норми і принципи їх здійснення.

4. Регулятивною функцією переговорної культури, яка пов'язана з тим, що, як система норм і правил підготовки та ведення переговорів, вона певним чином регулює поведінку людей.

5. Гуманістичною функцією. На думку деяких учених, головною системоутворюючою функцією культури є гуманістична. Усі інші функції підпорядковані і фактично є її модифікаціями [192, с. 148-149]. Це повною мірою може бути віднесене й до переговорної культури медіатора-психолога, який запрошений сторонами угод у кримінальному провадженні.

Вона покликана формувати тип особистості, здатної подолати конфлікт найбільш ефективним і менш болісним шляхом – шляхом переговорів, які спрямовані на взаємовигідний компроміс. Формування особистості, що має консенсусну свідомість, здійснюється завдяки процесам соціалізації, тобто засвоєння соціальних норм і цінностей, які сприймаються кожною людиною в неповторно індивідуальній формі.

Залучення до переговорів як медіатора саме професійного психолога допоможе враховувати психологічні особливості потерпілого, підозрюваного (обвинуваченого); встановити особисте ставлення підозрюваного (обвинуваченого) до вчиненого злочину (беззастережне визнання вини), щирість його каяття; істинні взаємовідносини потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого); виявити механізм і причини вчиненого злочину; зрозуміти процес формування показань цих осіб, які вони давали на стадії досудового розгляду, та ін.

Використання наукових досягнень психології сприяє більш якісному та ефективному правосуддю, зміцненню законності та правопорядку в нашій країні. Питання щодо використання фахових знань психологів у якості медіатора в

кримінальних провадженнях на підставі угод надзвичайно актуальне й потребує подальшого вивчення з метою застосування в практичній слідчо-прокурорській та судовій діяльності.

Правопорушення, будучи актом свідомої, цілеспрямованої людської діяльності, так чи інакше зумовлене різноманітними особливостями осіб, які обирають саме конкретну форму поведінки [5, с. 13]. У зв'язку з цим знання особистості правопорушника, злочинця, характерних його особливостей і якостей складає обов'язкову передумову залучення можливостей професійних психологів як медіаторів, що дає можливість правильно вирішити кримінально-психологічний конфлікт між сторонами кримінального провадження на підставі угод, розробити рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності та культури правосуддя, максимальний виховний вплив на всіх його учасників. Зазначений підхід сприяє здійсненню правильного вибору тактичних прийомів, за допомогою яких найбільш успішно проводяться переговори. Крім того, використання наукових досягнень психології при укладенні угоди в кримінальному провадженні сприяє більш якісній та ефективній роботі правоохоронних органів та суду, зміцненню законності та правопорядку в державі.

Професійний психолог, який залучений до кримінального провадження як медіатор, може давати рекомендації щодо засобів психологічного впливу на потерпілого, підозрюваного (обвинуваченого) з метою встановлення психологічного контакту, засобів психологічної корекції. Крім того, він може аналізувати інтелектуальні, емоційні та вольові особливості підозрюваного (обвинуваченого) та потерпілого, сприяти формуванню правильного уявлення про внутрішній світ особи, яка вчинила злочин. Професійним медіатором-психологом повинна виступати особа, яка володіє спеціальними психологічними знаннями, має вищу психологічну освіту або практичний досвід роботи у сфері психології та медіації.

В Україні проблема залучення фахівців-психологів із метою використання психологічних знань на різних рівнях юрисдикційної діяльності найбільш плідно розроблялась М. В. Костицьким, В. В. Кощинцем, В. Я. Марчаком [87; 130; 129].

Звичайно, методичний арсенал психолога при наданні медіаторських послуг у кримінальному провадженні на підставі угод обмежений переговорним процесом і відсутністю можливості дослідження особистості конкретної людини. Разом з тим, як переконливо засвідчує слідчо-прокурорська та судова практика, вирішуючи питання умов угоди, яка укладається в кримінальному провадженні, на досудовому розслідуванні та в судовому засіданні, прокурори та судді розраховують переважно на власні можливості, і це цілком зрозуміло, оскільки інститут медіаторства не створений в Україні, кваліфікованих фахівців-психологів на районному рівні недостатньо, а звернення в обласний чи регіональний науковий центр означає ще й появу додаткових проблем – етапування обвинуваченого, грошового утримання тощо. З метою подолання вказаних вище перешкод для залучення можливостей медіатора-психолога в переговорному процесі щодо угод в кримінальному провадженні вважаємо за необхідне передбачити в законодавстві створення медіаційних бюро та внести відповідні зміни до процесуального законодавства.

Так, частину першу статті 469 КПК слід викласти в наступній редакції: «Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого».

Крім того, статтю 469 КПК слід доповнити частинами 2-1 та 2-2. Частину 2-1 статті 469 КПК слід викласти в наступній редакції: «Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою особи-медіатора, погодженої сторонами кримінального провадження. Домовленості стосовно угоди про визнання обвинувачення можуть проводитися самостійно прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником або за допомогою особи-медіатора, погодженої сторонами кримінального провадження».

Частину 2-2 статті 469 КПК слід викласти у наступній редакції: «Як медіатор, при укладенні угоди у кримінальному провадженні може бути запрошена особа, яка володіє спеціальними психологічними знаннями та має практичний досвід роботи у сфері психології й медіації.

Обставини, які виключають участь особи як медіатора у кримінальному провадженні:

1) якщо вона перебуває в сімейних чи родинних відносинах зі слідчим, прокурором, котрі представляють сторону обвинувачення в кримінальному провадженні, або підозрюваним, обвинуваченим, захисником чи представником, які представляють сторону захисту в кримінальному провадженні, або потерпілим, його представником;

2) якщо наявні інші обставини, визначені будь-якою стороною конфлікту, що ставлять під сумнів неупередженість медіатора.

Також медіатором не може виступати слідчий, прокурор, суддя, адвокат, представник або законний представник сторін кримінального провадження.

Медіатор не може впливати на правові висновки у кримінальному провадженні».

3.2. Психологічні особливості діяльності суб'єктів укладення угоди у кримінальному провадженні

У кримінальних провадженнях на підставі угод основну роль відіграє такий суб'єкт, як підозрюваний (обвинувачений), оскільки він є стороною як угоди про визнання винуватості, так і стороною угоди про примирення. Дослідження психології підозрюваного (обвинуваченого) в процесі укладення угоди у кримінальному провадженні – досить актуальна проблема сучасної юриспруденції, оскільки воно дає відповіді на багато запитань, які турбують суспільство в цілому та юристів, зокрема, відповідальність конкретного

злочинця, індивідуалізація покарання, систему заходів з його ресоціалізації, заходи попередження формування особистості злочинця, та багато інших.

З погляду соціології, злочинець – це особа, яка є носієм соціальних зв'язків і залежностей, що сформували її як суб'єкт асоціального чи антисоціального типу діяльності. Юридичними формами фіксації асоціального чи антисоціального типу діяльності й поведінки є правопорушення та злочин, а соціальна відповідальність за таку діяльність чи поведінку носить кримінальний або інший правовий характер.

Психологічною ознакою підозрюваного (обвинуваченого) є особливості його інтелектуальної й емоційно-вольової сфер, характеру, темпераменту, спрямованості, орієнтацій, типових реакцій у поведінці, мотивацій його правомірних і протиправних діянь та ін. Обвинуваченим може бути й особа з правильними соціальними орієнтаціями, моральним і правомірним способом життя, соціально цінними установками, гармонійним розвитком інтелектуальної та емоційно-вольової сфер, відсутністю аномальних відхилень у психіці, яка, однак, під впливом ситуації та віктимної поведінки потерпілого стала на шлях порушення кримінального закону [86, с. 28].

Суворо регламентована, офіційна процедура проведення досудового розслідування, судового розгляду кримінального провадження справляє значний психологічний вплив на підозрюваного (обвинуваченого). Ця обстановка для нього може мати стресову дію, викликати психічне потрясіння, навіть стан катарсису – внутрішньої перебудови особистості, самоочищення, стратегічної переорієнтації поведінки в майбутньому. Таке значення судового ритуалу для особистості, яка осуджує свою злочинну поведінку.

Досудове розслідування та пов'язані з ним заходи процесуального впливу (запобіжні заходи, привід, розшук та інші) накладають свої нашарування на психіку підозрюваного (обвинуваченого) – тривожне очікування судового засідання, важка адаптація в криміналізованій сфері (якщо особа утримується під вартою), певні обмеження, соціальна ізоляція, побутові умови, крайня напруга

при проведенні слідчих дій – усе це приводить людину в суд вже у стані крайнього психологічного виснаження [186, с. 345].

Стосунки із правосуддям у цілому ряді випадків теж конфліктні – першопочаткове незізнання переходить у хронічну закритість із постійними її викриттями. Дуже важко зберігати позицію неправдивих показань – необхідно утримувати у свідомості два світи: справжній і вигаданий. Частина дійсних подій обвинувачений повинен приховувати, що спричинює надмірне навантаження на гальмівні процеси, постійний стан внутрішнього конфлікту, мотиваційного протиборства (зізнаватися – не зізнаватися) та необхідність «виговоритися».

Звідси крайня роздратованість, нервозність, агресивність у поведінці багатьох обвинувачених. Звичайно, після укладання угоди про визнання винуватості у підозрюваного (обвинуваченого) настає полегшення, яке відбувається після вимушеного зізнання, і підвищена комунікативність та контактність під час досудового розслідування [50, с. 330].

Поведінка обвинуваченого, його роль у суді багато в чому зумовлюються не тільки наявністю великої аудиторії, а й усвідомленням можливості безпосереднього сприйняття судом його мови, поведінки. Адже процес фіксації не залежить від волевиявлення обвинуваченого: все, сказане ним, навіть його поведінка, може вплинути на суд під час вирішення кримінального провадження. Усе це враховує обвинувачений [95, с. 88]. До всіх учасників судового розгляду в обвинуваченого формується (часто ще до початку суду) різне ставлення. Він завжди усвідомлює те, що суд вирішує його долю, приймаючи рішення по суті. Це багато в чому визначає ставлення обвинуваченого до суду та його поведінку в залі судового засідання, яку він заздалегідь продумує, прагне обрати таку лінію, що, на його думку, найбільш імпонуватиме суду, постійно коригувати її.

Розумова діяльність обвинуваченого при укладанні угоди винятково складна й різноманітна. Він сприймає докази, які надає йому прокурор, відповідає на його запитання, запитання свого захисника, потерпілого, його представника, стежить за реакцією і поведінкою кожного з учасників укладання угоди. Усе це зумовлює інтенсивну роботу зі сприйняття і переробки інформації,

яку він до того ж постійно повинен зіставляти з уявною моделлю події, зі своєю лінією поведінки. Подібна інтенсивність розумової діяльності нерідко призводить до того, що обвинувачений забуває контролювати свою поведінку чи не в силах постійно здійснювати цю роботу [48, с. 192].

Коли йдеться про психологічні особливості діяльності підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні на підставі угод, проблему слід розглядати у двох аспектах. Насамперед має бути досліджена психологічна характеристика обвинуваченого з погляду особистісної структури взагалі, тобто в широкому розумінні цього слова. Інший аспект – психологічний аналіз поведінки обвинуваченого при укладенні угоди.

Специфічні умови досудового та судового провадження, знання матеріалів кримінального провадження, загальне уявлення про нього, бажання пом'якшити покарання визначають лінію поведінки обвинуваченого при укладенні угоди.

Характеризуючи психологічні особливості обвинуваченого, О.Р. Ратінов писав, що вони «зумовлені близькістю остаточного вирішення справи, гласністю допиту, наявністю вагомих викриваючих доказів, знайомством обвинуваченого з усіма матеріалами досудового розслідування, що в його присутності та за його участю перевіряються на суді, більшою підготовленістю до захисту. Дія цих факторів багатоаспектна і часом суперечлива» [171, с. 195]. Однак за всіх цих умов обвинувачений ґрунтовніше продумує свою лінію поведінки, може спокійніше сприймати те, що відбувається. Особа, викрита у вчиненні злочину, та перебуваючи в статусі підозрюваного чи обвинуваченого, майже ніколи не перебуває у спокійному стані. Природне хвилювання, зустріч зі свідками, потерпілим, прокурором, захисником, суддями. Візуальні контакти з рідними та знайомими, страх перед рішенням суду, сором за себе та близьких і дратівливе почуття «виставленості напоказ» перед холодно-зацікавленими поглядами публіки – все це діє на обвинуваченого гнітюче або й хворобливо-збуджуюче.

Статус прокурора як сторони укладання угоди про визнання винуватості покладає на такого фахівця високий рівень відповідальності, отже, висуває підвищені вимоги до його особистісних характеристик та психологічних якостей.

Психологічні особливості діяльності державного обвинувача в кримінальному судочинстві досліджувалися О. В. Глушковою [36], Р. Крикливим, І. Мудрак [136], І. В. Озерським [140-143] та іншими вченими. Психологічні аспекти прокурорської діяльності, система професійно-психологічної підготовки працівників прокуратури, особливості виголошення обвинувальної промови прокурором висвітлювалися також у працях В. Г. Андросюка, О. М. Бандурки, В. О. Коновалої, В. Ю. Шепітька, В. В. Романова, В. Я. Марчака, В. В. Кощинця, Я. Ю. Кондратьєва, М. І. Єнікєєва та інших науковців [212; 49; 78; 131; 174; 211].

Результати наукових досліджень у галузі юридичної психології впродовж останнього десятиліття свідчать, що працівники прокуратури України виконують відповідальні та складні завдання в непростих умовах постійного впливу психогенних факторів: інтелектуальних перевантажень, постійної концентрації уваги, необхідності здійснення ретельного аналізу швидкоплинних ситуацій, що вимагає від працівників мобілізації всіх психічних функцій. Професійну діяльність прокурор, як правило, здійснює у складних, конфліктних умовах, зазнаючи значних фізичних та психічних навантажень. Повсякденне виконання службових завдань пов'язане, переважно, з людським фактором, а саме: з потребами, прагненнями, бажаннями, відчуттями, індивідуальними особливостями громадян тощо. Отже, для того, щоб ефективно виконувати службові обов'язки, професійно успішний прокурор повинен бути наділений емоційною стійкістю, працездатністю, розвиненими волевими якостями.

Оскільки сьогодні з упевненістю не можна говорити про наявність ґрунтовних теоретичних і практичних напрацювань стосовно психологічної складової діяльності прокурора як сторони укладання угоди про визнання винуватості та враховуючи науковий інтерес до цієї проблеми, ми спробували вивчити це питання.

Насамперед слід підкреслити, що діяльність прокурора завжди привертає пильну увагу й досить часто відбувається в умовах негативного ставлення до нього з боку деяких учасників судового процесу. Вона оцінюється з особливою

вимогливістю, а нерідко піддається публічному та моральному засудженню. Тому під час процедури укладення угоди про визнання винуватості прокурору повинні бути властиві об'єктивність і відчуття міри. Особливо важливо дотримуватись етичних правил, керуватися жорсткими етичними критеріями та визначити межі допустимого в поведінці та висловлюваннях.

Психологічна складова діяльності прокурора при укладенні угоди про визнання винуватості складається з комунікативної сторони; конструктивної (реконструктивної) сторони; організаційної сторони; соціальної сторони. Дослідник вважає, що визначальною складовою діяльності прокурора є комунікативна сторона, ефективність якої зумовлюється його ораторськими здібностями, вмінням полемізувати, високою культурою мови.

Загалом психологічна діяльність прокурора під час укладення ним угоди про визнання винуватості на досудовому слідстві і в суді значно відрізняється. Під час проведення досудового розслідування прокурор може запропонувати особі укладення такої угоди тільки після пред'явлення їй підозри. Шляхом допиту підозрюваного можливо визначити, по-перше, його ставлення до вчиненого, чи визнає себе винуватим, а також узагалі можливість доведення його винуватості, згоди співпрацювати зі слідством. Тому, на думку дослідника, допит підозрюваного є основною слідчою дією, яка передуює укладенню угоди про визнання винуватості. Цей допит є різновидом комунікативного спілкування, в якому на цій стадії, крім прокурора та підозрюваного, можуть брати участь слідчий, захисник, законний представник, представник цивільного позивача, спеціаліст.

Словесне погодження дій прокурора і підозрюваного чи обвинуваченого передбачає поперемінне прийняття ними комунікативних ролей іншого (комунікатор стає тим, хто слухає, а реципієнт – тим, хто говорить). А це, у свою чергу, залежить від їхнього обопільного включення у загальний контекст комунікативної діяльності. У даному випадку беззастережне визнання своєї винуватості передбачає надання підозрюваним або обвинуваченим максимальної інформації, яка дозволяє встановити всі обставини кримінального провадження

та викрити інших осіб у протиправній діяльності. Саме в цьому полягає інтерес прокурора – щоб більше говорив підозрюваний чи обвинувачений, що і є однією з суттєвих особливостей спілкування (комунікації). Адже людину, яка активно говорить, можна краще зрозуміти, від неї можна отримати необхідну для вирішення питання інформацію, простежити її позицію і тактику розмови.

У правоохоронній практиці є чимало конкретних психологічних прийомів, за допомогою яких здійснюється спонукування підозрюваного чи обвинуваченого до передачі інформації органу досудового розслідування чи прокурору. Основними з них є:

1) демонстрація конкретних предметів, які «оживлюють» у пам'яті відповідні образи і спонукують до мимовільного висловлювання (наприклад, фотографія, плівка, плакат тощо);

2) використання суміжної теми розмови, яка має бути відомою підозрюваному або обвинуваченому, мати для нього певну особистісну значущість і логічно впливати із конкретної ситуації (використання такої теми дає можливість не задавати прямих запитань);

3) постановка прямих, але достатньо мотивованих запитань (вони задаються при дотриманні певних умов – пряме запитання має стосуватися теми, яка добре відома підозрюваному; пряме запитання має бути психологічно обґрунтоване і підтверджене певними мотивними інтонаціями);

4) виклик підозрюваного на відповідну розмову шляхом формування у нього певного психічного стану у процесі спілкування;

5) демонстрація конкретних доказів злочинної діяльності підозрюваного (умови успішного практичного використання цього прийому – конкретні докази, що демонструються, повинні бути справді чи вірогідно пов'язані зі злочинною діяльністю підозрюваного; підозрюваний повинен сприйняти ці докази у відповідній ситуації; наявність доказів, що демонструються, має бути виправдана певною ситуацією; прокурор, який демонструє докази, має виявляти нейтральне до них ставлення; важливо ретельно фіксувати психічний стан підозрюваного і його виразні рухи);

6) створення короткочасних, раптових чи психологічно гострих ситуацій, наприклад, проведення одночасного, пересічного, «шахового» допитів (ситуації мають мати для підозрюваного особистісну значущість; варто обрати такий момент для створення ситуації, щоб підозрюваний обов'язково на неї зреагував; вчинки прокурора, який використовує ситуацію, мають логічно впливати з неї; важливо ретельно фіксувати психічний стан підозрюваного і його виразні рухи у відповідь на створену ситуацію);

7) створення обстановки звичної діяльності, наприклад, проведення слідчого експерименту, відтворення обстановки та обставин події (обстановка має бути максимально наближеною до реальної; у цій обстановці підозрюваний має діяти добровільно; поведінка прокурора, який використовує обстановку, повинна бути нейтральною; важливо фіксувати результати діяльності підозрюваного, його психічні стани і виразні рухи).

Обмін інформацією, крім людської мови, тобто системи фонетичних знаків, відбувається за допомогою різних знаків та знакових систем, які належать до невербальної комунікації. З'ясування психологічних особливостей невербальної комунікації – важлива вимога та необхідність при налагодженні контакту і створенні спільного комунікативного поля між сторонами укладення угоди. Невербальна комунікація доповнює мову, виступає в контексті з вербальною комунікацією і надає спілкуванню певних нюансів, репрезентує емоційні стани партнерів. Мова міміки і жестів особи – це індикатори її внутрішнього душевного стану, думок, емоцій і бажань, адже практично ніхто не може сказати що-небудь без інтонації, міміки, жестів [213, с. 158-159].

Питання укладення угоди може обговорюватись прокурором з підозрюваним під час чи після його допиту. При цьому прокурор психологічно впливає на підозрюваного, ставлячи перед собою мету досягти певного результату від об'єкта впливу, що проявляється зазвичай у переконанні й навіюванні. При цьому на підозрюваного здійснюється прямий і опосередкований вплив. Прямий вплив характеризується тим, що прокурор

відкрито пред'являє підозрюваному свої претензії і вимоги, а непрямий – полягає в тому, що підозрюваний усвідомлює свою ситуацію, кримінальне провадження щодо нього та його процесуальний статус, зобов'язання співпрацювати з правоохоронними органами, беззастережно визнати свою винуватість. Крім того, на підозрюваного гнітюче діє обстановка перебування в приміщенні правоохоронного органу чи місцях, які позбавляють його свободи.

У судовому засіданні прокурор до моменту виходу суду в нарадчу кімнату може запропонувати обвинуваченому укласти угоду про визнання винуватості. Він, використовуючи своє ораторське мистецтво, переконує обвинуваченого прийняти таке рішення, мотивуючи доведеністю його винуватості та неспростовністю доказів у кримінальному провадженні. Обвинувачений приймає рішення під тиском доказової бази, яка досліджувалася судом з його участю та емоційними переживаннями щодо подальшої своєї долі, пов'язаної з відбуванням покарання.

Як зазначають Л. Орбан-Лембрик та Ю. Подгурецькі, у будь-якому спілкуванні можуть виникати комунікативні бар'єри [169, с. 99]. Такі бар'єри, на нашу думку, можуть впливати на процес укладення відповідної угоди, перешкодити її укласти. До них належать: макробар'єри – інформаційне перевантаження, перебування в приміщенні правоохоронного органу, місця попереднього утримання; мікробар'єри – особливості інтелекту, незнання законодавства, відсутність єдиного розуміння ситуації спілкування; психологічні особливості співрозмовників (напористість, зверхність); ін. Такі бар'єри можуть виникати також через особливі соціально-психологічні відносини, що склалися між підозрюваним та прокурором. Наприклад, антипатію чи недовіру, а також через своєрідний «фільтр» довіри чи недовіри. При чому фільтр діє таким чином, що абсолютно істинна інформація може стати неприйнятною, а хибна, навпаки, прийнятною.

Логічний бар'єр виникає тоді, коли співрозмовники не знаходять спільної мови. Тобто, кожна людина бачить світ, ситуацію, проблему, що обговорюється, із своєї точки зору, яка може не збігатися з іншою позицією. Окрім того, одні й ті

ж самі слова в тій чи іншій ситуації можуть мати зовсім інший смисл, який є завжди індивідуально-особистісним: він зароджується в свідомості того, хто говорить, але не обов'язково є зрозумілим тому, хто слухає. Подолати такий бар'єр можливо тільки одним шляхом: намагатися зрозуміти те, як він будує свої умовиводи [169, с. 100].

Погодження умов угоди передбачають спільну психологічну діяльність прокурора та підозрюваного чи обвинуваченого, яка веде до вирішення спірних питань і суперечностей з урахуванням потреб кожної зі сторін. Ця діяльність характеризується тим, що кожен із учасників таких переговорів має свої цілі, інтереси, наміри, які частково збігаються, а частково різняться. Головна зацікавленість прокурора в укладенні угоди полягає у швидкому розкритті злочину та спрощеному судовому розгляді, що впливає на його кар'єрне зростання та економить робочий час. Підозрюваний чи обвинувачений переслідує мету пом'якшення покарання. Якщо підозрюваний чи обвинувачений є неповнолітньою особою, то у кримінальному провадженні бере участь законний представник, який переважно є близьким її родичем і переслідує ті ж цілі. Захисник зацікавлений у швидкому досудовому розслідуванні та судовому розгляді кримінального провадження з мінімальними кримінально-правовими наслідками для свого клієнта та швидким відпрацюванням гонорару. Якщо у провадженні бере участь представник цивільного позивача, то він може просити прокурора ставити питання відшкодування заподіяної злочином шкоди як умову укладення угоди.

Саме збіг інтересів робить узгодження умов можливим, а розбіжність потреб спонукує учасників до їх проведення. Переговорний процес виконує такі функції:

- 1) інформаційно-комунікативну, яка сприяє обміну інформацією, поглядами, налагодженню зв'язків;
- 2) регулятивну, яка передбачає встановлення певної взаємодії на переговорах, упорядкуванню спільної діяльності;

3) координаційну, яка спрямована на узгодження дій між учасниками переговорів, на встановлення взаємозв'язку між суб'єктами переговорного процесу;

4) контролюючу, яка передбачає перевірку виконання досягнутих раніше угод.

Вміння налагоджувати переговорний процес, прогнозувати та передбачати можливість та наслідки укладення угоди, судову перспективу є конструктивною стороною професійної майстерності прокурора. Крім того, сутність цієї діяльності прокурора полягає в аналізі й синтезі тієї інформації, що зібрана у кримінальному провадженні на досудовому слідстві чи під час судового розгляду з погляду створення концепції державного обвинувачення, умов угоди. Конструктивна сторона прокурорської діяльності вимагає від прокурора доброї оперативної і довготривалої пам'яті, схильності до аналітичного мислення й уяви, таких якостей його розуму, як глибина (здатність проникнути в сутність фактів, передбачати результати вчинків і явищ), широта (можливість охопити одночасно велике коло питань і фактів), швидкість (уміння швидко оцінювати обстановку і приймати грамотні рішення), критичність (здатність зважувати факти, відшукувати помилки та ін.), гнучкість (здатність до аналізу явищ із різноманітних поглядів, варіювання засобів дій і т. ін.).

Організаційна діяльність державного обвинувача концентрується переважно на завданні мобілізувати себе у процесі підготовки до проведення допиту, судового процесу, забезпечити психологічну та технічну готовність до розгляду багатоепізодних і багатотомних справ. Значущими для організаційної сторони діяльності прокурора є його організаторські здібності в роботі з людьми і вольові якості: уміння вчасно вивчити матеріали досудового розслідування, зробити кваліфікований аналіз, одержати додаткову інформацію, підготувати відповідні матеріали для складення угоди, виступу в суді та ін.

Характер соціальної сторони діяльності державного обвинувача формується та доповнюється публічністю його ролі, наочним уособленням про виконання важливої державної функції кримінального переслідування. Тут

важливі такі психологічні якості, як принциповість, професійна гордість, дисциплінованість, вимогливість до себе й до інших, самоорганізованість, професійна етика, безпристрасність.

Що стосується потерпілого, то психологічні особливості його діяльності як суб'єкта укладання угоди про примирення включають в себе дослідження його особистості, закономірностей та механізмів формування психічного стану, поєднання психологічних особливостей і рис людини, що визначають її своєрідність. Тільки у всій своїй сукупності психологічні риси потерпілого дають можливість створити загальне уявлення, цілісну психологічну картину про особу потерпілого. Саме поєднання соціально-психологічних і біо-фізіологічних якостей, взаємодія яких виникає при відповідних правопорушеннях, і зумовлює типову поведінку індивіда [197, с. 3].

У літературі психологічний портрет будь-якої особи, у тому числі й потерпілого, змальовують за допомогою трьох складових: біогенетичних задатків, впливу соціальних факторів і внутрішнього психосоціального «Я».

Досить цікава з цього приводу концепція К. К. Платонова щодо динаміки функціональної структури особистості, згідно з якою індивіда необхідно досліджувати на соціально-психологічному, психолого-педагогічному, індивідуально-психологічному та біопсихічному рівнях, адже тільки завдяки такому дослідженню можна отримати повне уявлення про ту чи іншу особу [155, с. 46].

Звісно, у психологічній діяльності потерпілого як суб'єкта укладання угоди про примирення слід враховувати й наслідки конфлікту, що виник між ним та правопорушником. Конфлікт має високу психологічну напругу, розмаїття негативних емоцій, стресів, переживань, розчарувань, втрат; усе це викликає коло наслідків для конфліктуючих сторін: порушуються взаємини, знижується працездатність, погіршується морально-психологічна ситуація і, нарешті – вчиняється правопорушення. Таким чином, із соціально-психологічного погляду, аналізуючи факт конфлікту, слід враховувати як соціальну природу конфлікту, так і його психологічні наслідки.

Особистість потерпілого має три найважливіші психологічні характеристики: стійкість, єдність та активність. Виділяють також підструктури особистості: можливості, властивості та спрямованість. До можливостей особистості відносять рівень розвитку пізнавальних, емоційно-чуттєвих і вольових психічних процесів, загальні здібності, розвинену пам'ять, до властивостей будь-якої особистості – темпераментний характер та спеціальні здібності. Спрямованість особистості виявляє мету, яку ставить перед собою людина, прагнення, мотиви, відповідно до яких вона діє. Мотивами виступають природні та психодуховні потреби, а також внутрішні переконання.

Особистості потерпілого у кримінальному процесі притаманні такі нижченаведені психологічні характеристики, які утворюють його психологічний портрет.

1. Самооцінка включає оцінку потерпілого щодо самого себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Унаслідок вчиненого правопорушення або під час його вчинення вона може бути й неадекватною, на відміну від адекватної до моменту вчинення протиправного діяння. Неадекватна самооцінка може бути завищеною або заниженою, що часто спричиняє розвиток комплексу неповноцінності, стійкої невпевненості. Важливою характеристикою гармонійності самооцінки є її гнучкість, легкість зміни власної оцінки після дії, при якій уявлення про себе не збіглося з реально виявленими рисами. У цьому контексті слід згадати і про рівень претензій особи, адже часто потерпілі утримують свою самооцінку на високому рівні, зменшуючи претензії до себе з метою уникнення невдач та незавдання шкоди своїй самооцінці [85, с. 32].

Рівень самооцінки потерпілих виражає ступінь їх реальних та ідеальних чи бажаних уявлень про себе. Адекватну самооцінку з тенденцією до завищення можна прирівняти до позитивного ставлення до себе, до самоповаги, прийняття себе, відчуття власної повноцінності. Низька самооцінка, навпаки, може бути пов'язана з негативним ставленням до себе, неприйняттям себе, відчуттям власної неповноцінності. До рівнів самооцінки відносять: високий – особа не

вважає себе гіршою від інших і позитивно ставиться до себе, низький – неповага до себе та до оточуючих, середній – адекватна думка про себе.

2. Самоповага визначає ставлення потерпілого до того, на що він претендує, і є компонентом свідомості, в якому виражається бережливе і шанобливе ставлення до власного «Я», ступінь піклування про себе. Після вчинення правопорушення потерпілому необхідно для збереження самоповаги виявляти більшу активність для досягнення поставлених перед собою прагнень або знизити рівень домагань із метою недопущення внутрішнього психологічного конфлікту із власним «Я».

3. У характері знаходять вираз суспільно-історичні умови життя потерпілого, спрямованість його виховання; він є своєрідним портретом індивідуальних рис людини, що формуються в процесі її розвитку, під впливом умов виховання; проявляється в поведінці. У літературі часто зазначають, що основою характеру є темперамент, проте не всі науковці із цим погоджуються, вказуючи, що темперамент зумовлений типом нервової системи, а характер може перебувати під впливом темпераменту. До структури характеру потерпілого належать: ставлення до суспільства, людей, соціально-етичних цінностей, себе самого, праці, матеріальних речей. Важливою ознакою характеру саме потерпілого є ступінь його акцентуації, що проявляється в надмірному загостренні деяких його рис, у крайніх варіантах відхилення в поведінці й діяльності. Акцентуація спричиняє підвищену чутливість і вразливість особистості потерпілого до психотравмуючих ситуацій, що знаходить прояв у психічних зривах і неадекватних діях [133, с. 62-63].

4. Емоції виступають вираженням і регулятором активності потерпілого, свідчать про значення для нього того чи іншого явища й регулюють загальну спрямованість та динаміку його поведінки. Головне в емоціях – їх спрямованість і регуляція при виникненні [69, с. 118]. Якщо контроль потерпілим своїх емоцій у момент заподіяння правопорушення буде несвоєчасним, то рішення, прийняте в даній ситуації, буде запізненим і не матиме необхідної ефективності та доцільності. Емоції за походженням є формою видового досвіду, ситуаціями й

сигналами, які передують діям, що їх викликають. Будучи суб'єктивним відображенням потреб, емоції передують діяльності щодо їх задоволення, відображають ставлення до діяльності, конкретних її досягнень, до ситуацій, що склалися.

5. Суспільна установка (ціннісні орієнтації) потерпілого – це певний стержень свідомості, який охоплює помисли й почуття людини, з урахуванням яких вирішуються важливі життєві питання; це своєрідна система соціальної орієнтації, яку особа для себе прийняла, здатність діяти в певний спосіб чи вибіркове створення зв'язків [217, с. 8]. За загальним правилом, установка будь-якого індивіда – це неусвідомлений стан готовності до діяльності, за допомогою якої людина може задовольнити ту чи іншу потребу. Вона може знаходити прояв у стандартизованих судженнях, некритично засвоєних людиною під час спілкування з іншими людьми, в упередженості, виокремленні того, що має для неї важливе життєве значення, саме тому потерпілий може бачити в об'єктах те, що він хоче бачити, а не те, що є насправді.

6. Вік у психології є категорією, що використовується для позначення тимчасових характеристик індивідуального розвитку. На відміну від хронологічного віку, що виражає тривалість існування індивіда з моменту його народження, поняття психологічного віку позначає певний, якісно своєрідний щабель онтогенетичного розвитку, зумовлений закономірностями формування організму, умовами життя, навчання й виховання. Психологічний вік – це фізичний вік, якому відповідає людина за рівнем свого психологічного розвитку.

7. Переконавання – система мотивів потерпілого, що спонукають його діяти відповідно до власних поглядів і принципів, його підґрунтя становлять знання, які для людини є істинними, незаперечними, в яких вона не має сумніву. Особливість переконань полягає в тому, що в них знання постають в єдності з моральними та естетичними почуттями, інтелектом особистості.

8. Переживання потерпілого є проявом почуттів, співвідношенням їх із предметом чи особою, які їх викликають. Ступінь усвідомлення переживань внаслідок вчиненого правопорушення в потерпілого спочатку може бути досить

високим, але це не означає, що, крім держави, адекватно реагувати на його вчинення при визначенні наслідків не може і сам потерпілий. При першому розумінні завданої шкоди в нього знаходять прояв симптоми людини, яка зіткнулася з неочікуваною й тяжкою, в моральному плані, втратою, розвивається апатія, депресія, занепад духу, приступи гніву, знижується самооцінка, загострюється відчуття небезпеки, втрачається довіра до навколишніх людей [144, с. 29]. Часто потерпілий залишається наодинці зі своїм нещастям, що призводить до трагедій. Так, С. І. Яковенко стверджує, що внаслідок переживання внутрішній світ людей (образ «Я та довкілля», ціннісні орієнтації) зазнає суттєвих змін, у результаті чого формується «комплекс потерпілого» [218, с. 5]. За загальним правилом, потерпілий переживає його наслідки у трьох основних психологічних стадіях: реакція на правопорушення і її розвиток, усвідомлення завданої шкоди, пошук виходу. Для першої стадії характерний шок, для другої – розпач, гнів, а на третій потерпілий витісняє спричинену йому психологічну шкоду та спрямовує свою енергію на інші види діяльності [193, с. 163].

Слушною є думка Г. Зера про те, що потерпілий (жертва) проходить три психологічні кризи (цикли) після вчинення правопорушення:

- 1) криза особистості, де особа намагається зрозуміти, чому саме з ним сталося нещастя, що ж він за людина, чи є господарем свого життя;
- 2) криза взаємовідносин, де актуальними стають питання довіри до близьких, друзів, навколишнього оточення;
- 3) криза розуміння, переосмислення матеріальних та духовних цінностей суспільства [63, с. 34].

Отже, вкрай необхідно доводити до відома потерпілого, що хоча йому завдана шкода, але це могло статися з будь-ким, що він на це не заслуговує, у цьому немає його вини [162, с. 31-32].

Для потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого) можливість укладення угоди про примирення є свого роду додатковою гарантією забезпечення їхніх

прав, оскільки вони в цьому випадку отримують дієвий статус сторони угоди, яка може вирішити свої проблеми з мінімальним втручанням держави.

У більшості потерпілих від кримінальних правопорушень виникає гостра реакція на стрес, депресія, фобічні тривожні розлади і посттравматичний стресовий розлад, змішаний розлад емоцій та поведінки, що в сукупності з іншими емоціями та почуттями утворюють специфічний психологічний стан. Він характеризується ретретистською поведінкою (заглиблення в себе, алкоголізм, наркоманія, суїцидальні нахили), витісненням раціональної людської активності, запереченням суспільного устрою, пригніченням рухово-імпульсивної діяльності, розвитком глибоких гальмівних процесів, ступором або ж генералізацією активної спрямованості.

Судовий розгляд кримінального провадження часто стає додатковим психотравмуючим чинником, із погрозами з боку обвинувачених, необхідністю проходження різного роду експертиз, що викликає короткострокове погіршення стану із заглибленням у депресивну симптоматику, захопленням важкими спогадами, концентрацією на події правопорушення. Все наведене вище у більшості випадків носить у собі більш негативний характер, ніж навіть вчинене проти особи правопорушення [35, с. 79-80].

Під час процесу укладення угоди про примирення в потерпілого може спостерігатися депресивний стан, пригнічений настрій, бажання скоріше забути про події самого правопорушення, відчуття безнадії та розчарування, підвищена тривожність. Ззовні такі прояви видно не завжди, проте активність потерпілих поєднується із замкнутістю та відсутністю бажання спілкуватися, внутрішніми переживаннями, відчуттям небезпеки, боязні повторення психотравмуючої ситуації.

Наслідком кримінального правопорушення для будь-якої людини є психічна травма, що спричиняється важкою, травмуючою подією, викликає глибинні переживання, з якими важко впоратися. Це психічне явище, сутність якого полягає в тому, що особливі умови життєвого середовища впливають на особистість із дуже великою силою і руйнують психічні функції найвищого

рівня, а саме – способи управління власними психічними функціями і способи орієнтації в життєвому просторі [164, с. 92-95]. У психіці потерпілого подія кримінального правопорушення відтворюється у формі нав'язливих образів, думок, постійної присутності у снах раптових дій чи відчуття, начебто подія відбувається знову і знову, інтенсивне переживання при зіткненні з подіями, що нагадують або асоціюються з деталями правопорушення, фізіологічна активність у ситуаціях, які зовні чи внутрішньо символізують акти травматичної події. Потерпілі намагаються уникнути будь-чого, що асоціативно пов'язане з подією правопорушення, думок та почуттів, діяльності, людей чи ситуацій, що викликають травмуючі спогади. У них помітне зменшення інтересу до важливих видів діяльності, відстороненість від інших людей, відчуття відсутності перспектив у майбутньому.

Вони не хочуть чи не можуть реально оцінити наслідки правопорушення, схильні перебільшувати кожну дрібницю, постійно очікують чогось поганого, панікують та демонструють своє ставлення до правопорушення, наголошуючи на цьому з метою отримання співчуття.

Травматичний стрес як форма стресової реакції особистості на аномальні для неї обставини є наслідком дії психотравмуючої ситуації на потерпілого. Наступний його етап – посттравматичний стресовий розлад. Вони спричинені зіставленням учиненого кримінального правопорушення із системою цінностей та нормами поведінки потерпілого, який не в змозі все це осмислити і навіть починає заперечувати, що подібне взагалі могло з ним статися. Пережита травма зберігається роками, а в окремих випадках – до кінця життя потерпілого, залишаючись домінуючою психологічною подією, яка може зумовити паніку, страх, побоювання, відчуття горя чи відчай і яка проявляється у фантазіях, нічних жахіттях та у психічних порушеннях, спрямованих на повторення пережитого. Зустріч потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) під час проведення досудового розслідування чи судового розгляду є додатковим психотравматичним чинником.

Проте сам переговорний процес між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) і його завершення – угода про примирення – носить характер психологічного акту подолання посттравматичного стресового розладу. Сама розмова потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) часто може включати обговорення обставин злочину та поведінки злочинця. Потерпілий, розмовляючи з підозрюваним (обвинуваченим), перш за все ставить за мету отримання від підозрюваного (обвинуваченого) вибачень, розкаювання за вчинене, відшкодування матеріальної та моральної шкоди. З психологічної сторони розповіді про отриману травму допомагають подолати її, травма втрачає свою «силу».

Разом з тим однією з головних психологічних особливостей діяльності потерпілого при укладанні угоди про примирення є певні переживання з приводу зустрічі з підозрюваним (обвинуваченим). Це є психологічний захист як спосіб усунення психологічного дискомфорту, переживань унаслідок кримінального правопорушення, який характеризується захисними механізмами свідомості потерпілого, такими як заперечення, витіснення, проекція раціоналізації та заміщення, кожен з яких відіграє свою немалу роль у збереженні психологічного здоров'я потерпілої особи [183, с. 95-96]. Заперечення означає намагання особи не сприймати до «глибини душі» факт вчиненого проти неї протиправного діяння. Витіснення слід розглядати як спосіб уникнення внутрішнього конфлікту шляхом вилучення зі свідомості неприємної інформації, прикροщів, які були завдані іншою особою. Проекцією є перенесення власних переживань через їх соціальну неприйнятність на інших людей, тобто це може мати місце при віктимній поведінці потерпілого, де особа не бажає усвідомлювати свої провокаційні дії, а перекладає всю вину на правопорушника. Раціоналізація як механізм психологічного захисту потерпілого від наслідків кримінального правопорушення – це псевдорозумне пояснення особою бажань, вчинків, визнання яких загрожувало б втратою самоповаги, до прикладу, нівелювання важливості наслідків правопорушення при віктимній поведінці потерпілого.

Заміщення знаходить свій прояв у перенесенні своїх негативних емоцій на інших людей.

При зустрічі з підозрюваним (обвинуваченим) потерпілі більшою чи меншою мірою ніби наново переживають події кримінального правопорушення. З метою обмеження його впливу на спогади часто використовують так звані стратегії виживання:

1) уникнення (характеризується тим, що потерпілі роблять усе можливе, аби уникнути подальшого насильства та знущань, замикаються в собі);

2) ідентифікація себе зі злочинцем (потерпілі часто ставлять себе на місце правопорушника, щоб зрозуміти його погляди, думки, почуття);

3) байдужість (потерпілі не висловлюють власні думки, не демонструють почуттів, стають інертними, їхнє життя зводиться до животіння) [203, с. 8-9].

Розглядаючи клінічну картину посттравматичного стану потерпілого, часто знаходимо риси, характерні для процесу дезадаптації: розлади психічного здоров'я при гострому чи хронічному емоційному стресі, нездатність адаптуватися до «нових умов життя» після правопорушення, недостатня активність, труднощі в реалізації основних соціальних потреб, неадекватна орієнтація у спілкуванні.

В основі соціально-психологічної дезадаптації потерпілого лежить конфлікт між правопорушником та потерпілим, унаслідок якого в останнього формується неадекватне реагування на умови й вимоги навколишнього світу у формі тих чи інших відхилень у поведінці, стійкого психологічного дискомфорту. Ряд психологів підтримують думку, що якщо розглядати особу крізь призму її психологічного комплексу навколишнього відчуження, то в поведінці можна помітити виникнення захисних форм, створення змістових та емоційних бар'єрів у відносинах з оточуючими. Л. С. Виготський зазначає, що така картина характерна для кризових, переломних моментів життя людини, коли те, що відбувається, різко змінює її «ситуацію соціального розвитку» [30, с. 263-264].

Досить цікава концепція Д. Брейтуета про необхідність психологічного впливу на почуття вини правопорушника, донесення до його свідомості болю потерпілого. Згідно з цією концепцією, найголовнішим суддею і засобом контролю над правопорушеннями виступає сором, який, з етичної точки зору, є моральним почуттям, проявом засудження свого вчинку, мотиву протиправної поведінки, який, на відміну від совісті, – виключно внутрішня реакція самосвідомості на порушення моральних вимог; сором пов'язаний із побоюванням засудження вчинків з боку оточуючих [20, с. 56].

Психологія діяльності потерпілого в ході кримінального провадження, в тому числі й під час укладення угоди про примирення, пронизана обвинувальною домінантою щодо правопорушника. Серед багатьох збуджень, що виникають одночасно в корі головного мозку потерпілого з моменту вчинення кримінального правопорушення, саме обвинувальне стає домінуючим. Воно і служить фізіологічним підґрунтям свідомих процесів, а інші збудження при цьому гальмуються. Останнє і проковує активну діяльність потерпілого, яка спрямована на відновлення справедливості.

Висновки до розділу 3

1. Посередництво в кримінальному провадженні можна розглядати як специфічну форму регулювання спірних питань, конфліктів, узгодження інтересів. Це участь третьої сторони з метою оптимізації процесу взаємоприйнятного рішення. Головна мета посередницької діяльності в кримінальному провадженні – задоволення інтересів кожного з учасників кримінально-психологічного конфлікту. Завданнями медіації є: 1) вирішення конфлікту шляхом досягнення його сторонами взаємоприйнятного для них рішення; 2) усунення спричиненої конфліктом шкоди; 3) запобігання поновленню конфлікту; 4) відновлення правопорядку та гармонізації суспільних взаєностосунків.

2. Медіатор-психолог, який бере участь у кримінальному провадженні, набуває процесуального статусу спеціаліста і зазвичай має справу з конфліктом, учасники якого взагалі не пов'язані ніякими стосунками, крім конкретної ситуації вчинення злочину, через яку вони опинилися в конкретному переговорному процесі. Відповідно, процес, який реалізується медіатором-психологом, спрямовується на прийняття рішення в конкретному кримінальному провадженні.

3. Специфічні умови досудового та судового провадження, знання матеріалів кримінального провадження, загальне уявлення про нього, бажання пом'якшити покарання визначають лінію поведінки обвинуваченого при укладенні угоди.

4. Питання укладення угоди може обговорюватись прокурором з підозрюваним під час чи після його допиту. При цьому прокурор психологічно впливає на підозрюваного, ставлячи перед собою мету досягти певного результату від об'єкта впливу, що проявляється зазвичай у переконанні й навіюванні. При цьому на підозрюваного здійснюється прямий і опосередкований вплив. Прямий вплив характеризується тим, що прокурор відкрито пред'являє підозрюваному свої претензії і вимоги, а непрямий полягає в тому, що підозрюваний усвідомлює свою ситуацію, кримінальне провадження щодо нього та його процесуальний статус, зобов'язання співпрацювати з правоохоронними органами, беззастережно визнати свою винуватість. Крім того, на підозрюваного гнітюче діє обстановка перебування в приміщенні правоохоронного органу чи місцях, які позбавляють його свободи.

5. Для потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого) можливість укладення угоди про примирення є свого роду додатковою гарантією забезпечення їхніх прав, оскільки вони в цьому випадку отримують дієвий статус сторони угоди, яка може вирішити свої проблеми з мінімальним втручанням держави.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано наукові положення та отримано результати, що в сукупності розв'язують важливе наукове завдання визначення психологічних особливостей кримінального провадження на підставі угод. Найсуттєвішими з них є:

1. Інститут «угод у кримінальному провадженні» зароджується та починає розвиватися на територіях, які належать до сучасної України ще за часів Київської Русі. Цей інститут поступово витіснив «кровну помсту» та полягав в укладенні усної тристоронньої угоди між обвинуваченим, потерпілим та владою (князем). Розмір відшкодування (вири, головщини чи уроку) визначав суд пропорційно до заподіяної злочином вини. За умовами угоди обвинувачений відшкодував повністю заподіяні збитки потерпілим або їх родичам та платив «податок за вчинення злочину» в княжу казну. У подальшому охоплений увагою період історії з часів Київської Русі і до Української Радянської Соціалістичної Республіки показав, що колишні інститути звільнення від кримінальної відповідальності (покарання) у зв'язку з примиренням сторін та спрощеного судового розгляду у разі визнання винуватості розглядалися як: можливі способи врегулювання кримінально-правових конфліктів. Головне, що зближує розглянуті інститути з сучасним кримінальним провадженням у формі угод, є те, що їх застосування ґрунтувалося на згоді сторін. У зв'язку з цим такі інститути можуть розглядатися як історичні прототипи нині діючих компромісних конструкцій. Пізніше ці інститути отримали розвиток у КПК УРСР від 13 вересня 1922 р., «Положенні про судоустрій УРСР», затвердженому ВУЦВК 1 лютого 1923 р., «Положенні про судоустрій УРСР», прийнятому ЦВК СРСР 29 жовтня 1924 р., КПК України 1960 р.

2. В американському кримінальному процесі існують два типи угод – про визнання провини і про співпрацю зі слідством. Процедура їх укладення детально врегульована кримінальним процесуальним законодавством США. У

першому випадку можливе укладення угод трьох видів: 1) про визнання провини в обмін на пом'якшення обвинувачення; 2) про визнання провини в обмін на пом'якшення покарання; 3) про визнання провини в обмін на пом'якшення звинувачення і покарання. За умови позитивної посткримінальної поведінки обвинуваченого суд, призначаючи покарання, не має права вийти за межі обіцяного розміру покарання. У Європейському кримінальному процесуальному законодавстві у кримінальних провадженнях про визнання винуватості ведення сторонами переговорів щодо умов відповідальності обвинуваченого не передбачено. Межі компромісу між державою та особою суворо окреслені законом: особі, яка погодилася з пред'явленим їй обвинуваченням, при дотриманні ряду додаткових умов гарантується призначення покарання не вище межі, встановленої законом. На відміну від американського кримінального процесу, у якому укладення угоди про визнання винуватості тим імовірніше, чим слабкіші докази обвинувачення, у європейських процедурах угоди затверджуються, якщо позиція обвинувачення сильна.

3. Компромісне вирішення кримінально-правового конфлікту притаманне змагальному типу кримінального процесу, що характеризується широкою дією принципу диспозитивності, який передбачає вільне здійснення сторонами процесуальних прав, що впливають на хід процесу. Центральним елементом відновного способу вирішення кримінально-правового конфлікту є медіація як спеціально організована процедура, що передбачає участь посередника – третьої, незадіяної в конфлікті сторони. З позиції кримінального процесуального права угода у кримінальному провадженні – це письмовий, добровільний правовий акт, який може укладатися між обвинуваченим (підозрюваним) та прокурором або потерпілим упродовж кримінального провадження з моменту пред'явлення підозри й до виходу суду в нарадчу кімнату, та встановлює взаємоприйнятні умови і взаємодопустимі законом поступки, права та обов'язки сторін кримінального провадження, потерпілого, направлений на взаємну згоду, домовленість про результати кримінального провадження, які взаємоприйнятні для його учасників. З позиції юридичної психології, «угода в кримінальному

провадженні» є «усвідомленим, цілеспрямованим, вольовим актом визначених у кримінальному процесуальному законі учасників кримінального провадження, здійснюючи який, вони прагнуть до досягнення певних правових наслідків». Угоди в кримінальному провадженні мають договірну природу, є документом, актом саморегуляції й юридичним фактом, результатом проведення примирних процедур, укладаються на основі поступок сторін. Сфера можливого застосування угоди обмежується конкретним провадженням стосовно конкретного обвинуваченого (підозрюваного). Предметом угоди є тільки умови реалізації конкретного провадження, оскільки винятково тільки суд може встановлювати відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення. Модель співпраці, яка може бути покладена в основу рішення про укладення угоди в кримінальному провадженні, – це сукупність наступних елементів: 1) активне сприяння в розкритті та розслідуванні злочину у кримінальному провадженні; 2) викриття себе та інших винних осіб, що сприяли вчиненню цього кримінального правопорушення, або повідомлення про іншу їхню злочинну діяльність; 3) відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди.

4. Юридико-психологічні особливості укладення угоди про визнання винуватості передбачають для обвинуваченого – уникнення невизначеності щодо виду та розміру покарання за результатами судового розгляду, у деяких випадках – застосування альтернативного покарання або його зниження, можливість звільнення від покарання; для прокурора – можливість зменшення бюджетних витрат та економія процесуального часу, зниження навантаження на прокуратуру з підтримання державного обвинувачення в суді, забезпечення більшої ефективності системи кримінального судочинства, усунення певною мірою перспективи оскарження судового рішення (здійснення перегляду апеляційною та касаційною інстанціями). Критерієм, який визначає можливість і доцільність ініціювання та укладення угоди про визнання винуватості, є наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидкого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень,

а також у запобіганні, виявленні більш тяжких кримінальних правопорушень. Водночас матеріали проваджень свідчать про те, що досудове розслідування, незважаючи на формальний склад вчинених кримінальних правопорушень і визнання вини підозрюваним (обвинуваченим), проводиться в повному обсязі, при цьому задіяний увесь спектр розшукових і слідчих дій, як наслідок, процесуальні строки не скорочуються, а угода ж фактично стосується лише міри покарання. З психологічної сторони укладенню угоди про визнання винуватості передують конфліктне спілкування між органами досудового розслідування, прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим. На психологічному рівні суперечність проявляється в сильних негативних переживаннях учасників стосовно ситуації. Укладення угоди сприяє вирішенню кримінально-правового конфлікту та зменшенню впливу негативних психологічних чинників на сторони.

5. Взаємні поступки є відмітною ознакою угоди про примирення. При цьому потерпілий може відмовитись від цивільного позову повністю або частково, підозрюваний чи обвинувачений може добровільно відшкодувати завдані злочином матеріальну та моральну шкоду, попросити вибачення у потерпілого, ін. Чинником конструктивного вирішення психологічного конфлікту між потерпілим та злочинцем є відкритість та ефективність їх спілкування. Відкрите обговорення проблеми, під час якого сторони, не соромлячись і не стримуючи емоції, чесно виражають своє ставлення до ситуації, може посприяти закладенню підвалин побудови довірливих відносин з метою досягнення компромісу. Конструктивний розвиток досягнення примирення проходить три фази: вступну, на якій визначається предмет обговорення, власне примирення, коли мова йде про суть справи, визначаються умови досягнення згоди, спосіб відшкодування матеріально-моральної шкоди із зазначенням строків, та завершальну стадію, на якій приймається остаточне рішення щодо примирення між сторонами кримінально-психологічного конфлікту. Діяльність потерпілого у процесі досягнення компромісу зі злочинцем містить у собі ряд компонентів, зокрема: пізнавальний, емоційний та вольовий. Із психологічної точки зору, відсутність зустрічі потерпілого та злочинця, комунікації між ними

може спричинити трансформацію негативних емоцій та станів потерпілого у внутрішньо-особистісний конфлікт, тому навіть при недосягненні компромісу щодо примирення сторонам необхідно поспілкуватися.

6. Основним напрямом підвищення ефективності функціонування інституту «угоди у кримінальному провадженні» є залучення в переговорний процес між сторонами угоди професійного психолога як медіатора-посередника, який формує, налагоджує, забезпечує канали організаційних, інформаційних, комунікативних, психологічних та інших зв'язків між сторонами угоди. Психологічне посередництво медіатора-психолога спрямоване на процес організації діалогу між людьми, а не на прийняття ними рішень у складній ситуації, оскільки тільки потерпілий, або прокурор, або підозрюваний чи обвинувачений повною мірою можуть оцінити прийнятність для них тих чи інших умов угоди. В цьому випадку медіація є процедурою альтернативного, добровільного врегулювання спорів, вирішення конфліктів шляхом ведення переговорів між сторонами кримінального провадження за допомогою одного або декількох медіаторів (посередників) з метою досягнення сторонами взаємоприйнятної рішення про укладення угоди, тобто врегулювання конфлікту (спору) або усунення спричиненої конфліктом (спором) шкоди. Медіація не підміняє судовий процес, а також не вимагає значних матеріальних витрат.

7. Психологічна складова діяльності сторін при укладенні угоди про визнання винуватості складається з комунікативної сторони; конструктивної (реконструктивної) сторони; організаційної сторони; соціальної сторони. Визначальною складовою психологічної діяльності учасників угоди є комунікативна сторона, ефективність якої зумовлюється їх ораторськими здібностями, вмінням полемізувати, високою культурою мови. Обвинувачений приймає рішення під тиском доказової бази та емоційними переживаннями щодо подальшої своєї долі, пов'язаної з відбуванням покарання. Погодження умов угоди передбачають спільну психологічну діяльність учасників угоди, яка веде до вирішення спірних питань і суперечностей з урахуванням потреб кожної зі

сторін. Ця діяльність характеризується тим, що кожен із учасників таких переговорів має свої цілі, інтереси, наміри, які частково збігаються, а частково різняться. Саме збіг інтересів робить узгодження умов можливим, а розбіжність потреб спонукає учасників до їх проведення.

8. Для залучення можливостей медіатора-психолога в переговорному процесі щодо угод у кримінальному провадженні вважаємо за необхідне передбачити в законодавстві створення медіаційних бюро та внести відповідні зміни до кримінального процесуального законодавства. Так, частину першу статті 469 КПК слід викласти в наступній редакції: «Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого». Крім того, статтю 469 КПК слід доповнити частинами 2-1 та 2-2. Частину 2-1 статті 469 КПК слід викласти у наступній редакції: «Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою особи-медіатора, погодженої сторонами кримінального провадження. Домовленості стосовно угоди про визнання обвинувачення можуть проводитися самостійно прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником або за допомогою особи-медіатора, погодженої сторонами кримінального провадження». Частину 2-2 статті 469 КПК слід викласти у наступній редакції: «Як медіатор, при укладенні угоди в кримінальному провадженні може бути запрошена особа, яка володіє спеціальними психологічними знаннями та має практичний досвід роботи у сфері психології й медіації. Обставини, які виключають участь особи як медіатора у кримінальному провадженні: 1) якщо вона перебуває у сімейних чи родинних відносинах зі слідчим, прокурором, які представляють сторону обвинувачення в кримінальному провадженні, або підозрюваним, обвинуваченим, захисником чи представником, які представляють сторону захисту в кримінальному провадженні, або потерпілим, його представником; 2) якщо наявні інші обставини, визначені будь-якою стороною конфлікту, що ставлять під сумнів неупередженість медіатора. Також медіатором не може виступати слідчий, прокурор, суддя, адвокат, представник

або законний представник сторін кримінального провадження. Медіатор не може впливати на правові висновки у кримінальному провадженні».

Проведене дослідження демонструє новий напрям вирішення поставленого наукового завдання. При цьому перспективним напрямом досліджень визначено подальше удосконалення нормативно-правового регулювання кримінального провадження на підставі угод у контексті законодавчого введення медіатора-психолога як учасника переговорного процесу при укладенні угоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров А. С. Основание и условия для особого порядка принятия судебного решения при согласии обвиняемого с предъявленным обвинением / А. С. Александров // Государство и право. – 2003. – № 12. – С. 43-52.
2. Алексеева Л. В. Психология субъекта и субъекта преступления : Монография / Л. В. Алексеева. – Тюмень : Изд-во Тюменского гос. ун-та, 2004. – 520 с.
3. Аликперов Х. Д. Преступность и компромисс / Х. Д. Аликперов. – Баку, 1992. – 189 с.
4. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
5. Андросюк В. Г. Педагогика и психология в деятельности органов внутренних дел : учебное пособие / В. Г. Андросюк. – К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Дзержинского, 1990. – 80 с.
6. Анциферова Л. И. Методологические проблемы психологии развития // Принцип развития в психологии / Л. И. Анциферова. – М. : Наука, 2002. – 159 с.
7. Аронсон Э. Социальная психология / Э. Аронсон, Т. Уилсон, Р. Эйкерт // Психологические законы поведения человека в социуме. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2002. – 560 с.
8. Аронсон Э. Общественное животное. Введение в социальную психологию /пер. с англ./ Э. Аронсон. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2006. – 416 с.
9. Артамонова Е. А. Кто должен разъяснить обвиняемому право на заключение досудебного соглашения о сотрудничестве / Е. А. Артамонова // Российский следователь. – 2011. – № 2. – С. 8-10.
10. Бажин Е. Ф. Метод исследования уровня субъективного контроля / Е. Ф. Бажин, Е. А. Голынкина, А. М. Эткинд // Психол. журн. – Т. 5. – 1984. – № 3. – С. 152-162.

11.Бахновский А. В. «Сделка с правосудием» : нравственно-правовой аспект // Альманах современной науки и образования (Тамбов). – 2008. – № 6. – С. 23-26.

12.Бедь В. В. Юридична психологія : Навч. посіб / В. В. Бедь. – К. : Каравела, 2002. – 376 с.

13.Бедь В. В. Покарання і розвиток особистості / В. В. Бедь, І. В. Козубовська, В. В. Сагарда // Сучасна психологія в ціннісному вимірі: матеріали третіх Костюківських читань, 20–22 груд. 1994 р. – Т. 1 / Т-во психологів України ; Ін-т психології Акад. пед. наук України. – К., 1994. – С. 11-15.

14.Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа: сост. и предисл. В. С. Овчинского. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 184 с.

15.Біленчук П. Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинуваченого (проблеми комплексного вивчення особи обвинуваченого в стадії попереднього слідства) / П. Д. Біленчук. – К. : Атіка, 1999. – 352 с.

16.Блейхер В. М. Психологическая диагностика интеллекта и личности / В. М. Блейхер, Л. Ф. Бурлачук. – К. : Вища школа, 1978. – 142 с.

17.Бохан В. Ф. Психологический анализ содержания судебного убеждения / В. Ф. Бохан // Вопросы судебной психологии. – Вып. 1. – Минск : Изд. БГУ, 1970. – С. 34-79.

18.Бохан В. Ф. Формирование убеждений суда / В. Ф. Бохан. – Минск : Изд-во БГУ, 1973. – 160 с.

19.Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве / Я. М. Брайнин. – М. : Юридическая литература, 1963. – 275 с.

20.Брейтуэйт Дж. Преступление, стыд и воссоединение / Дж. Брейтуэйт под общ. ред. М. Г. Флямера. – М. : МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2002. – 72 с.

21.Брушлинский А. В. Субъект: мышление, учение, воображение / А. В. Брушлинский. – М. : Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «Модэк», 1996. – 392 с.

- 22.Бушуев Г. И. Судья в уголовном процессе / Г. И. Бушуев. – М. : Юрид. лит., 1984. – 112 с.
- 23.Васильев В. Л. Юридическая психология / В. Л. Васильев. – СПб. : Питер, 2000. – 624 с.
- 24.Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф. Е. Василюк. – М. : МГУ, 1984. – 200 с.
- 25.Васяев А. А. Соглашение с правосудием или соглашение с обвинением? / А. А. Васяев // Современное право. – 2010. – № 2. – С. 88-94.
- 26.Варфоломеева Т. В. Криминалистика и профессиональная деятельность защитника / Т. В. Варфоломеева. – К. : Вища школа, 1987. – 152 с.
- 27.Веккер Л. М. Психические процессы / Л. М. Векер. – Изд. в 3-х томах. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1981. – Том 3. Субъект. Переживание. Действие. Сознание – 328 с.
- 28.Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пясковський. – К. : КНТ, 2009. – 160 с.
- 29.Вилюнас В. К. Психология эмоциональных явлений / В. К. Вилюнас. – М. : МГУ, 1976. – 143 с.
- 30.Выготский Л. С. Развитие высших психических функций / Л. С. Выготский. – М. : АПН, 1960. – 1136 с.
- 31.Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – М. : Территория будущего, 2007. – 800 с.
- 32.Восстановительное правосудие для несовершеннолетних и социальная работа : Учебное пособие / За ред. Л.М. Карнозовой. – М. : МГО Центр, «Судебно-правовая реформа», 2001. – 82 с.
- 33.Галиакбаров Р. Р. Уголовное право. Общая часть / Р. Р. Галиакбаров. – Краснодар, 1999. – 366 с.

34.Гальперин П. Я. Психология как объективная наука: Избранные психологические труды / П. Я. Гальперин. – М. : ИНН; Воронеж : НПО «Модек», 1998. – 480 с.

35.Глазырин Ф. В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий / Ф. В. Глазырин. – Свердловск, 1973. – 156 с.

36.Глушкова О. В. Психологические особенности деятельности прокурора по обеспечению участия в рассмотрении уголовных дел судами : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / О. В. Глушкова. – СПб, 2006. – 182 с.

37.Головко Л. В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве : Монография / Л. В. Головко. – М. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 544 с.

38.Гончаренко В. Г. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (Методологические вопросы) : монография / В. Г. Гончаренко. – К. : Вища школа, 1980. – 114 с.

39.Господарський процесуальний кодекс України : Офіц. видання. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 196 с.

40.Греков Б. Л. Киевская Русь / Б. Л. Греков. – М : Гос. изд-во полит. лит., 1953. – 569 с.

41.Гришина Н. В. Психология конфликта, 2-е изд. / Н. В. Гришина. – СПб. : Питер, 2008. – 544 с.

42.Грошевой Ю. М. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве / Ю. М. Грошевой. – Харьков : Вища школа, 1975. – 143 с.

43.Грошевой Ю. М. Профессиональное правосознание судьи и социалистическое правосудие : монография / Ю. М. Грошевой. – К. : Вища школа, 1986. – 182 с.

44.Гуценко К. Ф. Уголовный процесс основных капиталистических государств (Англия, США) / К. Ф. Гуценко. – М. : Университет дружбы народов им. Патриса Лумумбы, 1969. – 207 с.

45.Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств : Учебник / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головко, Б. А. Филимонов. – М. : Зерцало-М, 2001. – 480 с.

46.Гуценко К. Ф. Уголовный процесс / Под ред. К. Ф. Гуценко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Зерцало, 2005. – 736 с.

47.Давыдова Е. В. Примирение с потерпевшим / Е. В. Давыдова, А. Г. Кибальник, И. Г. Солоненко. – Ставрополь : Изд-во Ставропольского гос. ун-та, 2001. – 150 с.

48.Дулов А. В. Судебная психология / А. В. Дулов – Минск : Вышэйш. шк., 1970. – 392 с.

49.Еникеев М. И. Основы общей и юридической психологии : [учебник для вузов] / М. И. Еникеев. – М. : Юристъ, 1996. – 631 с.

50.Еникеев М. И. Юридическая психология : учебник для вузов / М. И. Еникеев. – М. : НОРМА, 2001. – 517 с.

51.Жуков Ю. М. Ценности как детерминанты принятия решений. Социально-психологический подход к проблеме / Ю. М. Жуков // Психологические проблемы социальной регуляции поведения. – М. : Наука, 1976. – С. 254-290.

52.Завидов Б. Д. Вина как основание уголовной ответственности / Б. Д. Завидов // Российский следователь. – 2003. – № 6. – С. 36-37.

53.Загальна психологія: підручник для вузів / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко, В. О. Соловієнко; за заг. ред. С. Д. Максименка. – К. : Форум, 2000. – 543 с.

54.Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : В 3-х кн. / А. П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.

55.Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : В 3-х кн. / А. П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. – Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.

56.Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : В 3-х кн. / А. П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. – Кн. 3 : Практична кримінологія. – 320 с.

57. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» // Офіційний вісник України. Збірник нормативно-правових актів. Міністерство юстиції України. – К. : ДП «Українська правова інформація», 2010. – 198 с.

58. Законы уголовные / сост. В. Н. Новиковымъ и Д. С. Постоловскимъ. – С.-Петербургъ : Типография М. М. Стасюлевича, 1910. – 749 с.

59. Законодавство України про судову і правоохоронну діяльність: Організація та діяльність судових органів. Організація та діяльність правоохоронних органів // Бюлетень законодавства і юридичної практики України / відп. ред. В. С. Стефанюк. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 351 с.

60. Заруба В. М. Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (кінець VIII ст. – початок XIV ст.) : Навчальний посібник / В. М. Заруба. – К. : Істина, 2007. – 128 с.

61. Зелинский А. Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении / А. Ф. Зелинский. – Харьков : Вища школа, 1986. – 167 с.

62. Зелинский А. Ф. Криминальная психология / А. Ф. Зелинский. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 240 с.

63. Землянская В. В. Внедрение медиации в уголовное производство Украины / В. В. Землянская // Прокуратура. Человек. Государство. – 2004. – № 6 (36). – С. 107-111.

64. Зер Г. Восстановительное правосудие : новый взгляд на преступление и наказание / Г. Зер ; пер. с англ. М. М. Стерник, Е. В. Топникова. – М. : Изд-во Центра «Судебно-правовая реформа», 1998. – 354 с.

65. Знаков В. В. Психология субъекта – новая методология понимания человеческого бытия / В. В. Знаков // Ежегодник РПО: Материалы 3-го Всероссийского съезда психологов 25-28 июня 2003 г. – В 8 т. – Т. 3. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2003. – С. 467-470.

66. Иванова З. Д. Юридические факты и возникновение субъективных прав граждан / З. Д. Иванова // Сов. государство и право. – 1980. – № 2. – С. 36–39.

67. Іщенко А. В. Наукове забезпечення протидії злочинності / А. В. Іщенко, Н. С. Карпов, Я. Ю. Кондратьєв. – К. : Просвіта, 2002. – 162 с.

68.Казміренко Л. І. Кримінальний кодекс України: психологічний аналіз кримінально-правових понять: монографія / Л. І. Казміренко, О. Л. Мартенко. – К. : КНТ, 2008. – 184 с.

69.Казміренко Л. І. Психологічна підготовка до спілкування у процесі судового розгляду кримінальної справи (з використанням технічних засобів) [Електронний ресурс] / Л. І. Казміренко // Психологія в системі сучасної кримінології та судової діяльності: семінар 8–9 листопада 2001 р. – Івано-Франківськ, 2001. – Режим доступу:

www.judges.org.ua.

70.Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості : навч. посібник / Т. С. Кириленко. – К. : Либідь, 2007. – 256 с.

71.Китаев-Смык Л. А. Психология стресса / Л. А. Китаев-Смык. – М. : Наука, 1982. – 368 с.

72.Клименко Н. Можливості використання в розслідуванні злочинів деяких нетрадиційних криміналістичних та спеціальних знань і методів / Н. Клименко, О. Клевцов // Право України. – 1998. – № 1. – С. 95-100.

73.Коваль Р. Актуальні питання впровадження відновного правосуддя в правову систему України / Р. Коваль // Відновне правосуддя в Україні. – № 1(5), 2007. – С. 9-13.

74.Кодекс законів про працю України : Офіц. видання. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 160 с.

75.Комаха О. В. К вопросу о понятии «специальных знаний» в уголовном процессе / О. В. Комаха // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць / Одеська держ. юр. акад. – 1999. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 267-276.

76.Коновалова В. Е. Проблемы логики и психологии в следственной тактике / В. Е. Коновалова. – К., 1970. – 185 с.

77.Коновалова В. Е. Правовая психология / В. Е. Коновалова. – Харків : Консум, 1997. – 160 с.

78.Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология / В. Е. Коновалова. – Харків : Консум, 1999. – 157 с.

79. Коновалова В. Е. Основы юридической психологии : [учебник] / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Харків : Одиссей, 2005. – 352 с.

80. Конституція України. – К. : Юрінком, 1996. – 80 с.

81. Конфліктологія. Альбом схем з коментарями : навч. посіб. / [кол. авт. : Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, О. Л. Мартенко, І. М. Охріменко] ; за заг. ред. Л. І. Казміренко. – К. : ЛОГОС, 2010. – 56 с.

82. Короткий словник синонімів української мови / За заг. ред. П. М. Деркача. – Львів : Вид. «Радянська школа», 1960. – 211 с.

83. Короткий тлумачний словник української мови / Під ред. Д. Г. Гринчишина. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Рад. шк., 1988. – 320 с.

84. Костенко Н. С. Некоторые актуальные проблемы применения досудебного соглашения о сотрудничестве / Н. С. Костенко // Актуальные проблемы права России и стран СНГ – 2010: материалы XII международной научно-практической конференции с элементами научной школы. – Челябинск, 2010. – С. 109-113.

85. Костицкий М. В. Психологические методы в борьбе с правонарушениями / М. В. Костицкий. – К. : Выща школа, 1981. – 53 с.

86. Костицкий М. В. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе / М. В. Костицкий, В. Т. Нор. – К. : Вища шк., 1985. – 54 с.

87. Костицкий М. В. Злочин можна попередити / М. В. Костицкий. – К. : Знання, 1989. – 48 с.

88. Костицкий М. В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі / М. В. Костицкий – К. : НМК ВО, 1990. – 87 с.

89. Костицкий М. В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы / М. В. Костицкий. – К. : Выща шк., 1990. – 259 с.

90. Костицкий М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції : вибрані наукові праці / М. В. Костицкий. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.

91.Котюк І. І. Світоглядні принципи в системі засобів пізнання у сфері судочинства / І. І. Котюк // Вісник Київського ун-ту. – Серія: Юридичні науки. – К., 2001. – Вип. 42. – С. 29–36.

92.Котюк І. І. Теорія судового пізнання: монографія / І. І. Котюк. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2006. – 435 с.

93.Котюк І. І. Розвиток судочинства потребує адекватного наукового забезпечення / І. І. Котюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 4. – С.97–102.

94.Кочергин К. К вопросу о понятие мирового соглашения / К. Кочерги // Арбитражный и гражданский процесс. – 2009. – № 12. – С. 11-15.

95.Кощинець В. В. Використання судом спеціаліста та консультанта психологів при розгляді кримінальних справ / В. В. Кощинець // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей. – 2000. – Вип. 4. – С. 162-167.

96.Кощинець В. В. Використання спеціальних психологічних знань судом при розгляді кримінальних справ про злочини проти життя, здоров'я та гідності особи : монографія / Кощинець В. В. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2005. – 180 с.

97.Краткий толковый словарь украинского языка: Более 6750 слов / Под. ред. Д. Г. Гринчишина. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Рад. школа, 1988. – 320 с.

98.Кримінальне право України: Загальна частина : Підручник / За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 3-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 512 с.

99.Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – 656 с.

100.Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини / В. О. Кузнецов, М. П. Стрельбицький, В. К. Гіжевський. – К. : Істина, 2005. – 380 с.

101.Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник / За ред. М. І. Мельник, В. А. Клименко. – Вид. 4-те, перероб. та доп. – К. : Атіка, 2008. – 375 с.

102.Кримінальне право України. Особлива частина : Підручник / За ред. М. І. Мельник, В. А. Клименко. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : Атіка, 2008. – 712 с.

103.Кримінальне право України. Загальна частина: Підруч. / За ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація., Ю. В. Бауліна. – 4-те вид., перероб. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.

104.Кримінальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 12 берез. 2012 року: (офіц. текст). – К. : Паливода А. В., 2012. – 216 с.

105.Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2004. – 1196 с.

106.Кримінальний кодекс України: деякі психологічні аспекти / В. Казміренко, Л. Казміренко, О. Клименко // Право України. – 1995. – № 8. – С. 30-31.

107.Кримінальний процесуальний кодекс України [текст] : – К. : «Центр учбової літератури», 2012. – 292 с.

108.Кримінальний процес України : Підручник / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.

109.Кримінальний процес України: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / Ю. М. Грошевий, Т. М. Мірошніченко, Ю. В. Хоматов та ін.; За ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотинця. – Харків : Право, 2000. – 496 с.

110.Криміналістика : Учебник / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская. – М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. – 990 с.

111.Криміналістика : Учебник / Под ред. И. Ф. Крылова. – Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 384 с.

112.Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. – Вид. 4-е, переробл. і допов. – Харків : Право, 2008. – 464 с.

113.Кримінологія: Загальна та Особлива частини: [Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів] / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодєд; За ред. проф. І. М. Даньшина. – Харків : Право, 2003. – 352 с.

114.Криминология: Учебник / Под ред. Б. В. Коробейникова, Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. – М. : Юрид. лит., 1988. – 384 с.

115.Кристи Н. Конфликты как собственность / Н. Кристи // Базовая лекция Центра криминологических исследований ун-та г. Шеффилда, прочитана 31 марта 1976 г. – М. : Изд-во Центра «Судебно-правовая реформа», 1976. – С. 171–174.

116.Кувалдина Ю. В. Ретроспектива развития упрощенных форм производства в уголовном процессе России / Ю. В. Кувалдина // Юридический аналитический журнал. – Изд-во «Самарский университет». – 2003. – № 4. – С. 97-113.

117.Кувалдина Ю. В. Сделка о признании вины: опыт уголовного судопроизводства США /Ю. В. Кувалдина// Актуальные проблемы современного уголовного процесса России. – Сборник научных статей. – Самара : Изд-во «Самарский университет», 2003. – С. 198-214.

118.Кувалдина Ю. В. Нужны ли российскому уголовному процессу два особых порядка принятия судебного решения / Ю.В. Кувалдина // Материалы VII Международной научно-практической конференции «Татищевские чтения: актуальные проблемы науки и практики» // Актуальные проблемы юридической науки. – Часть II. – Тольятти: Волжский университет им. В. Н. Татищева, 2010. – С. 153-160.

119.Куницын А. Историческое изображение древнего судопроизводства в России / А. Куницын. – СПб., 1843. – С.127-130.

120.Курс кримінології: Особлива частина: Підручник: У 2 кн. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін.; За заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.

121.Курс советской криминологии: Предупреждение преступности / Под ред. академика АН СССР, проф. В. Н. Кудрявцева; проф. И. И. Карпеца; проф. Б. В. Коробейникова. – М. : Юрид. лит., 1986. – 318 с.

122.Курс российского уголовного права : Общая часть / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. – М., 2001. – 645 с.

123.Лебедева М. М. Политическое урегулирование конфликтов / М. М. Лебедева. – М., 1997. – 271 с.

124.Лисиченко В. К. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : учеб. пособие / В. К. Лисиченко, В. В. Циркаль. – К. : КГУ, 1987. – 100 с.

125.Литвак О. Кримінальна психологія: сучасне становище і перспективи / О. Литвак, А. Зелінський // Право України. – 1998. – № 6. – С. 59-63.

126.Личность преступника / Под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Юрид. лит., 1971. – 411 с.

127.Максимейко Н. А. Мнимые архаизмы уголовного права Русской Правды / Н. А. Максимейко // Вестник Права. – 1905. – Март-апрель. – Харьков. – С. 14-25.

128.Максименко С. Д. Загальна психологія: Навч. посіб. / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. – К. : МАУП, 2000. – 256 с.

129.Маляренко В. Т. Про публічність і диспозитивність у кримінальному судочинстві України та їх значення / В. Т. Маляренко // Право України. – 2004. – № 5. – С. 5–9.

130.Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві : Монографія / В. Я. Марчак – Чернівці : Рута, 2005. – 152 с.

131.Марчак В. Я. Спеціальні психологічні знання в кримінальному процесі: теоретичні засади та практичні проблеми : навчальний посібник / В. Я. Марчак, В. В. Кощинець. – Чернівці : Рута, 2007. – 215 с.

132.Марчак В. Я. Особливості розгляду кримінальних справ щодо неповнолітніх і застосування до них примусових заходів виховного характеру :

[навчально-методичний посібник] / В. Я. Марчак, В. І. Руляков. – Чернівці : Рута, 2008. – 135 с.

133.Марчак В. Я. Обмежена осудність : [Навч. посіб.] / В. Я. Марчак. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т., 2013. – 520 с.

134.Медведев В. С. Кримінальна психологія : Підручник / В. С. Медведев. – К. : Атіка, 2004. – 368 с.

135.Медведев В. С. Психологія злочинної діяльності : [Навч. посіб.] / В. С. Медведев. – К. : Атіка, 2012. – 204 с.

136.Медіація як процедура врегулювання спорів шляхом досягнення консенсусу / Інститут законодавства Верховної Ради України, Мюнхенський Інститут східноєвропейського права. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2011. – 236 с.

137.Мудрак І. Судова промова як конститутивна складова процесуальної діяльності державного обвинувача / І. Мудрак // Вісник прокуратури. – 2008. – № 5 (83). – С. 49–56.

138.Николайчик В. М. Уголовный процесс США / В. М. Николайчик. – М. : Наука, 1981. – 224 с.

139.Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / В. Т. Нор. – Львів : Вища школа, 1978. – 220 с.

140.Нормативно-правове забезпечення запобігання окремим видам злочинів та профілактики негативних соціальних явищ, пов'язаних зі злочинністю [Текст] : Зб. законодав. та нормат. актів / наук. ред.: Джужа О. М. ; уклад.: Джужа О. М. [та ін.]. – К. : Атіка, 2005. – 335 с.

141.Озерський І. В. Психологічна взаємодія у розслідуванні злочинів / І. В. Озерський // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – К. : Вид-во НАВСУ, 1999. – № 3. – С. 214-216.

142.Озерський І. В. Особливості професійного спілкування слідчого / І. В. Озерський // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – К. : Вид-во НАВСУ, 2000. – № 3. – С. 135-142.

143.Озерський І. В. Провадження кримінальних справ у векторі євроінтеграції / І. В. Озерський // Науковий потенціал майбутнього України на шляху до європейської інтеграції: збірник тез доповідей Наукової конференції. – Дніпропетровськ : В-во АМСУ, 2004. – С. 79-81.

144.Озерський І. В. Психологія прокурорської діяльності : Навч. посіб. (альбом схем) / І. В. Озерський. – Полтава : В-во Копі-центр, 2008. – 247 с.

145.Орбан-Лембрик Л. Е. Юридична психологія : курс лекцій / Л. Е. Орбан-Лембрик, В. В. Кощинець. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2005. – 316 с.

146.Осницкий А. К. Проблемы исследования субъектной активности / А. К. Осницкий // Вопросы психологии. – 1996. – № 1. – С. 5-19.

147.Основи психології : підручник / О. В. Киричук та ін.; за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця ; вид. 3-тє, стереотипне. – К. : Либідь, 1997. – 631 с.

148.Основи практичної психології : підручник для студ. вищ. закл. освіти / В. Панок та ін. – К. : Либідь, 1999. – 533 с.

149. Охріменко І. М. Психологічні особливості учасників організованих злочинних об'єднань як психологічних об'єктів оперативно-розшукової діяльності / І. М. Охріменко // Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / [відп. Редактори : В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко]. – К. : Атіка, 2010. – Т. VI : Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). – С. 839–840.

150.Охріменко І. М. Психологічний вплив злочинного діяння на його суб'єкта / І. М. Охріменко // Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / [відп. Редактори : В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко]. – К. : Атіка, 2010. – Т. VI : Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). – С. 832–833.

151.Охріменко І. М. Психологічні особливості побудови злочинних об'єднань / І. М. Охріменко // Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / [відп. редактори: В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко]. – К. : Атіка, 2010. – Т. VI : Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). – С. 839.

152.Охріменко І. М. Зарубіжний досвід у сфері протидії корупції / І. М. Охріменко // Протидія корупції у сфері державних закупівель [Текст] : тези доповідей зб. матеріалів круглого столу (Київ, 30 травня 2014 р.) / [ред. кол. М. М. Алексійчук, П. В. Дерев'янка, В. І. Василичук та ін.]. – К. : ФОП Кандиба Т.П., 2014. – С. 102-105.

153.Охріменко І. М. Проблематика використання спеціальних психологічних знань у кримінальному провадженні / І. М. Охріменко // Митна справа. – 2013. – № 3(87). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 333-340.

154.Памятники российского права : В 35 т. – М. : Юрлитинформ, 2013. – Т. 1. Памятники права Древней Руси: учебно-научное пособие / под общ. ред. докт. юрид. наук, проф. Р.Л. Хачатурова. – 528 с.

155. Петрухин И. Л. Роль признания обвиняемого в уголовном процессе / И. Л. Петрухин // Рос. юстиция. – 2003. – № 2. – С. 24–26.

156.Платонов К. К. Теория функциональных систем, теория отражения и психология / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1978. – 86 с.

157.Полянський Н. Н. Процессуальные права потерпевшего / Н. Н. Полянский – М. : Наука, 1983. – 223 с.

158.Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах (1973-1998 рр.) – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 392 с.

159.Постанови Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах від 1 травня 1999 р. / відп. ред. П. І. Шевчук. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 239 с.

160.Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / (Серія: Кодекси і закони України). – К. : Видавничий дім Скіф, 2005. – 472 с.

161.Попелюшко В. О. Судовий розгляд кримінальної справи : [Навч. посіб.] / В. О. Попелюшко. – К. : Кондор, 2006. – 234 с.

162.Практика привлечения специалистов к участию в расследовании преступлений / С. Ф. Скопенко, В. В. Еременко, Т. В. Варфоломеева, В. И. Гончаренко // Криминалистика и судебная экспертиза: Республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К. : РИО МВД СССР, 1975. – Вып. 11. – С. 6-9.

163.Прайс М. Образец нейтральности для медиации жертвы и правонарушителя / М. Прайс ; пер. с англ. // Архив Центра «Судебно-правовая реформа», 1999. – 204 с.

164.Пратканис Э. Р. Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление / Э. Р. Пратканис, Є. Аронсон. – СПб., 2002. – 384 с.

165.Присяжнюк Т. І. До дискусії про потерпілого у кримінальному праві / Т. І. Присяжнюк // Право України. – 2005. – № 9. – С. 92–95.

166.Профілактика злочинів : Підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Атіка, 2011. – 720 с.

167.Психологія судового розгляду кримінальних справ : Монографія / М. В. Костицький, В. Я. Марчак, О. К. Черновський, А. В. Федіна. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 400 с.

168.Психология социальных ситуаций / Сост. и общая редакция Н. В. Гришина. – СПб. : Питер, 2001. – 520 с.

169.Психология экстремальных ситуаций : хрестоматия. – Минск : Харвит, 1999. – 480 с.

170.Психологічні засади спілкування : Монографія / Л. Орбан-Лембрик, Ю. Подгурецькі. – Івано-Франківськ : «Нова Зоря», 2008. – 416 с.

171.Радин И. М. История русского права / И. М. Радин. – СПб, 1910. – С. 257-258.

172.Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей / А. Р. Ратинов. – М. : Юрлитинформ, 2001. – 352 с.

173.Реалізація нового КПК України у 2013 році (моніторинговий звіт) / О. А. Банчук, І. О. Дмитрієва, З. М. Садова, М. І. Хавронюк. – К. : ФОП Москаленко О. М., 2013. – 40 с.

174.Репешко П. Участь спеціаліста в судовому розгляді кримінальної справи / П. Репешко // Право України. – 1999. – № 9. – С. 78-82.

175.Романов В. В. Психологическая оценка при профессиональном отборе кадров для прокуратуры (современное состояние и перспективы) / В. В. Романов, М. В. Кроз // Вопросы психологии. – 1994. – № 3. – С. 94-105.

176.Рубинштейн Е. А. Прекращение уголовного дела в связи с примирением с потерпевшим / Е. А. Рубинштейн // Материалы международной научно-практической конференции. – М., 2002. – С. 164-166.

177.Руднев В. И. Рассмотрение судами уголовных дел в порядке особого производства при согласии обвиняемого с предъявленным ему обвинением / В. И. Руднев // Под ред. К. Б. Ярошенко. – Комментарий судебной практики. – М. : Юридическая литература, 2008. – Вып. 14. – С. 216-222.

178.Русская Правда // Российское законодательство X-XX веков : В 9 т. – М., 1984. – Т. 1. Законодательство Древней Руси. – 432 с.

179.Селиванов Н. А. Привлечение специалистов к расследованию / Н. А. Селиванов. – М. : Динамо, 1973. – 39 с.

180.Сергеевич В. И. Лекции и исследования по древней истории русского права / В. И. Сергеевич. – СПб : Тип. М. М. Стасюлевича, 1903. – 670 с.

181.Словник української мови: в 11 томах / За заг. ред. Академіка АН УРСР І. Білодіда. – К. : Вид. «Наукова думка», 1970-1980. – Т. 2. – 790 с.

182.Соціальна філософія : Короткий Енциклопедичний Словник / За заг. ред. проф. Андрущенко і проф. Горлача. – Київ-Харків: Рубікон, 1997 р. – 400 с.

183.Статистичні дані відповідно до матеріалів наради при голові Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 вересня 2013 року. – К., 2013. – 59 с.

184.Степанов О. М. Основи психології та педагогіки : Навчальний посібник / О. М. Степанов, М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2005. – 520 с.

185.Столяренко А. М. Психологические приемы в работе юриста : Практ.пособие / А. М. Столяренко. – М. : Юрайт-М, 2001. – 288 с.

186.Стратонов В. М. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини : Навч. посібник / В. М. Стратонов, О. С. Сутула; за заг. ред. В. М. Стратонова. – К. : Істина, 2007. – 400 с.

187.Судова психологія : навч. посіб. / М. В. Костицький, В. Я. Марчак, О. К. Черновський, А. В. Федіна. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. – 496 с.

188.Сушло Д. С. Організація судових органів Української РСР в період 1917-1925 рр. / Д. С. Сушло. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1960. – 88 с.

189.Татенко В. А. Психология в субъектном измерении : Монография / А. В. Татенко. – К. : Видавничий центр «Просвіта», 1996. – 404 с.

190.Тейман С. Сделки о признании вины или сокращенные формы судопроизводства: по какому пути пойдет Россия? / С. Тейман // Российская юстиция. – 1998. – № 10. – С. 35-37.

191.Терлюк І. А. Історія держави і права України : Навчальний посібник / І. А. Терлюк. – К. : Атіка, 2011. – 944 с.

192.Тертышник В. М. Без суда и следствия: острые углы судебно-правовой реформы / В. М. Тертышник // Держава. – 2000. – № 41. – С. 87.

193.Тихомирова Є. Б. Конфліктологія та теорія переговорів : Підручник. – 2-е вид., випр. / Є. Б. Тихомирова, С. Р. Постоловський. – Суми : ВТД «Університетська книга, 2008. – 240 с.

194.Тузов А. П. Мотивация противоправного поведения несовершеннолетних / А. П. Тузов. – К. : Вища шк., 1982. – 182 с.

195.Уайнреб Л. У. Отказ в правосудии. Уголовный процесс в США / Л. У. Уайнреб.; с предисл. и под общ. ред. В. М. Николайчика. – М. : Наука, 1981. – 191 с.

196.Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии): Сборник законодательных материалов / Под ред. И. Д. Козочкина. – М. : Зерцало, 2001. – 352 с.

197.Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод від 22.01.2014 р. / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ // Закон і бізнес. – № 28(1170). – 12.07-18.07.2014 р. – № 29(1171). – 19.07-25.07.2014 р. Електронний доступ : <http://sc.gov.ua/>

198.Фаргиеев И. А. Уголовно-правовое значение личности и поведения потерпевшего : автореф. дис. на соискание учен. степеней канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Криминальное право и криминология; криминально-исполнительное право» / И. А. Фаргиеев. – М., 1997. – 22 с.

199.Философский энциклопедический словарь / сост. Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 576 с.

200.Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий. – Т. 2. – 4-е изд. – Ч. 1. – СПб. : Тип. т-ва «Обществ. польза», 1912. – 566 с.

201.Хачатуров Р. Л. Некоторые методологические и теоретические вопросы становления древнерусского права / Р. Л. Хачатуров. – Иркутск : ИГУ, 1974. – 186 с.

202.Цивільний кодекс України : Офіц. текст. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 432 с.

203.Цивільний процесуальний кодекс України. – К. : Велес, 2008. – 120 с.

204.Цимбал Ю. Ю. Психологічні особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення / Ю. Ю. Цимбал. – Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юр. наук: 19.00.06 – юридична психологія. – К. : НАВС, 2012. – 20 с.

205.Цільмак О. М. Професіогенез компетентності фахівців кримінальної міліції: теорія та практика : Монографія / О. М. Цільмак ; Одес. держ. ун-т внутр. справ. – О. : ОДУВС, 2011. – 432 с.

206.Цільмак О. М. Психологія слідчих дій / І. В. Романовська, В. С. Позій, О.М. Цільмак, С.І. Яковенко // Підручник. – Одеса : ОДУВС, 2012. – 240 с.

207.Шаталов А. С. Заключение досудебного соглашения о сотрудничестве: правовая регламентация, достоинства и недостатки / А. С. Шаталов // Журнал российского права. – 2010. – № 5. – С. 35-44.

208.Шепітько В. Ю. Допит : наук.-практ. посібник / В. Ю. Шепітько. – Харків : Нац. юрид. академія України, 1998. – 36 с.

209.Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності : Навч. посібник / В. Ю. Шепітько. – Харків : Право, 2006. – 160 с.

210.Шишкин А. А. Индивидуализация уголовного наказания с учетом обстоятельств, связанных с содействием правоохранительным органам : Монография / А. А. Шишкин. – Шахты, 2012. – 129 с.

211.Юридическая энциклопедия / Институт государства и права Российской академии наук; под общей редакцией Б. Н. Топорнина. – М. : Юристъ, 2001. – 1272 с.

212.Юридична психологія : [підруч. для студентів] / В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, М. В. Костицький, С. А. Тарарухін, Г. О. Юхновець; [за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва]. – К. : ІнЮре, 2000. – 351 с.

213.Юридическая психология : [учебник для вузов] / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Харків : издательство Национального университета внутренних дел, 2002. – 639 с.

214.Юридична психологія : [Навч. посіб.] / Л. Е. Орбан-Лембрик, В. В. Коцинець. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2007. – 448 с.

215.Юридическая психология: Терминологический словарь / Сост. Бандурка А. М., Венедиктов В. С., Тимченко А. В., Христенко В. Е., Калиновский В. Б. / Под. ред. Бандурки А. М. – Харьков : Тимченко, 2005. – 432 с.

216.Юридична психологія. Словник : Довідкове видання / Кол. авт. : Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.; за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. – Вид. 2-е, уточ. та доп. – К. : КНТ, 2008. – 224 с.

217.Юридичний словник / укладачі : І. П. Бутко, Р. І. Гринчук; за ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. – Вид. 2-ге переробл. і доп. – К. : Головна редакція української радянської енциклопедії, 1983. – 871 с.

218.Яковлев А. М. Некоторые теоретические вопросы общей методики изучения личности преступника / А. М. Яковлев. – М. : Юрид. лит., 1965. – 90 с.

219.Яковенко С. І. Теорія і практика психологічної допомоги потерпілим від катастроф (на прикладі постчорнобильської ситуації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, психологія особистості, історія психології» / С. І. Яковенко. – К., 1998. – 35 с.

220.Kodeks post powania karnego ze skorowidzem. – Krakow : Zakamysze, 1996. – 296 s.

221.Newman Donald J. Conviction: The Determination of Guilt or Innocence Without Trial / J. Donald Newman. – Little, Brown, 1966. – P. 13-12.

222.<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous>

223.<http://www.gp.gov.ua/ua/search.html>

224.<http://pidruchniki.com/>

225.<http://rada.gov.ua/>

226.<http://www.reyestr.court.gov.ua/>

227.<http://uk.wikipedia.org/wiki/>

228. <http://dsa.court.gov.ua/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

Прошу висловити Ваше ставлення до кримінальної процесуальної норми «угода у кримінальному провадженні», давши відповіді на поставлені запитання з відміткою «V» у відповідній графі.

Заздалегідь вдячні Вам за співпрацю!

№ п/п	Питання анкети	Так (Згоден)	Вагаюсь відповісти	Ні (не згоден)
1.	Чи завжди Ви роз'яснюєте обвинуваченому його право на укладення угоди під час судового розгляду кримінального провадження?	89	2	0
2.	Чи завжди Ви роз'яснюєте потерпілому його право на укладення угоди під час судового розгляду кримінального провадження?	87	4	0
3.	Чи залучали Ви до переговорів щодо укладення угоди третю особу, не заінтересовану в результатах розгляду провадження?	0	0	91
4.	Як Ви вважаєте, чи буде позитивним досвідом залучення медіатора до переговорів щодо укладення угоди в кримінальному провадженні?	61	30	0
5.	Як Ви вважаєте, чи буде позитивним досвідом залучення професійного психолога як медіатора до переговорів щодо укладення угоди у кримінальному	49	42	0

	провадженні?			
6.	Чи повинний бути медіатор, якого залучають до укладення угод у кримінальному провадженні, незалежним?	72	19	0
7.	Чи має право медіатор, якого залучають до укладення угод у кримінальному провадженні, корегувати умови угоди?	0	13	78
8.	Чи потрібно, на Вашу думку, під час укладення угоди про визнання винуватості, крім беззастережного визнання вини обвинуваченим, висунення в угоді інших умов: виконання певних дій чи дотримання певної поведінки обвинуваченим?	69	5	7
9.	Чи потрібно, на Ваш погляд, залучати до переговорів щодо укладення угоди в кримінальному провадженні захисника, представника потерпілого?	91	0	0
10.	Чи допустимим буде укладення угоди в кримінальному провадженні виключно з ініціативи обвинуваченого?	13	57	21
11.	Чи допустимим буде укладення угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні виключно з ініціативи прокурора?	22	58	11
12.	Чи допустимим буде укладення угоди про примирення в кримінальному провадженні виключно з ініціативи	31	52	8

	потерпілого?			
13.	Як Ви вважаєте, чи може суд пом'якшити покарання обвинуваченому при затвердженні угоди в кримінальному провадженні?	88	3	0
14.	Як Ви вважаєте, чи має право суд призначити більш тяжке покарання обвинуваченому при затвердженні угоди в кримінальному провадженні?	0	0	91
15.	Як Ви вважаєте, чи сприяє укладення угоди у кримінальному провадженні підвищенню якості проведення судового розгляду справи?	75	16	0
16.	Чи є, на Вашу думку, укладення угоди в кримінальному провадженні ефективним засобом досягнення завдань кримінального правосуддя, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України?	69	22	0

Загальний стаж роботи в галузі права: до 5 років – 12; 5 і більше років – 79.

Стаж роботи на посаді судді: до 5 років – 32; 5 і більше років – 59.

Додаток Б

Анкета.

Прошу висловити Ваше ставлення до кримінальної процесуальної норми «угода у кримінальному провадженні», давши відповіді на поставлені запитання з відміткою «V» у відповідній графі.

Заздалегідь вдячні Вам за співпрацю!

№ п/п	Питання анкети	Так (Згоден)	Вагаюсь відповісти	Ні (не згоден)
1.	Чи завжди Ви роз'яснюєте підозрюваному його право на укладення угоди під час досудового розслідування кримінального провадження?	185	0	0
2.	Чи завжди Ви роз'яснюєте потерпілому його право на укладення угоди під час досудового розслідування кримінального провадження?	185	0	0
3.	Чи залучали Ви до переговорів щодо укладення угоди третю особу, не заінтересовану в результатах розгляду провадження?	0	0	185
4.	Як Ви вважаєте, чи буде позитивним досвідом залучення медіатора до переговорів щодо укладення угоди в кримінальному провадженні?	97	88	0
5.	Як Ви вважаєте, чи буде позитивним досвідом залучення професійного психолога як медіатора до переговорів щодо укладення угоди у кримінальному провадженні?	95	90	0

6.	Чи повинний бути медіатор, якого залучають до укладення угод в кримінальному провадженні, незалежним?	99	86	0
7.	Чи має право медіатор, якого залучають до укладення угод в кримінальному провадженні, корегувати умови угоди?	0	58	127
8.	Чи потрібно, на Вашу думку, під час укладення угоди про визнання винуватості, крім беззастережного визнання вини обвинуваченим, висунення в угоді інших умов: виконання певних дій чи дотримання певної поведінки обвинуваченим?	163	22	0
9.	Чи потрібно, на Ваш погляд, залучати до переговорів щодо укладення угоди у кримінальному провадженні захисника, представника потерпілого?	185	0	0
10.	Чи допустимим буде укладення угоди в кримінальному провадженні винятково з ініціативи підозрюваного?	3	55	127
11.	Чи допустимим буде укладення угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні винятково з ініціативи прокурора?	122	51	12
12.	Чи допустимим буде укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні виключно з ініціативи потерпілого?	125	47	13

13.	Як Ви вважаєте, чи може суд пом'якшити покарання обвинуваченому при затвердженні угоди в кримінальному провадженні?	111	74	0
14.	Як Ви вважаєте, чи має право суд призначити більш тяжке покарання обвинуваченому при затвердженні угоди у кримінальному провадженні?	0	0	185
15.	Як Ви вважаєте, чи сприяє укладення угоди у кримінальному провадженні підвищенню якості проведення судового розгляду справи?	175	10	0
16.	Чи є, на Вашу думку, укладення угоди у кримінальному провадженні ефективним засобом досягнення завдань кримінального правосуддя, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України?	175	10	0

Загальний стаж роботи в галузі права: до 5 років – 108; 5 і більше років – 77.

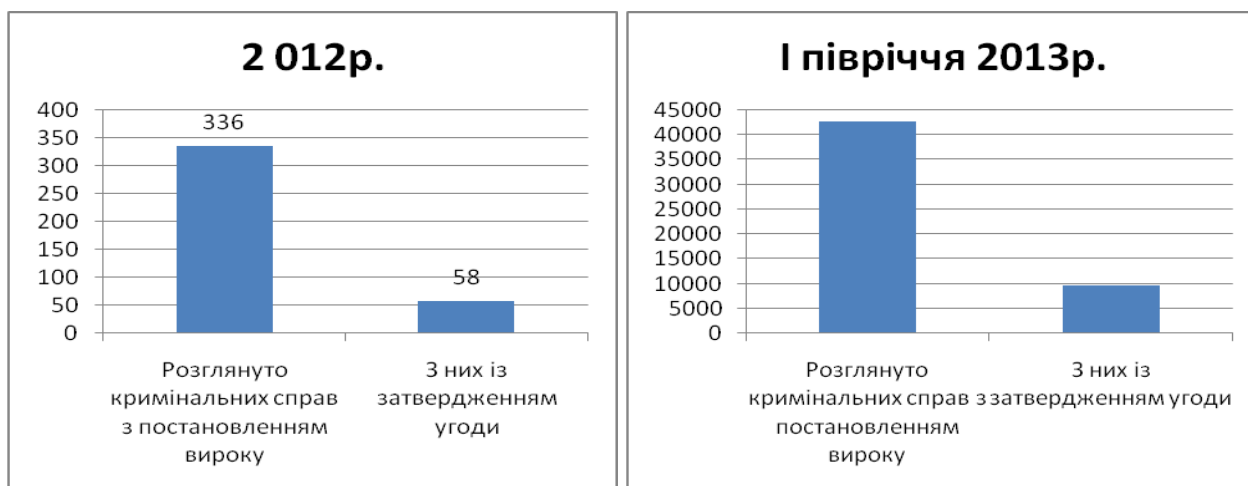
Стаж роботи на посаді слідчого: до 5 років – 98; 5 і більше років – 87.

Додаток В

**Кількість кримінальних проваджень з ухваленням вироку
та із затвердженням угоди (2012-2014 рр.)**

Р/р	Розглянуто кримінальних проваджень з ухваленням вироку		Питома вага, %
	Усього	З них, із затвердженням угоди	
з 20 листопада по грудень 2012 року	336	58	17,26
I півріччя 2013 року	42657	9786	22,94
I півріччя 2014 року	52227	12010	22,99

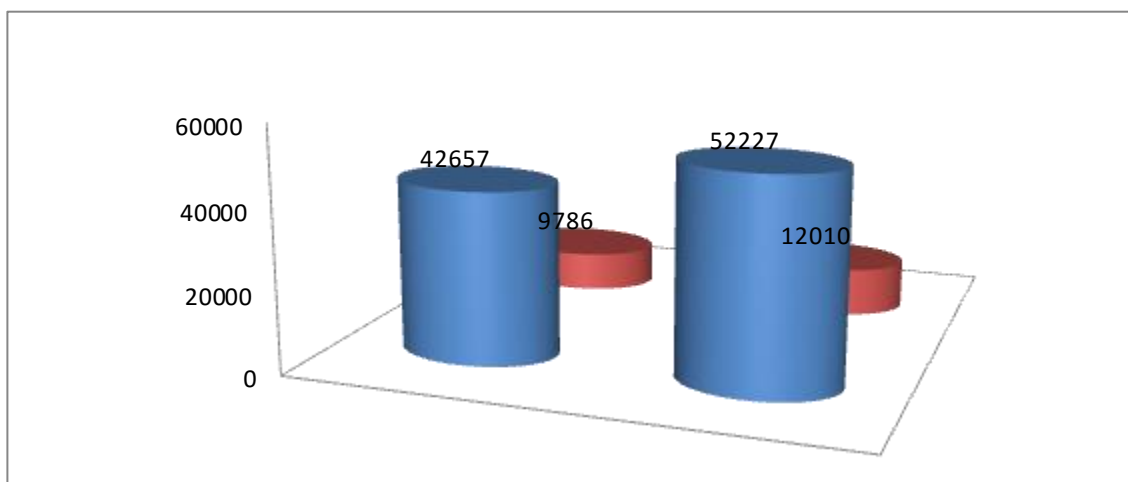
**Співвідношення кількості розглянутих кримінальних проваджень
місцевими загальними судами із затвердженням угод**

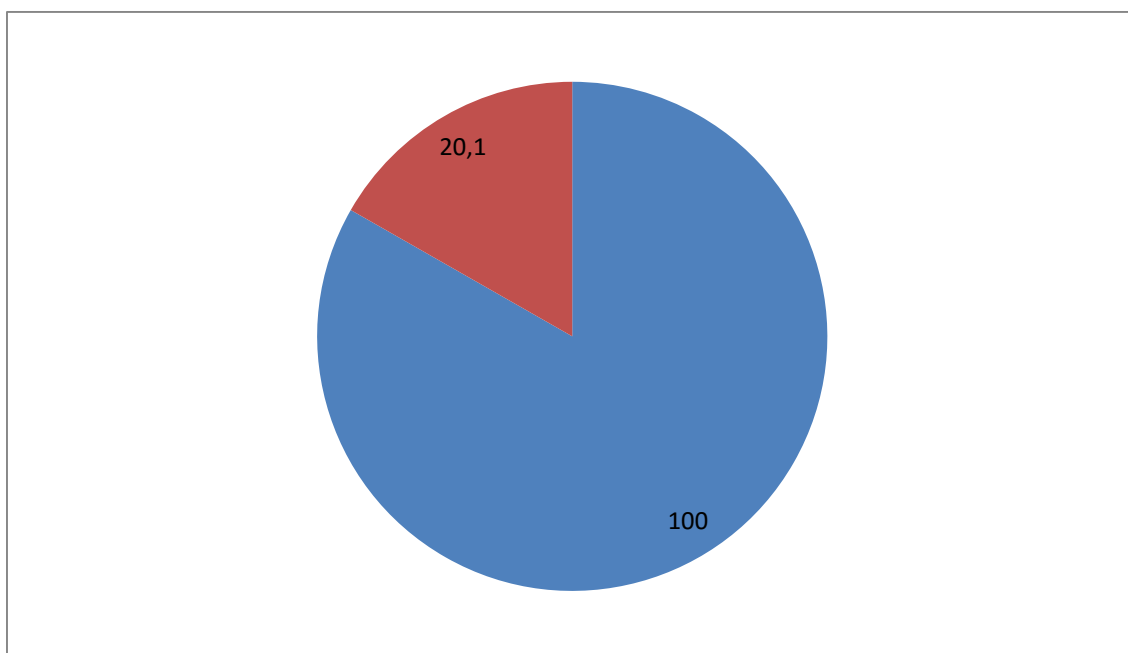
Моніторинг застосування судами кримінального процесуального законодавства щодо розгляду кримінальних проваджень в особливому порядку на підставі угод по регіонах України

Назва області	Розглянуто кримінальних проваджень з ухваленням вироку			
	усього		із затвердженням угоди	
	2012	I-2013	2012	I-2013
АР Крим	18	2730	0	418
Вінницька область	5	1308	0	266
Волинська область	19	827	7	260
Дніпропетровська область	34	4057	5	777
Донецька область	23	4347	3	1027
Житомирська область	1	920	1	174
Закарпатська область	0	701	0	167
Запорізька область	29	1998	0	354
Івано-Франківська область	5	817	0	185
Київська область	18	1530	0	226
Кіровоградська область	5	1180	0	257
Луганська область	14	3239	2	770
Львівська область	15	1319	7	348
Миколаївська область	3	1286	0	169
Одеська область	7	1806	0	298
Полтавська область	14	1812	1	485
Рівненська область	4	1004	2	449
Сумська область	12	1349	4	226
Тернопільська область	1	532	0	174
Харківська область	26	2509	14	855
Херсонська область	10	1513	3	484
Хмельницька область	8	913	3	286
Черкаська область	13	1085	2	275
Чернівецька область	0	592	0	143
Чернігівська область	11	1159	0	161
м. Київ	39	1830	3	443
м. Севастополь	2	294	1	109
ВСЬОГО	336	42657	58	9786

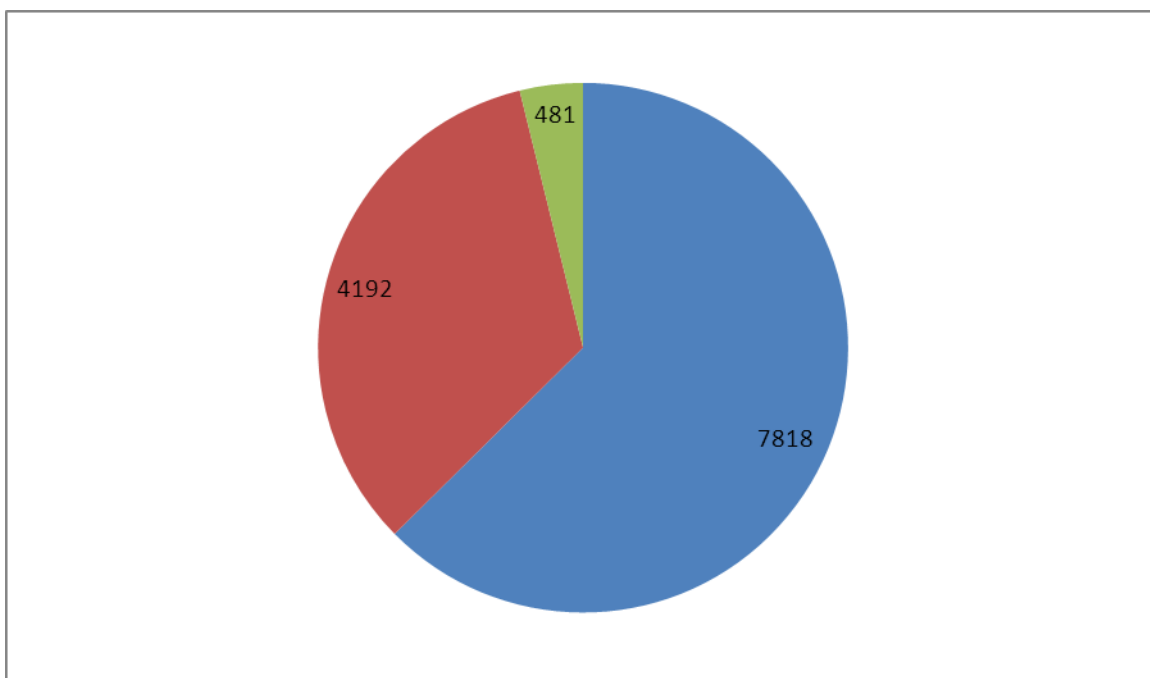
Співвідношення кількості кримінальних проваджень на підставі угод із загальною кількістю кримінальних проваджень розглянутих місцевими судами у першому півріччі 2013 та 2014 рр.

Середня питома вага кримінальних проваджень на підставі угод до загальної кількості кримінальних проваджень

**Кількість затверджених місцевими судами угод про примирення,
визнання винуватості та повернутих прокурору для продовження
досудового розслідування у I півріччі 2014р.**

Додаток Г

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника
Головного слідчого
управління МВС України
кандидат юридичних наук
І.В. Цюприк

А К Т

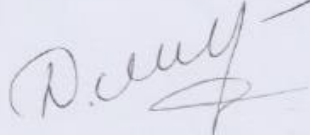
**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри юридичної психології Національної академії
внутрішніх справ Стратія Олексія Васильовича «Психолого-правові
особливості кримінального провадження на підставі угод» у практичну
діяльність слідчих підрозділів органів внутрішніх справ**

Комісія у складі: заступника начальника управління ГСУ МВС України, кандидата юридичних наук Цуцкірідзе М.С., начальника відділу ГСУ МВС України, кандидата юридичних наук Мірковця Д.М. та старшого слідчого в ОВС ГСУ МВС України, кандидата юридичних наук Шевчишена А.В. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження здобувача кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ Стратія Олексія Васильовича «Психолого-правові особливості кримінального провадження на підставі угод» можуть застосовуватися у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Заступник начальника управління
ГСУ МВС України
кандидат юридичних наук**

 М.С. Цуцкірідзе

**Начальник відділу
ГСУ МВС України
кандидат юридичних наук**

 Д.М. Мірковець

**Старший слідчий в ОВС
ГСУ МВС України
кандидат юридичних наук**

 А.В. Шевчишен

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т. в. о. першого заступника начальника
УМВС України в Чернівецькій області -
начальник слідчого управління
підполковник міліції

15 січня 2018

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри юридичної психології Національної академії
внутрішніх справ України Стратія Олексія Васильовича «Психологічні
особливості кримінального провадження на підставі угод» у діяльність
органів досудового розслідування УМВС України
в Чернівецькій області**

Комісія у складі: заступника начальника СУ УМВС України в Чернівецькій області, підполковника міліції – Гордаша С. С.; начальника відділу СУ УМВС України в Чернівецькій області, майора міліції – Бузумурги С. В.; начальника відділу СУ УМВС України в Чернівецькій області, капітана міліції Марчука А. О., розглянула матеріали дисертаційного дослідження Стратія О.В. на тему «Психологічні особливості кримінального провадження на підставі угод», що відображені в наступних публікаціях:

1. Стратій О.В. Угода між сторонами державного обвинувачення і захисту в кримінальному процесі Сполучених Штатів Америки / О.В. Стратій// Теорія та практика юридичної освіти : Зб. мат. І Всеукр. наук.-

практ. конф. (Київ, 20 квіт. 2012 р.). – К. : Європейський ун-т, 2012. – С. 185-190;

2. Стратій О.В. Міжнародний досвід «відновного правосуддя» («медіації» або «примирення») / О.В. Стратій // Професійне становлення особистості : Мат. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 лют. 2013 р.). – О. : ОДУВС, 2013. – С. 129-130;

2. Стратій О.В. Вирішення кримінально-правових конфліктів у кримінальному провадженні / В.Я. Марчак, О.В. Стратій // Актуальні проблеми юридичної психології : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014р.). – К. : НАВС, 2014. – С. 118-120.

3. Стратій О.В. Угода про визнання винуватості як новела кримінального процесуального законодавства / О.В. Стратій // Європейські перспективи. – № 8. – 2014. – С. 192-198.

4. Стратій О.В. Угода як спосіб вирішення кримінально-правового та психологічного конфлікту в кримінальному провадженні / О.В. Стратій // Наше право. – № 9. – С. 197-201.

5. Стратій О.В. Угода з правосуддям у законодавстві США / О.В. Стратій // Європейські перспективи. – № 9. – 2014. – С. 194-199.

6. Стратій О.В. Європейський досвід інституту «медіації» у кримінальних провадженнях / О.В. Стратій // Наше право. – № 10. – С. 196-202.

Комісія вважає, що одержані Стратієм О.В. узагальнені результати вивчення слідчої та судової практики досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень на підставі угод, виявили належний науковий та практичний рівень, враховують слідчу та судову практику, а також зарубіжний досвід.

За результатами попередньої апробації зазначені матеріали рекомендовано для використання у практичній діяльності працівників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ УМВС України в Чернівецькій

області в ході досудового розслідування кримінальних проваджень на підставі угод.

Підписи уповноважених осіб (комісії):

Заступник начальника СУ

УМВС України в Чернівецькій області

підполковник міліції

С. С. Гордаш

Начальник відділу розслідування ОВС та

злочинів учинених ОГ, ЗО СУ УМВС

України в Чернівецькій області

майор міліції

С. В. Бузумурга

Начальник відділення розслідування господарських

та службових злочинів СУ УМВС України

в Чернівецькій області

капітан міліції

А.О. Марчук

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Голова апеляційного суду
 Чернівецької області
М.В. Олійник
 січня 2015 р.

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 здобувача кафедри юридичної психології
 Національної академії внутрішніх справ
 Стратія Олексія Васильовича
 «Психологічні особливості кримінального провадження на підставі
 угод» у діяльність апеляційного та місцевих загальних судів
 Чернівецької області**

Комісія у складі: заступника голови апеляційного суду Чернівецької області Марчука В.Т., секретаря судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Чернівецької області Колотила О.О., судді судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Чернівецької області Петлюка В.І. розглянула матеріали дисертаційного дослідження Стратія О.В. на тему «Психологічні особливості кримінального провадження на підставі угод», відображені в наступних публікаціях:

1. Стратій О.В. Угода між сторонами державного обвинувачення і захисту в кримінальному процесі Сполучених Штатів Америки / О.В. Стратій // Теорія та практика юридичної освіти : 36. мат. І Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 квіт. 2012 р.). – К. : Європейський ун-т, 2012. – С. 185-190;
2. Стратій О.В. Міжнародний досвід «відновного правосуддя» («медіації» або «примирення») / О.В. Стратій // Професійне становлення особистості : Мат. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 лют. 2013 р.). – О. : ОДУВС, 2013. – С. 129-130;
3. Стратій О.В. Вирішення кримінально-правових конфліктів у кримінальному провадженні / В.Я. Марчак, О.В. Стратій // Актуальні

проблеми юридичної психології : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014р.). – К. : НАВС, 2014. – С. 118-120.

4. Стратій О.В. Угода про визнання винуватості як повела кримінального процесуального законодавства / О.В. Стратій // Європейські перспективи. – № 8. – 2014. – С. 192-198.

5. Стратій О.В. Угода як спосіб вирішення кримінально-правового та психологічного конфлікту в кримінальному провадженні / О.В. Стратій // Наше право. – № 9. – С. 197-201.

6. Стратій О.В. Угода з правосуддям у законодавстві США / О.В. Стратій // Європейські перспективи. – № 9. – 2014. – С. 194-199.

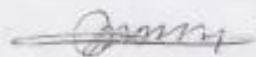
7. Стратій О.В. Європейський досвід інституту «медіації» у кримінальних провадженнях / О.В. Стратій // Наше право. – № 10. – С. 196-202.

Комісія вважає, що одержані Стратієм О.В. узагальнені результати вивчення судової практики розгляду кримінальних проваджень на підставі угод, що містять методичні рекомендації, виявили належний науковий та практичний рівень, враховують слідчу та судову практику, а також зарубіжний досвід.

За результатами попередньої апробації зазначені матеріали рекомендовано для використання у практичній діяльності суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного та місцевих загальних судів Чернівецької області під час розгляду кримінальних проваджень на підставі угод.

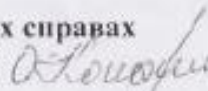
Підписи уповноважених осіб (комісії):

Заступник голови апеляційного суду
Чернівецької області

В.Т. Марчук

Секретар судової палати у кримінальних справах
апеляційного суду Чернівецької області

О.О. Колотило

Суддя судової палати у кримінальних справах
апеляційного суду Чернівецької області

В.І. Петлюк

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
Гусарев С.Д.

2015 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри юридичної психології Національної академії
внутрішніх справ Стратія Олексія Васильовича «Психолого-правові
особливості кримінального провадження на підставі угод» у навчальний
процес та науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх
справ**

Комісія у складі начальника навчально-методичного центру, кандидата юридичних наук, доцента **Корж-Ікаєвої Т.Г.**; начальника відділу організації науково-дослідної роботи, кандидата юридичних наук **Бодюла Є.М.** та начальника докторантури та ад'юнктури, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника **Сербина Р.А.** склала цей акт про те, що комісією вивчені матеріали підготовлені здобувачем Національної академії внутрішніх справ Стратієм Олексієм Васильовичем «Психолого-правові особливості кримінального провадження на підставі угод» за спеціальністю 19.00.06.

1. Результати дисертаційного дослідження Стратія О.В. відображені у навчально-методичних матеріалах з юридичної та судової психології для курсантів, студентів та слухачів магістратури, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

- Стратій О.В. Угода між сторонами державного обвинувачення і захисту в кримінальному процесі Сполучених Штатів Америки / О.В. Стратій // Теорія та практика юридичної освіти : Зб. мат. I Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 квіт. 2012 р.). – К. : Європейський ун-т, 2012. – С. 185-190;

- Стратій О.В. Міжнародний досвід «відновного правосуддя» («медіації» або «примирення») / О.В. Стратій // Професійне становлення особистості : Мат. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 лют. 2013 р.). – О. : ОДУВС, 2013. – С. 129-130;

- Стратій О.В. Вирішення кримінально-правових конфліктів у кримінальному провадженні / В.Я. Марчак, О.В. Стратій // Актуальні проблеми юридичної психології : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014р.). – К. : НАВС, 2014. – С. 118-120;

- Стратій О.В. Угода про визнання винуватості як новела кримінального процесуального законодавства / О.В. Стратій // Європейські перспективи. – № 8. – 2014. – С. 192-198;

- Стратій О.В. Угода як спосіб вирішення кримінально-правового та психологічного конфлікту в кримінальному провадженні / О.В. Стратій // Наше право. – № 9. – С. 197-201;

- Стратій О.В. Угода з правосуддям у законодавстві США / О.В. Стратій // Європейські перспективи. – № 9. – 2014. – С. 194-199;

- Стратій О.В. Європейський досвід інституту «медіації» у кримінальних провадженнях / О.В. Стратій // Наше право. – № 10. – С. 196-202.

2. Матеріали підтвердили належний теоретичний рівень і практичну обґрунтованість за результатами використання під час підготовки та проведення усіх видів занять з курсів «Юридична психологія», «Судова психологія», а також у рамках перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників слідчих органів та оперативних підрозділів міліції.

Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені здобувачем Стратієм Олексієм Васильовичем матеріали щодо розроблення на основі законодавства, наукових джерел результатів узагальнення слідчої та судової практики науково обґрунтованих правових та організаційних засад встановлення психолого-правових особливостей кримінального провадження на підставі угод виявили належний науковий та практичний рівень, ґрунтуються на значній кількості опрацьованих автором під час дослідження законодавчих, наукових та емпіричних джерел.

Члени комісії:

начальник навчально-методичного центру НАВС
кандидат юридичних наук, доцент

Т.Г. Корж-Ікаєва

начальник відділу організації
науково-дослідної роботи НАВС
кандидат юридичних наук

Є.М. Бодюл

начальник докторантури та ад'юнктури НАВС
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

Р.А. Сербин

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Проректор з навчальної роботи
Національної академії
прокуратури України,
доктор юридичних наук,
старший радник юстиції**

Н.О. Рибалка
2015 року

АКТ

про впровадження наукових розробок
дисертаційного дослідження Стратія Олексія Васильовича
**„Психолого-правові особливості кримінального провадження на підставі
угод ”** у навчальний процес Національної академії прокуратури України

Комісія у складі:

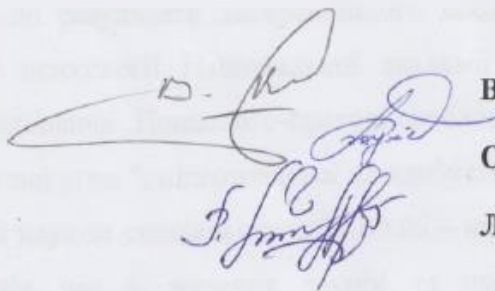
- завідувача кафедри юридичної психології та прокурорської етики, кандидата юридичних наук, доцента Кошинця Віктора Васильовича,
- професора кафедри нагляду за додержанням законів при проведенні досудового розслідування, кандидат юридичних наук, доцент Бауліна Олега Вячеславовича,
- доцента кафедри юридичної психології та прокурорської етики, кандидата юридичних наук Радухівської Людмили Любомирівни,

склала акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ Стратія Олексія Васильовича „Психолого-правові особливості кримінального провадження на підставі угод ”, підготовленої на здобуття наукового ступеня кандидат юридичних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія, використовуються під час проведення лекцій та практичних занять з навчальних дисциплін: „Юридична психологія” і „Проблеми кримінального процесу”; на денній формі навчання та під час навчання прокурорських працівників в Інституті підвищення кваліфікації кадрів Національної академії прокуратури України.

У списку літератури в робочих програмах та навчально-методичних комплексах навчальних дисциплін рекомендовано опрацювання таких наукових праць О.В. Стратія:

1. Стратій О.В. Угода між сторонами державного обвинувачення і захисту в кримінальному процесі Сполучених Штатів Америки / О.В. Стратій // Теорія та практика юридичної освіти : Зб. мат. I Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 квіт. 2012 р.). – К. : Європейський ун-т, 2012. – С. 185-190;
2. Стратій О.В. Міжнародний досвід «відновного правосуддя» («медіації» або «примирення») / О.В. Стратій // Професійне становлення особистості : Мат. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 лют. 2013 р.). – О. : ОДУВС, 2013. – С. 129-130;
3. Стратій О.В. Вирішення кримінально-правових конфліктів у кримінальному провадженні / В.Я. Марчак, О.В. Стратій // Актуальні проблеми юридичної психології : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014р.). – К. : НАВС, 2014. – С. 118-120;
4. Стратій О.В. Угода про визнання винуватості як новела кримінального процесуального законодавства / О.В. Стратій // Європейські перспективи. – № 8. – 2014. – С. 192-198;
5. Стратій О.В. Угода як спосіб вирішення кримінально-правового та психологічного конфлікту в кримінальному провадженні / О.В. Стратій // Наше право. – № 9. – С. 197-201;
6. Стратій О.В. Угода з правосуддям у законодавстві США / О.В. Стратій // Європейські перспективи. – № 9. – 2014. – С. 194-199;
7. Стратій О.В. Європейський досвід інституту «медіації» у кримінальних провадженнях / О.В. Стратій // Наше право. – № 10. – С. 196-202.

Члени комісії:

В.Кошинець

О.Баулін

Л.Радухівська

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан юридичного факультету

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

П.С. Пацурківський

« 22 » січня 2015 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри юридичної психології Національної академії
внутрішніх справ Стратія Олексія Васильовича «Психологічні
особливості кримінального провадження на підставі угод»
у навчальний процес та науково-дослідну діяльність
юридичного факультету Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича**

Комісія у складі першого заступника декана, кандидата юридичних наук, доцента Меленка С.Г.; заступника декана по заочному відділенню, кандидата юридичних наук, доцента Торончука І.Ж.; завідувача кафедри кримінального права та криміналістики, кандидата юридичних наук, доцента Нежурбіди С.І. склала цей акт про те, що комісією вивчені матеріали підготовлені здобувачем кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ Стратія Олексія Васильовича «Психологічні особливості кримінального провадження на підставі угод» за спеціальністю 19.00.06. – юридична психологія.

1. Результати дисертаційного дослідження Стратія О.В. відображені у навчально-методичних матеріалах з юридичної та судової психології для студентів денної та заочної форми навчання та слухачів магістратури, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

- Стратій О.В. Угода між сторонами державного обвинувачення і захисту в кримінальному процесі Сполучених Штатів Америки / О.В. Стратій // Теорія та практика юридичної освіти : Зб. мат. I Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 квіт. 2012 р.). – К. : Європейський ун-т, 2012. – С. 185-190;

- Стратій О.В. Міжнародний досвід «відновного правосуддя» («медіації» або «примирення») / О.В. Стратій // Професійне становлення особистості : Мат. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 лют. 2013 р.). – О. : ОДУВС, 2013. – С. 129-130;

- Стратій О.В. Вирішення кримінально-правових конфліктів у кримінальному провадженні / В.Я. Марчак, О.В. Стратій // Актуальні проблеми юридичної психології : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014р.). – К. : НАВС, 2014. – С. 118-120;

- Стратій О.В. Угода про визнання винуватості як новела кримінального процесуального законодавства / О.В. Стратій // Європейські перспективи. – № 8. – 2014. – С. 192-198;

- Стратій О.В. Угода як спосіб вирішення кримінально-правового та психологічного конфлікту в кримінальному провадженні / О.В. Стратій // Наше право. – № 9. – С. 197-201;

- Стратій О.В. Угода з правосуддям у законодавстві США / О.В. Стратій // Європейські перспективи. – № 9. – 2014. – С. 194-199;

- Стратій О.В. Європейський досвід інституту «медіації» у кримінальних провадженнях / О.В. Стратій // Наше право. – № 10. – С. 196-202.

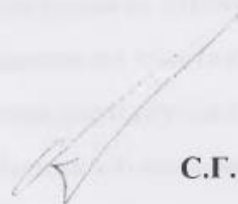
2. Матеріали підтвердили належний теоретичний рівень і практичну обґрунтованість за результатами використання під час підготовки та проведення усіх видів занять з предметів «Кримінальне процесуальне право України», «Кримінальна психологія», «Судова психологія», «Вчення про суб'єкт злочину».

Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені здобувачем Стратієм Олексієм Васильовичем матеріали щодо розроблення на основі

законодавства, наукових джерел, результатів узагальнення правоохоронної та судової практики науково обґрунтованих правових та організаційних засад психологічних та процесуальних особливостей досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень на підставі угод виявили належний науковий та практичний рівень, ґрунтуються на значній кількості опрацьованих автором під час дослідження законодавчих, наукових та емпіричних джерел.

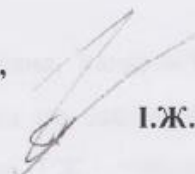
Члени комісії:

перший заступник декана,
кандидат юридичних наук, доцент

С.Г. Меленко

заступник декана по заочному відділенню,
кандидат юридичних наук, доцент

І.Ж. Торончук

завідувач кафедри кримінального права
та криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент

С.І. Нежурбіда

Додаток Д

Статистика по кримінальним провадженням за 2013-2014 рр.

Направлено до суду кримінальних проваджень з обвинувальним актом, у тому числі з угодами про визнання винуватості та про примирення упродовж 12 міс. 2013-2014 років (органами прокуратури)

Код	Прокуратура	Направлено до суду проваджень з обвинувальним актом		Направлено до суду обвинувальних актів			
		2013	2014	з угодою про примирення		з угодою про визнання винуватості	
				2013	2014	2013	2014
1	Автономної Республіки Крим*	75	6	1		8	
2	Вінницької області	107	17	7		18	5
3	Волинської області	47	31	2		16	11
4	Дніпропетровської області	121	64	5	3	20	18
5	Донецької області	128	36	4		16	5
6	Житомирської області	28	18			3	8
7	Закарпатської області	67	42	1	1	12	1
8	Запорізької області	43	29	2	2	11	5
9	Івано-Франківської області	67	27	3		10	1
10	Київської області	67	50	3		8	5
11	міста Києва	129	54	3	2	38	5
12	Кіровоградської області	55	38	1		11	8
13	Луганської області	134	25	4		64	8
14	Львівської області	59	27		1	17	4
15	Миколаївської області	51	39	2		13	15
16	Одеської області	109	52	3	2	18	6
17	Полтавської області	48	21	1		9	4
18	Рівненської області	48	14	4		15	7
19	міста Севастополь*	30	2			5	
20	Сумської області	42	17	2		12	7
21	Тернопільської області	35	20	1		14	7
22	Харківської області	124	61	2		22	2
23	Херсонської області	37	21			6	2
24	Хмельницької області	45	19	7		8	4
25	Черкаської області	49	21			13	4
26	Чернівецької області	42	28	3		18	17
27	Чернігівської області	49	23	1	1	6	5
28	Дніпровська екологічна	3	2			2	
30	Центральний апарат ГПУ	34	34		1	3	5
32	Головна військова прокуратура	8	8			3	
33	ВП Західного регіону	75	254	4	2	26	98
34	ВП Кримського регіону	45	5	3		18	1
35	ВП Південного регіону	100	446	10	29	36	229
36	ВП Центрального регіону	109	299	4	15	39	112
38	Всього по Україні	2 210	1 850	83	59	538	609

* - дані про роботу Автономної Республіки Крим та міста Севастополя наведені за 3 місяці 2014 року,

1

Відомості
про кримінальні провадження, направлені слідчими підрозділами
ОВС до суду з обвинувальним актом з угодою про примирення та з
угодою про визнання винуватості
за 2013, 2014 роки

Найменування регіонів та залізниць	Направлено до суду з обвинувальним актом			
	2013 рік		2014 рік	
	з угодою про примирення	з угодою про визнання винуватості	з угодою про примирення	з угодою про визнання винуватості
Автономна Республіка Крим				
Вінницька область	466	354	403	378
Волинська область	358	182	329	208
Дніпропетровська область	508	805	692	942
Донецька область	1356	1260	691	826
Житомирська область	456	304	511	377
Закарпатська область	257	209	281	287
Запорізька область	797	571	935	728
Івано-Франківська область	206	120	111	119
Київська область	438	383	556	772
місто Київ	569	572	399	429
Кіровоградська область	385	208	381	210
Луганська область	1089	1486	649	841
Львівська область	595	281	726	458
Миколаївська область	346	263	436	384
Одеська область	652	338	464	337
Полтавська область	601	452	646	552
Рівненська область	617	324	451	291
місто Севастополь				
Сумська область	320	174	397	241
Тернопільська область	158	163	118	189
Харківська область	1144	890	713	723
Херсонська область	627	432	433	481
Хмельницька область	347	130	376	181
Черкаська область	312	376	329	305
Чернігівська область	265	205	238	180
Чернівецька область	232	154	149	198
Усього по УМВС	13101	10636	11414	10637
Донецька залізниця	84	148	47	81
Львівська залізниця	62	179	33	104
Одеська залізниця	61	84	26	57
Придніпровська залізниця	38	101	20	46
Південно-Західна залізниця	26	94	35	142
Південна залізниця	35	105	43	57
Усього по залізницях	306	711	204	487
Усього по Україні	13407	11347	11618	11124

Додаток

Слідчі підрозділи	№ з / п	направлено до суду з обвинувальним актом					
		2013 рік			2014 рік		
		всього	з угодою про примирення	з угодою про визнання винуватості	всього	з угодою про примирення	з угодою про визнання винуватості
Рядок	б.	1	2	3	4	5	6
АР Крим	1	8		2	2		1
Вінницька область	2	10		3	9		6
Волинська область	3	15		1	9		5
Дніпропетровська область	4	99		23	67		7
Донецька область	5	65		13	25		6
Житомирська область	6	9		3	15		7
Закарпатська область	7	22		2	17		7
Запорізька область	8	59		15	49		10
Івано-Франківська область	9	9		5	7		1
Київська область	10	25		10	32		4
Кіровоградська область	11	11		2	12		9
Луганська область	12	66		29	20		6
Львівська область	13	29		8	34		20
Миколаївська область	14	7			16		9
Одеська область	15	42		15	27		12
Полтавська область	16	22		5	18		8
Рівненська область	17	21		3	21		5
Сумська область	18	14		8	13		8
Тернопільська область	19	13		6	14		5
Харківська область	20	19		5	21		11
Херсонська область	21	26		4	26		4
Хмельницька область	22	14		2	12		4
Черкаська область	23	23		2	12		2
Чернівецька область	24	18		7	19		17
Чернігівська область	25	7		3	10		4
м. Київ	26	93		46	169		81
м. Севастополь	27	6		1	2		1
Центральний офіс з обслуговування великих платників	28	5		1	2		
Всього по регіонах		757		224	680		260
Слідче управління кримінальних розслідувань Головного слідчого управління фінансових розслідувань	28	9		3	12		10
Всього по Україні		766		227	692		270

ДОВІДКА
про роботу органів досудового розслідування (прокуратура)
за 12 місяців 2014 року

	2013	2014	Дин. %
Знаходилось кримінальних проваджень	30 228	23 083	-23,6
Закінчено кримінальних проваджень (з повторно закінченими)	21 201	11 603	-45,3
<i>Питома вага</i>	<i>70,1</i>	<i>50,3</i>	
З направлено до суду	проваджень з обвинувальним актом	2 210	1 850
	<i>питома вага</i>	<i>10,4</i>	<i>15,9</i>
	з угодою про примирення	83	59
	у т.ч.: <i>питома вага</i>	3,8	3,2
	з угодою про визнання винуватості	538	609
	<i>питома вага</i>	24,3	32,9
Залишок незакінчених кримінальних проваджень на кінець місяця	клопотань про звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності	135	70
	<i>питома вага</i>	0,6	0,6
	Закрито кримінальних проваджень	18 832	9 677
<i>питома вага</i>	<i>88,8</i>	<i>83,4</i>	
Залишок незакінчених кримінальних проваджень на кінець місяця	2 035	4 478	2,2 p
з них з повідомленням особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення	152	294	93,4
Число заарештованих у незакінчених кримінальних провадженнях зі строком тримання під вартою понад шістьдесят днів	10	36	3,6 p